

צידה לדרך

אגודת מורי הדרך בישראל

גיליון חודש יוני 2020

אגודת מורי הדרך
בישראל

www.itga.org.il

מייסד המגזין והעורך הראשון

ינאי עוזיאל ז"ל

(נחל ציפורי – יואל שדה)

**אתם מוזמנים לשלוח צילומים לשער הפתיחה של
גיליונות צידה לדרך הבאים**

דבר הצורך

לראשונה מאז פרוץ המשבר הנוכחי אני יושב מול מסך המחשב ותוהה ביני לבין עצמי מה לעזאזל כבר ניתן לכתוב, מה נתחדש מלבד מעט פה מעט שם.

האגודה עושה מה שעושה לטובת כולנו ועל כך אנו מודים, ומאידך מורי הדרך נאלצים לחשוב על היום שאחרי .. באין מוצא עכשווי מה עושים???

מסלולי טיולים בהדרכת עמיתים למקצוע, סיורי עומק, ואף קורס אנדרטאות של עמותת דורות ההמשך לנושאי השואה אשר יצרו והובילו קורס למדריכי פולין בהעדר יציאת משלחות לפולין.

<http://dorothahemshech.org.il/>

ובהינתן המצב הנוכחי אין לי אלא לחזור על בקשתי שוב ושוב, חברים עמיתים למקצוע משקיעים מזמנם וכותבים ועורכים ושולחים ונענים לבקשתי כול חודש לתרום מעצמם למען קהילת מורי הדרך.

מגיע להם משוב מכס – אם קראתם ומצא חן בעינכם – תפרגנו, כיתבו לנו לאגודת מורי הדרך כי הכתבה נשאה חן בעינכם... מגיע להם !!!

מה יש לנו בגיליון זה ?

קצת על המאבק למען זכויות מורי הדרך יו"ר האגודה בני כפיר, פרק חמישי ביומן להבות בשמי ירושלים בחסות ד"ר רביק, ארנון דנצו' לוקח אותנו לסיור מיפו לעיר הקודש, אליהו הנביא אינו רק מגיע בפסח ואם תהיתם מה צבעו במסורת – קראו את הכתבה של פרופ' אמוץ דפני, יעקב וידס יחבר אותנו ליום הרה גורל שסחף את העולם למלחמה העולמית, חטיפת אישה יפה באשקלון – יורם טוויטו יספר אם נפתח שם תיק פלילי על ידי המשטרה, יעל קורנלנדר תעזור לנו עם קצת עצות לדרך במצב הנוכחי, וד"ר שמעון גת יחשוף פצע פתוח בחברה הישראלית הצעירה בראשית ימי המדינה לאחר שנות רצח איומות ברחבי אירופה – מי אתה לאון בורז'יה ???, ניסע לטייל ברחבי באר שבע עם יואב יאיר למי שמזמן לא הגיע לבירת הנגב, וניחשף לספר חדש אשר כתב והוציא לאור עמי צורן – גני האלוהים בארץ הקודש – עמי הסכים לחשוף מעט מהספר לנו מורי הדרך הנכנסים בשערי הכנסיות ונתקלים בגינות פורחות, וכמובן נסיים במעט הפריחה שסובבת אותנו בימי הקיץ ...

שוב תודה לכותבים ולחולקים במידע – חבר'ה – תגובות בבקשה

בברכת עמיתים

יואב דגה-כפיר

תוכן העניינים	עמוד
דבר העורך.....	2
משולחן האגודה – בני כפיר	4
ירושלים בלהבות – פרקי יומן אישי – פרק ה' - ד"ר רביק זרם	5-11
ירושלים מתחילה ביפו – ארנון דנצ'ו	12-20
אליהו הנביא ירוק – פרופ' אמוץ דפני	21-22
28 ליוני 1914 – יום גורלי לאומות העולם-יעקב וידס	23-30
תבורכי אשקלון – כי חדשת בבת צחוק נעוריך - יורם טוויטו	31-33
10 דברים שמומלץ לאמץ במציאות החדשה של פעילות בשיגרת קורונה- יעל קורלנדר	33-37
אליעזר גרינבוים "מי אתה לאון ברז'יה", - ד"ר שמעון גת.....	34-49
בדרך העתיקה בבאר שבע - יואב יאיר.....	50-57
גני האלוהים בארץ הקודש – עמי צורן	58-76
פריחת קיץ – יואל	77-79

מורי הדרך" - ללא דרך ואופק עגום"

מקום המדינה לא חווינו אנו הישראלים משבר מסוג שכזה כמו "משבר הקורונה". גם המשק הישראלי כלכלית לא עמד במבחן כזה קשה ובמשבר כזה עמוק. מורי הדרך היו בין הראשונים שקבלו ביטולי הזמנות עבודה מאמצע ינואר 2020 שקבוצות תיירים מסין הפסיקו לבוא לארץ ואלו שהיו כאן נשלחו מידידת חזרה לביתם בסין. האגודה כבר בראשית פברואר 2020 הפנתה מורי דרך למשרדי התעסוקה וביטוח לאומי. כ 6500 מורי דרך שההדרכה היא עיקר עיסוקם יושבים בבית מאמצע מרץ 2020 ואין להם שום עתיד.

תיירים לא מגיעים ולא יגיעו מחו"ל לפחות עד אפריל 2021 ולכן מי שעסק בהדרכת תיירי חוץ לא ימצא תעסוקה.

אלו העוסקים גם בתיירות פנים לא יכולים להוציא ישראלים לטיולים בגלל ההגבלות ובעיקר בגלל ההפחדות.

בתי הספר לא לומדים ולכן אין עבודה בהדרכה חינוכית. גם בתחום זה האופק עגום. מצטרפים למעגל" יושבי הבית "גם מורי דרך שעסקו בתיירות יוצאת כי אין טיולים לישראלים לחו"ל. התוצאה כ 7000 משפחות נמצאות במצוקה כלכלית קשה וללא קרן אור עתידית.

במצב הנוכחי מתחילים היום מורי הדרך לחפש פרנסה אחרת. האגודה כיום מחפשת פרסומי נדרשים לעבודה כמדריכי שלי"ח או מורים בגאוגרפיה, אזרחות, היסטוריה במערכת החינוך, קרן קרב או מתנסים שיקיימו חוגים רלוונטיים.

יש כיום עזיבה של אנשים איכותיים משכילים וייחודים ואני לא בטוח שיחזרו לעבודה כמורי - דרך.

אגודת מורי הדרך הארגון היציג היחיד של כל מורי הדרך הגיש תוכניות מוסדרות וברורות למשרד התיירות והם הוצגו גם בפני השר ח"כ אסף זמיר והצוות הבכיר במשרד.

בקשנו תמיכה בונה של סיבסוד קבוצות מעל 35 מטיילים לאוטובוס ומו"ד כפי שנהוג כיום באיטליה, ספרד, צרפת וגרמניה שהבינו כלכלית ש" התנעה בתיירות פנים " תגרום להתעוררות כלכלית חשובה בכל הארץ.

יוסי פתאל מנכ"ל לשכת תיירות נכנסת מצוין שירושלים לא תצליח לעמוד על הרגליים כלכלית בלי מטיילים בכלל.

גם הפריפרייה משוועת להתנעה ותוכנית של האגודה אמורה לתת דחיפה חזקה לנושא. זה נעשה בעבר בהצלחה יתרה ב " צוק איתן ואינתיפאדת הסכינים "כתוכנית של משרד התיירות ואגודת מורי הדרך.

תנו לנו לחזור לשטח ונגרום לחוויות טבע מתבקשות למטיילים ותמריץ כלכלי למשק.

ביקשנו השקעה של 10 מיליון ₪ שתניב 30 מיליון ₪ למשק הצמא למטיילים. חלק נוסף בתוכנית שהוגשה הוא: מענה מקצועי כלכלי עד סוף 2020 למורי דרך, בהכשרה מקצועית מכוונת וממוקדת לשינויים החדשים בתיירות העולמית כדי שמורי הדרך יהיו יותר מקצועיים ויעניקו חווית תיירות עמוקה ורחבה יותר למטיילים שלהם. לימודים שיתנו גם מענה כלכלי למורי הדרך ששברו תוכניות חסכון, פנסייה ועוד.

אני בני כפיר יו"ר האגודה פונה בשם כל מורי הדרך בישראל לרוה"מ ושר התיירות תנו מבט חשוב עם ראייה קדימה על אנשים איכותיים ותנו תקציב להתנעת שוק התיירות בישראל.

אגודת מורי הדרך מוכנה עם מייטב חבריה הפזורים בכל הארץ לתת כתף רחבה להתנעת התיירות" ביום שאחרי "ביחד עם משרד התיירות ועוד משרדי ממשלה.

בברכה
בני כפיר יו"ר
והנהלת האגודה.

פרק ה

”שקט יחסי”

בשלושת השבועות הראשונים של דצמבר כמעט שלא זכתה ירושלים לזכר בכותרות הראשיות - ולא משום שהעיר שקטה, אלא מפני שבאותה תקופה, רבה הפעילות בגזרות אחרות של הארץ ולעומתה היו המאורעות בירושלים חסרי חשיבות כביכול. לאמיתות של דבר, הלכה באותם שלושת השבועות וצורה בדם מפה חדשה של ירושלים.

”אזור בווינגרד” היה מטרתם הבאה של הערבים; אזור זה, שהפריד בין החלק הערבי ויהודי של מרכז העיר ומנע לפי שעה את הקמתה של חזית קרבות רצופה, הלכה עלול לשמש עמדת מפתח לכיבוש של כל ירושלים לאחר צאת הבריטים, ואחיזה היחידה של היהודים בו הייתה - הפקידות הממשלתית שבאה בוקר - בוקר לעבודתה ועזבה את האזור בערב. הייתה זו אחיזה רופפת ביותר, והערבים רצו לעקרה כליל. הם פתחו בשורת התנקשות בקידום הבאים או היוצאים; מפעם לפעם נפלו קורבנות, לרוב לא פגעו היריות במטרה, אולם משימת הערבים הצליחה כמעט במלואה. הפקידים היהודים ברוב מחלקות הממשלה חדלו לבוא לעבודתם. יצאו מן הכלל פקידי הדואר המרכזי שהוסיפו לעבוד אף בזמנים הקשים ביותר והצליחו למנוע את הפיכת האזור כולו ל”יודן-ריין”. בעזרת פקידים מועטים אלו הגניבה ה”הגנה” מספר כלי נשק לאזור וקבעה עמדת מגן בבית הסמוך למפקד המשטרה בבנק אפ”ק. מקום העמדה היה ידוע לא רק למשטרה אלא גם לערבים, שעשו כמה נסיעות לפצצה ולאחר כל ניסיון כזה היו הבריטים יוצאים מבנים הסמוך ועורכים חיפושים אחר נשק בעמדה. העניין הפך למשחק: הערבים היו מתקיפים, היהודים מתגוננים והבריטים מופיעים ומאספים את הנשק ואסורים את אנשי המגן. הנשק המוחרם, במספר מקרים לא קטן, מוצא את דרכו לידי הערבים, אם כי בכמה מקרים הצליחו אנשי ה”הגנה לקנותו בחזרה מידי השוטרים ה”ניטרליים”.

מיום ליום הבלטה הנטייה הבריטית להשאיר "תוהו ובוהו" בעקבות השלטון האזרחי היוצא. בואה של "ועדת הקומיסרים" של האו"ם עדיין רחוק היה, והפקידים הבריטים הגבוהים לא הסתירו את ביטחונם שוועדה זו תכשל. הם גם לא הסתירו, שהפקידות הבריטית תעשה הכל כדי להכשיל את הועדה. עניין העברת מנגנון הממשלה לידי "השלטון הבא" הפך להיות נושא תדיר בפגישות בין נציגי הסוכנות והועה"ל ובין נציגי השלטון, אולם מפעם לפעם נדחה למקום שני מפני הבעיות הדוחפת שהיו קשורות בעיני הביטחון.

הבעיות אלו היו, לפי הסדר, - הלגיון הערבי, עריקת נוטרים ערבים למחנה הכנופיות, החרמת נשק ע"י המשטרה הבריטית והצבא, הביטחון בדרכים ואחרון אחרון - העיר העתיקה.

הלגיון הערבי "הופיע" כגורם בן שמן ובחיפה. הטבח שערכו חיילי הלגיון בשיירת בן שמן ועזרתם הפעילה לכנופיה בחיפה, החלה מוציאה את הישוב ומנהיגיו מחלומם שבסופו של דבר יסייעו חילות עבדאללה להגשמת החלוקה. ברם, הדרישות שתכפו עתה להוציא את הלגיון מהארץ נענו בתשובות ציניות, שהובהרו ע"י הכרזת עבדאללה לסופר "אוברסיז" ריצ'ארד מאורר, שהלגיון" הערבי יישאר בארץ גם אחרי צאת הבריטים".

החרמת נשק ע"י הבריטים הפכה למאורע יום-יומי; לא פעם הייתה החרמה מלווה הפקרת הלוחמים הבלתי מזוינים לחסד הכנופיות. בירושלים ניכרה גם יד מנהלת ההחרמות. כשיחידה הללו שהתרכזו בשני אזורים: בחזית הצפונית - שמעון הצדיק, בית ישראל ובתי זיבנברגן-מעבר מנדלבאום-ובעיר העתיקה. הקצינים הבריטים ניתחו את המצב הצבאי בירושלים ביתר מהירות מאשר מטה ההגנה, וקבעו כי השליטה בצפון העיר ובדרך לרמאללה תקבע את גורל המערכה בירושלים כולה, ובהתאם כך החלו בשיטתיות להרחיק את היהודים מעל כביש רמאללה, פעם אחר פעם החרם נשק ונאסרו המגנים בשמעון הצדיק, ומיד אחר צאת הבריטים מן השכונה היו חבלני שייך ג'ראח תוקפים ומפציצים בתים. תושבי השכונה לא יכלו לעמוד בלחץ זמן רב ועברו העירה, ועם התרוקן השכונה נאלצו גם חברי ההגנה לעזובה. בליל הראשון לאחר פינוי השכונה פוצצו הערבים 4 בתים וביניהם - את בית הכנסת-התימני. למחרת נקבעה במקום עמדת צבא אולם עד מהרה נתברר כי עמדה זו הייתה מכוונת נגד כל ניסיון יהודי לתקוף את שייך ג'אראח מכוון בית ישראל, אולם החיילים לא ניסו אפילו להפסיק פיצוץ הבתים בשמעון הצדיק והשכונה העזובה הפכה "לשדה ניסיונות" לחבלנים ערבים שהתאמנו בפיצוץ בהדרכת שוטרים וחיילים בריטים.

שיר ג'ראח מוסיפה לירות

הנבא פיצץ רימון
 אתמול בשעה 4 אחר הצהריים פיצץ הצ"כ
 בא רימון בשכונת הבוכרים.
גם שוטרים יודי המוכסומים
 ליד המחסומים שלפני בית הסוכנות
 וועד הקהילה, הועמדו. נוסף על חברי מטי'
 כר העם, גם שוטרים יהודים, שוטרי ליד
 כל מחסום. השוטרים בודקים את זהותם
 של אלה העוברים הלבושים מדי מסטרה.

הכחשה

האסטרטגיה של "טאקטיקה סאטו" מבקש
 להכתיש את השמרנות שהבינה כשכונת
 קטמון, שבו גר לפניו כר מולפורי.
 וישגתו לרש"י המסדר שימש עמדה לצלי-
 סים או שנסמך לאיזה ועד או הסתדרות.
 גם לא הועמדה סמריה על הבית ואפי'
 לו אחרי שהותקף בפעם הראשונה. הבית
 הוא מסוג הקדש והכנסתו מוקדשת לחנו'
 כש של הענינים. יש להצטעל מאד על כך
 שהאמינו בשמועות כאלה ושעל ידי כך
 נגרם נזק לרכושנו של מוסד הסדר. כר
 מולפורי יצא מהבית אחרי ההתקפה
 הראשונה עליו והבית נשאר סגור וריק.

אתמול בבוקר נזרו יריות משיך ג'יראח
 אל עבר בית ישראל ואל השכונות היהודי'
 דיות. אשה יהודיה שיצאה אתמול עם תי'
 נוקה לטייל בשעה שבע וחצי ליד סיפת
 הלב נורתה על ידי אחד הצלפים הערבים
 והניוקה, לבנה ליד בת 10 חרשים, גם
 צעה ברנלה. הועברה על ידי כנגן דוד
 אדום למרפאת. הדסה.
יעדד ציפק מהיוקיים
 אתמול אחר הצהריים הותקפו 4 חיילים
 בריטיים ברחוב האולה ליד שכונת "אחות"
 על ידי ארבעה בחורים מזויינים שפרקו
 מהם את נשקם: מקלע טקאן ושלוש רי'
 ביים. בשעת בריחתם ירו הבחורים יריות
 אחת.
צקה ערבי נהרג ונשקו הוחרם
 ערבי אחד מבין הצלפים משיך ג'יראח
 נורה אתכול בבוקר על ידי אנשי המגן
 ונשקו הוחרם. גוינתו נלקחה על ידי הער'
 ביים ולא הובאה לבית החולים הטמשלתי.
 יריות לסירוגין נזרו אתמול מקטמון לשיך
 ג'יראח. מקור ערבי סוסר, כי יהודים ירו
 מתוך בית הקברות המוסלמי אל רחוב
 ספילא. היריות נזרו לפי אותו מקור סמכר
 נת יריה.

פורעי שיר-ג'ראח מוסיפים לרצוח

בצו"בכחא. ההתקפה ארכה כשעה וכדו'
 רים חדרו לבתי הנקודה. מכונית משור'
 יונת של המשטרה הגיעה למקום השיבה
 אש, עד שהתקפה נבלמה.
שקט יחסי בעיר העתיקה
 בעיר העתיקה 'שורר שקט'. נשמעות
 יריות לסירוגין, אתמול יצאה לשם שירת
 מוקן ומצוריים. חזרו לבתיהם כמה מתייש'
 בי העיר. כן נכנסה לעיר העתיקה עוברת
 סוציאלית, שהובילה עמה כחמש מאות נר'
 גות נעלים בשביל ילדי העיר, ומקלט רד'
 יו למעדון הנוער, תרומת נשים יהודיות.
 אמנם, נפתח פתח על ידי הצבא, אך פתח
 זה הוא קטמו של מהם ורק בודדים מיוצ'
 אי העיר העתיקה יכולים לתווך אליה. רז'
 גם עודם בעיר החרשלה. השלטונות עינם
 צרה בשיירות המזון והם אומרים לצמצם
 את השיירות לפעמים כשבית.

הסתוללות הדמים של כנופיות המוטיעים
 בשיר ג'ראח בירושלים גברה אתמול והפיר'
 לה חלל את אחד המגינים, שמואל גן, בן
 23. סטודנט מהאוניברסיטה העברית, שה'
 זר בשעות הצהריים מעטרת במכונית עם
 חבריו. ליד שיר ג'ראח סתהו הפרועים
 באש חזקה על הנוסעים ואחר הכוריים פגע
 בשמואל גן, שמת כעבור שעה קלה.
נמצע קשה
 אש היריות משיך ג'יראח על השכונות
 היהודיות נמשכה במשך ליל שלושם ועם
 אור הבוקר התחדשה ביתר תוקף. משה
 אליהו מזרחי, כבן 30, נפגע בבטנו ובמסב'
 קשה הוצבר ל. הדסה" על ידי מ. ד. א.
 כן נמצע קל אכרם לוי, בן 23.
מכוניות, עתה על מוקש
 המכוניות המשוריינות הראשונות של
 "הקסטר", עלתה להם הצופים, עלתה על
 מוקש ליד שיר ג'יראח. מכוני ההתמוצות
 התרוססה המכונית, אך לא אירע אסון. הב'
 נה לא איבד את השליטה במכונית חר'
 סוף לנהוג בה, כשירות רבות ניתחת
 עליה. במשך כל יום אתמול הותקפו המכר'
 גיות היהודיות, שעלו וירדו מהר הצופים.
 מבלי שכוחות הצבא במקום יתערבו בד'
 בר.

יריות ל הרס-ה זל, חזות הלימוד
 יריות נזרו אל בית החולים הרסה. שר'
 מר בית ראטנוף, יעקב כהן, בן 33, תושב
 נהלת שמונון, נפצע בצוארו. סבל אינו
 קשה.
 צלפים ערבים ירו אתמול אח"צ לעבר
 חזות הלימוד. נהרגה מרדה אחת. הר'
 ירות באו מהבית הערבי הסמוך, הנמצא
 ליד גן ארמון הנציב העליון. איש לא נפ'
 גע נוסרי. חזות הלימוד" השיבו אש.
נהרג מתקוף

פועלי הבנין בסכון הביאולוגי של
 האוניברסיטה כהר הצופים הותקפו בשעות
 אחרי-הצהריים ביריות מכיוון ואדי'גיו.
 אנשינו השיבו אש. הרנו ערבי אחד
 נפצע שני.
השיירות הגיעו בשלום
 שיירות הנוסעים בין תל-אביב וירוש'
 לים הגיעו אתמול למחת חסלו כשלום.
 יריות אל רמת-רחד
 רמת-רחל ייתקפה הלילה במצות לילה
 ביריות כנופיות ערביות המתגוררות עתה

כל המחאות בפני השלטונות הגבוהים היו ללא הועיל; מפקד המשטרה השיב בציניות כי "חובתה של המשטרה" התבטאה גם במתן סיוע ממשי לכנופיה בכל פעם שהללו היו מנסות להתקיף שכונה יהודית. לא אחת נפתחה אש משוריינים מעמדות בריטיות על עמדות המגן, והכנופיות המתקיפות את ימין משה ידעו כי הן יכולות תמיד להביא בחשבון את העזרה שתינתן להן מעמדות הצבא סביב בנין "המלך דוד".

היחסים בין הציבור היהודי והבריטים לא זו בלבד שלא הוטבו אלא אף הלכו והחריפו. גלויי ה"נייטראליות הבריטית וכמה מקרי בברית שהתבטאה באונס בחורה יהודייה ע"י חיילים בריטיים ליד מוצא, ורצח עוברים ושבים ברחובות המרכזיים, הביאו לידי כך שרק מעטים התקוממו נגד שיבת של לח"י לזירה, שהתבטאה בחידוש התקפות על שוטרים וחיילים ברחובות ירושלים

מלחמת הצליפות הלכה והתפתחה. בית ישראל וסנהדריה שלמו יום-יומי בדם את מס העובד לכנופיה שייך ג'ארח ובקצה השני של העיר צלפה קטמון ללא הרף לכוון רחביה וקריית שמואל; חילופי יריות בין מקור חיים ובית צפפה היו אף הם מאורע רגיל. כמה משכונות ירושלים "טיפחו" להן צלפים שלהם שמעלליהם היו מפורסמים בעיר כולה. אולם המפורסם מכולם היה רבי חיים גרינברגר הי"ד, יהודי מגודל זקן כבן 45, תלמיד ישיבה מובהק שגילה בעצמו לפתע כישרון אגדי כמעט לקליעה למטרה. עמדתו הקבועה הייתה על אחד הגגות בקריית שמואל, הצופה לקטמון. בוקר-בוקר היה מטהר עצמו במרץ ומתפלל תפילת שחרית בכוונה עצומה, לובש קפוטה נקייה ושטריימיל שעיר, מניח תיק מתחת לזרוע ויוצא ברגל לקריית שמואל. ב-8 בבוקר היה תופס את עמדתו על הגג ועד חשיפה היו נשמעות משם יריות בודדות, לסירוגין ובהפסקות ממושכות. כמעט כל כדור קלע למטרה, ובקטמון נוצרו "שטחים מתים" רבים שהערבים לא היו לעבור בהם לאור היום. בהפסקות בין קליעה לקליעה היה רבי חיים מעיין בסידור או אומר פרק תהילים, כשמוסר לרגע על הדף ומקיף את השטח שלפניו. הצלף האגדי נפל לבסוף בידי צלף ערבי שארב לו במשך שלושה ימים עד שהצליח להטביע כדור במצחו.

ברבות הימים התפרסם בעיר עוד צלף אחד, עורך דין ידוע, קרוב לששים, שלאחר שיכולת הקליעה שלו עשתה לו שם - ניתן לו רובה צלפים מיוחד, מצויד במשקפת. מי שלא ראה את היהודי חשב, הרובה עם המשקפת עטוף במטליות קטיפה תחת זרועו כאילו היה זה "סטרייבריוס" יקר, והוא מפלס לו דרך בין העוברים והשבים ברחוב בזהירות, לבל יגע איש ברובהו, - לא ראה אומן גאה על כלי אומנותו?

השיירות הוסיפו לבוא, לסירוגין ולעתים לא מזומנות. אמנם, הדרך החדשה מתל אביב, שעקפה את מבצרי הכנופיות בבית דגן ויאזור כבר נמצאה בשימוש, ופרט לימים שהשמים שטפוה - הגיעו המכוניות המשוריינות לירושלים כסדרן, לאחר מסע של 5-6 שעות. לעתים הותקפו המכוניות בין

שער הגיא ומוצא, אך עדיין לא הצליחו המתקיים לעצור את השיירות אם גם מפעם לפעם נפגע אחד הנהגים או המלווים.

מזונה של ירושלים הגיע כסדרו והרעב נמנע מהעיר. ולא קצב זה של השיירות מנע הקמת מחסני מזון בירושלים לימים הבאים ואילו משנה ניסיון להגדיל את השיירות או את מספרן - מיד התערבו הבריטים וערכו בהן חיפושים; לאחר שורק נשקה של שיירה- היו עוברים ימים עד שמשמש ליווי חדש היה מוקם לשיירה הבאה. ניכרה הכוונה - למנוע את שחרורה של ירושלים מן התלות בכביש.

נציגי מוסדות הביטחון יצאו מגדרם אך לא יכלו לשנות את המצב. המאיור סחרו (היום האלוף סחר - המפקח הכללי של משטרת ישראל) שהיה אז קצין הקשר בין אגף הביטחון לבין השלטונות, ניסה מפעם לפעם להפסיק את החיפושים בשיירות או להניע את הצבא לקיים את חופש התחבורה בדרכים. התשובה הייתה: "נעשה זאת באם תפסיקו לשלח שיירות משורינת ומזוינות". ושוב הייתה כוונה סמויה בתשובה זו: להביא את היהודים שיבקשו בגלוי את עזרת השלטונות הבריטים כדי לקיים את הישוב היהודי בירושלים. שיקולים פוליטיים פנימיים וחיצוניים עצרו בעד אגף הביטחון מלהתבזות כדי מילוי דרישה זו, והבריטים סירבו להתערב גם כשהערבים החלו מקימים מחסומים - בראשונה קטנים ובלתי - אפקטיביים - ליד סאריס.

בעיר עצמה היו קיימות אותו זמן כמה יחידות מאומות של ה"הגנה" שיצאו לפעולות מחץ נגד השכונות הערביות; ואדי ג'וז הותקף פעמים בזו אחר זו ומספר בתים פוצצו. אנו העיתונאים

נצטוו להודיע אז כי הערבים התקיפות תחילה את הר הצופים אולם האנגלים כבר חדלו להאמין לעיתונות. בדאגה הולכת וגוברת ראו בהתעלמות של הכחול היהודי בירושלים, שבסוף דצמבר וראשית ינואר חדר כמה פעמים לשיח ג'ראח, הרס בה בנינים והבריח את התושבים האזרחיים מקרבה. התקפה גדולה אחרת באותם הימים הייתה החדירה לכפר השילוח ע"י פלוגה של ה"הגנה" וכן בוצעו כמה גיחות נגד צור- בחר שבדרום העיר. על אף מחאותיהם הנמרצות של בני רמת - רחל שטענו כי הכפר הוא כפר-ידידים.

כמה פעולות סמליות בסביבות ליפתא הבריחו את הכפריים מבתיהם ולאחר שתי התקפות של לח"י על רומימה התרוקנות גם שכונה זו וסוף סוף נמצא לוועדת השיכון של ועד הקהילה ענין לעסוק בו. רומימה הייתה הנקודה הערבית הראשונה בארץ שהיהודים התנחלו בה, היא הייתה גם אחד המשלטים הערביים החשובים ביותר בירושלים, על אם הדרך לתל אביב ובלב ישוב יהודי מרוכז. רק חוסר הארגון בקרב הערבים גרם לכך שהשכונה לא בצורה ולא הפכה חרב פיפיות נגד השכונות היהודיות משני עבריה, אם כי מתקיפי השיירות הציבו בה מרגלים להודיעם על מועדי צאת השיירות לכיוון מערב ולפחות במקרה אחד- התקפה על השיירה להרטוב ב-27 לדצמבר- הייתה שכונה זו אחראית לחיי יהודים שאבדו.

שבועות מספר לאחר כן, משנראו סימנים לפעילות מחודש בשכונה הערבית שמעברו השני של הכביש, שייך באדר, שוב יצאו חבלני לח"י ופוצצו את בית המוכתר. גם הפעם, די היה בהתקפה אחת זו כדי להבריח את הערבים ולרשות ועדת השיכון הועמדו מספר דירות נוספות.

בדרום מערב העיר חדרו אנשי לח"י פעמיים לגבולות מלחה ופוצצו בה בתים, וה"הגנה" נפרעה מבית צפפה בעד ההתקפות על מקור-חיים בפוצצה את טחנת הכפר, בנין בן 5 קומות שחלש על הסביבה.

כזה היה המצב כאשר נודע ממקורות ערביים שעבדול קאדר חוסייני חזר ארצה ונטל לידו את הפיקוד על כל לוחמי מלחמת הקודש באזור. נמסר כי עבדול קאדר שהיה לו ניסיון רב במלחמת כנופיות עוד מימי מאורעות 9-1936 החל מארגן את הכנופיות על בסיס חדש, מקים מפקדות בכל הכפרים בסביבה ומשפר את הקשר בין כפר לכפר.

ב-27 בדצמבר הדגים עבדול קאדר את ראשית תוצאות הארגון מחדש בין הערבים בשתי ההתקפות על התחבורה היהודית – על שיירת הרטוב ועל השיירה מת"א.

השיירה להרטוב, שעל מועד צאתה נודע לאנשי הכנופיות מפי מרגלים ברומימה, הותקפה במרחק כ-12 ק"מ משער הגיא ע"י כנופייה שמנתה כ-60 איש ושגויסה מבית מחסיר ומאשתאול הסמוכות. הכביש נחסם באבנים והמכוניות שנאלצו להיעצר הותקפו באש רובים במשך כחצי שעה; התחמשות שבידי נוסעי השיירה – יחידת ה"הגנה" שיצאה כתגבורת להרטוב – הייתה מועטת ואחרי כן התברכו הבחורים בלבם על שאירע להם אסון ומקלע ה"לואיס" שלהם יצא מכלל שימוש אלמלא כן, היה המקלע "אוכל" את כל

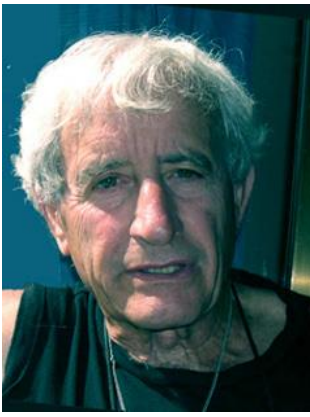
תחמושתם ברגעים מועטים. כל עוד השיבו אנשי השיירה באש רובים מהתעלה שליד הכביש, לא העיזו המתקיפים להסתער – ולבסוף נסוגו. 3 מאנשי השיירה נהרגו.

ההתקפה השנייה, במורדות הקאסטל, הייתה עזה יותר ונראה שהכנופיה קבלה צו לעצור את השיירה בכל מחיר. ראשוני היריות נורו על המכוניות עוד בבאב אל וואד, כנראה על ידי צופים שבשרו (עמ' 31) לכנופיה על התקרב השיירה, בסאריס נורו מספר יריות נוספות ואילו ההתקפה הממשית בוצעה כשהמכוניות טיפסו באיטיות במעלה הקאסטל.

למעלה מ-50 ערבים מצוידים בכמה מקלעים ארבו מאחורי הגדרות הנמוכים הגובלים עם

הכביש והמטירו אש עזה על המכוניות לאורך כמה קילומטרים. בשיירה זו נסעו מספר מראשי הישוב, ובניהם חברי הנהלת הסוכנות י. גרינבוים, מ. שפירא וגולדה מאירסון שנפצעה בידה כשפתחה את דלת הטכסי המשוריין כדי להכניס את אחד הפצועים. בין ארבעת החללים היה גם הנס בייט, מנהל מחלקת עליית הנוער של ההסתדרות הציונית.

ירושלים מתחילה ביפו מסע על הדרך לירושלים. כתב וצילם: ארנון דנצי'

מה לא נתן הקב"ה לירושלים: יופי וקדושה ואוויר טוב בשפע, אבל ים הוא לא נתן לה. מאז שלח חירם אל שלמה ידידו עצי ארזים מצור לבניין בית המקדש הייתה ירושלים קשורה בחבל טבורה אל יפו, ובלי הדרך שבין הנמל לבירה הייתה ירושלים מנותקת מהעולם.

בואו נלך מיפו לירושלים בעקבות מטעני עצי הארז שהובלו לבניית בית המקדש, הפילים של הצבא היווני, עגלות המטען של הצבא הרומי, לגיונות הצלבנים ואלפי עולי הרגל. במקום לנסוע שעה בכביש המהיר, נעלה לירושלים במשך יום שלם ואפילו לא נגיע אליה.

לירושלים בשלושים ושש שעות

היום אתה יוצא מתל אביב ולא מספיק לאמור משה מונטיפיורי וכבר הגעת לירושלים, בתנאי שאין פקקים, כמובן, אבל תמיד יש. קשה להאמין שלפני מעט יותר ממאה שנים הגיעו מיפו לירושלים בשלושים ושש שעות. מאז חרבו הכבישים שסללו הרומאים ועד סוף המאה התשע-עשרה, לא נראה גלגל בארץ ישראל. במקום על אופנוע רכבו על חמור, במקום מכונית היה פרד, לעשירים היה סוס - ובמקום משאיות דינדנו גמלים. היו יוצאים מיפו בצהרים, לנים ברמלה (ב"קאזה נובה" או במלון של יהודים) ומגיעים למחרת בלילה לירושלים עם עכוז כואב מרוב רכיבה.

היה גם עניין הביטחון. במקרה הגרוע היו שודדים אותך, במקרה הטוב היו רק גובים את ה"ג'אפר" (כופר) – מין פרוטקשן.

בסוף שנות השישים של המאה התשע-עשרה נסללה לראשונה דרך עגלות לירושלים והחלו לנסוע העגלות הראשונות. אז גם החליטו התורכים לשים קץ ליוזמה הפרטית של השודדים והקימו שורה של מצודות לאורך הדרך. במקום ג'אפר שילמו עכשיו דראבייה, מס הדרך, לשומרים במצודות. מאוחר יותר התקיימה הגבייה בחאן שער הגיא, שבו היה גם מלון אירופאי ומסעדה טובה.

כיום נותרו רק שלוש מהמצודות התורכיות: האחת בראש הגבעה שלרגליה נמצא מחלף השבעה. המצודה הפכה למוסך המוסתר על ידי שלטי חוצות וכיום אפשר לראות אותו רק מהכביש לאשדוד. השנייה נמצאת בחצר האחורית של מנזר לטרון והשלישית, הגדולה והשמורה מכולן, נמצאת ליד תחנת הדלק של שער הגיא.

יפו: הנמל, כיכר השעון וסביל אבו נבוט

עד לפני כשלוש מאות וחמישים שנה הייתה יפו תל חרבות בלבד. צליינים שהגיעו בדרך הים ליפו הורדו בסירות אל החוף והשתכנו עם ה"פעקאלך" בחורבות המחסנים של הנמל הצלבני. משם הם שלחו שליח אל נציגי עדתם בירושלים והודיעו על בואם והנציגים היו מארגנים בהמות רכיבה ומשמר על מנת להביא את הצליינים לירושלים. ללא שיירה ולווי מזוין לא היה איש שורד את בדרך מבלי ששודדים ייטלו את רכושו – ולעיתים גם את חייו. באמצע המאה השבע-עשרה התירו השלטונות העות'מאניים לנציגי שלוש העדות הנוצריות הגדולות להקים אכסניות לצליינים המגיעים ליפו.

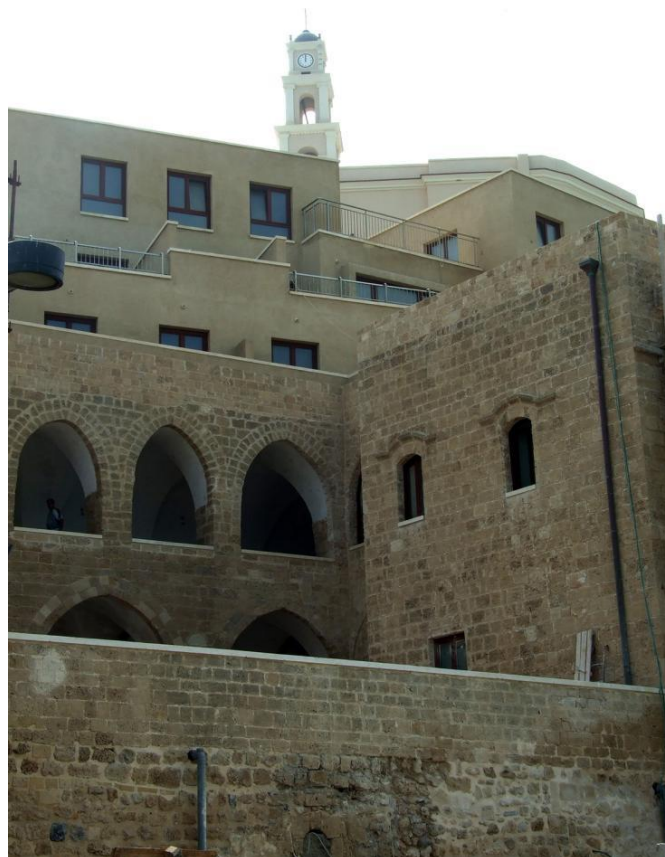
בואו לראות כיצד התחילה יפו של ימינו, כתחנה הראשונה בדרך לירושלים. נגיע אל השער הצפוני של נמל יפו דרך רציף העלייה השניה, נחנה את הרכב וניכנס לשטח הנמל. בדיוק מול המועדון של צופי ים, משמאל, יש שער גדול סגור ומעליו סמל מיסדר הנזירים היוונים-אורתודוקסים. כאן הייתה הכניסה לאכסניית הצליינים הנוצרים-אורתודוכסים (יוונים, רוסים, רומנים ועוד).

האכסניה האורתודוכסית עברה שיפוצים רבים ושינתה פניה. כיום הכניסה אליה היא מתוך יפו העתיקה והיא אפשרית רק לאחר תיאום עם הכומר המקומי.

נשוב לכיוון השער הצפוני של הנמל. מעט לפניו, מימין, נראה דלת כחולה ומעליה סמל משונה חקוק באבן. זה סימלה של מלכות ספרד. כאן עמדה האכסניה השנייה, הקתולית. גם היא עברה שינויים ולפני כמאה וארבעים וחמישים שנה הפכה למלון צליינים בשם קאזה נובה (לא על שם המאהב המפורסם אלא קאזה-בית ונובה – חדש), שבניינו נתרם על ידי מלך ספרד – ומכאן הסמל.

האכסניה השלישית, הארמנית, נמצאת כמה עשרות מטרים צפונה, מחוץ לשער, וכיום היא בשיפוצים. שלוש האכסניות היו המבנים הראשונים ביפו המודרנית אך רק האכסניה הארמנית כמעט ולא שינתה את פניה. כשכבש נפולאון את יפו (1799) שימשה האכסניה כבית חולים לפצועי הצבא הצרפתי ולחולי מגפת הדבר שפשתה בו. כדי להעלות את המורל השפוף של חייליו ביקר

הגנרל בבית
בביקור מתוקשר
בחולה דבר. רגע
מונצח בציור גדול
במוזיאון הלובר
נראית חצר
המבנה השלם
ביפו.

נשוב אל כיכר השעון. בכיכר זו, שהייתה מול השער שבחומת יפו, התחילה הדרך לירושלים. כאן הייתה בתקופה העות'מאנית ה"תחנה המרכזית": סוסים, חמורים, פרדים, ומשנות השמונים של המאה התשע-עשרה גם עגלות, עמדו לרשות הנוסעים לירושלים (ראו מסגרת). כדאי לכם לקנות כאן, אצל אבולעפיה, דברי מאפה ולשמור אותם חמים בצידנית, או עטופים בשמיכה, לארוחת

הבוקר.

נצא מיפו על תוואי הדרך הקדומה, כיום דרך בן צבי (משדרות ירושלים לצומת חולון). לא מאמינים שכביש רב מסלולים זה היה לפני מאה וחמישים שנה שביל גמלים וחמורים? – ההוכחה לפניכם! **מעט לפני צומת אבו-כביר**, משמאל, **סביל אבו נבוט**: מבנה עות'מאני בעל כיפות אדומות משונות. כאן הייתה תחנת ההצטיידות במים לפני המסע הגדול לירושלים. הסביל נבנה לפני כמאתיים שנה על ידי מושל יפו, מוחמד שכונה "אבו נבוט".

מיפו לרמלה: מקווה ישראל, מצודת המישור ובית הקרן הקיימת.

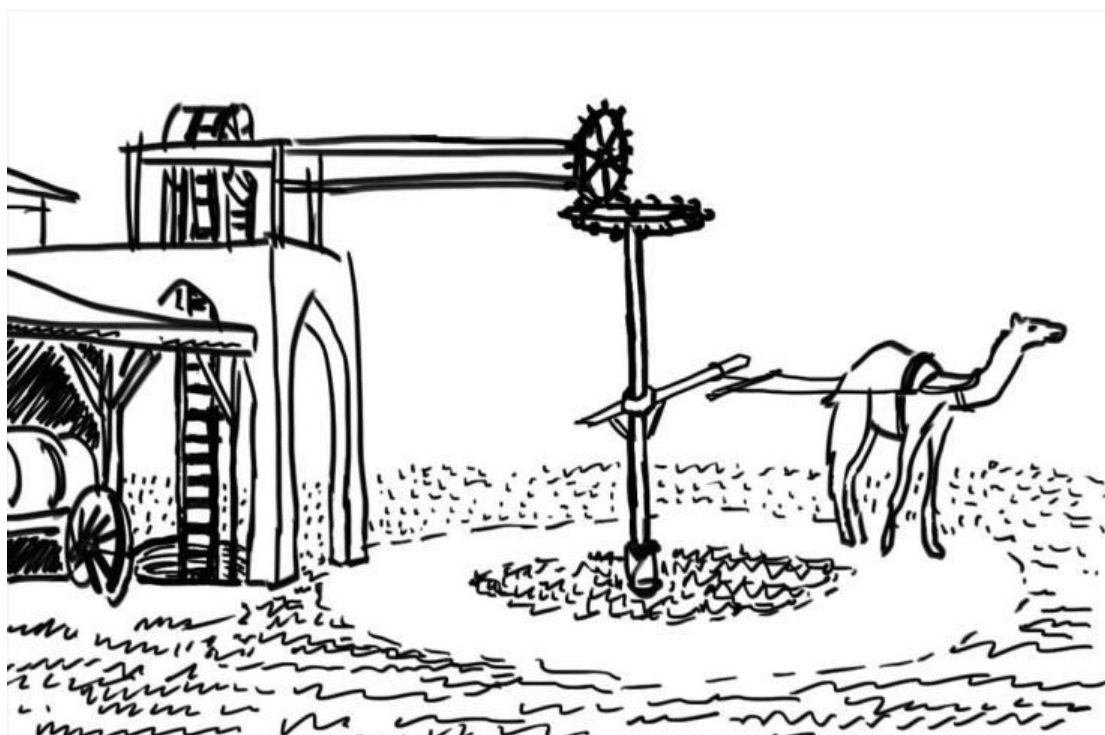
אחרי צומת חולון, מימין, נשקפת **מקווה ישראל**. בתחרות "איזה הוא היישוב הראשון שהוקם בארץ מאז אלפיים שנות" יש למקווה סיכוי טוב לזכות במקום הראשון. בית הספר החקלאי הוקם על ידי חברת אליאנס הצרפתית בשנת 1870, שמונה שנים לפני שקמה פתח תקוה. השער, ממנו הוליכה שדרת וושינגטוניות למקווה ישראל, סגור כיום והכניסה היא מדרום, מחולון. ליד השער הסגור פסל יפה המתאר את הפגישה ההיסטורית בין הרצל לקיסר וילהלם השני

הרמזור השני בו יש פנייה שמאלה לאזור מביא אותנו לרחוב הרצל. בכיכר הראשונה פונים שמאלה אוהבי הלא-כשר הבאים לאלברט. אתם תמשיכו לכיכר השנייה, שם תפנו שמאלה לרחוב שפרינצק ותיסעו בו כמה מאות מטרים עד גן המצודה (משמאל). האם העליתם על דעתכם שיש מצודה צלבנית באזור? אכן יש, והיא **שאטו זה-פלאן** (מצודת המישור), הראשונה בשרשרת מצודות צלבניות שהגנו על הדרך לירושלים. רק שני מגדלים נותרו מהמצודה בת תשע-מאות השנה. האחד הפך למסגד והשני נותר כזכר למבנה העצום שהתנוסס כאן וחלקו עדיין קבור תחתינו באדמה. סביב המצודה נטוע גן מוזנח אך קסום, שבו העצים עבי הצמרת ומעט הדשא יספקו מקום נחמד לארוחת הבוקר. זוכרים את המאפים שהבאתם מאבולעפיה? אני מקווה שלא שכחתם להביא גם תרמוס עם קפה חם.

לפני צומת בית דגון, מיד אחרי הגשר להולכי רגל, ניצבת מצבה צה"לית בגינה קטנה ולידה חורבה בצורת קשת. זה כל מה שנותר מבית הקרן הקיימת, תזכורת לימי תש"ח בהם לכביש לירושלים הייתה חשיבות אסטרטגית. מחלקה קטנה של הפלמ"ח החזיקה כאן מעמד בקרבות גבורה, עצם בגרונו של האויב. התבוננו בקשת מבפנים. בתקרתה שני חורים. זה מה שנותר מאנטיליה, משאבה עתיקה. על גג הקשת היה גלגל אנכי שהעלה שרשרת של כדים. דרך חור אחד הכדים ירדו לבאר שהייתה למטה ובשני – עלו, מלאים במים. גלגל אפקי סובב את הגלגל האנכי ואותו סיבבה בהמה קשורת עיניים.

מבית דגון לרמלה עובר הכביש בין שטחי חקלאות מוריקים. פה ושם פזורים עצים עתיקים בודדים, בתי חווה הרוסים ומבני באר נטושים המזכירים את הנופים של פעם: הרבה שממה ומעט חוות חקלאיות של ערבים.

מרמלה ללטרון: הכנסייה הפרנציסקנית, "מנזר השתקנים", "קומונת בני האושר" ומצודת לטרון

רמלה היא העיר היחידה שהקימו המוסלמים בארץ-ישראל (בשנת 716) והיא עומדת, כמובן, על הדרך לירושלים. כשנוסעים ברחובה הראשי רואים ממול את הצריח המיוחד של הכנסייה הפרנציסקנית. פנו ימינה, ברחוב ביאליק ותגיעו לכניסה. אפשר לבקר בכנסייה היפה והאפלולית, שגאותה על ציור מקורי של טיציאן, בימים שני-שישי בשעות 09.00-12.00. צריך ללחוץ על הפעמון שליד הדלת מימין לכניסה הראשית ולבקש יפה מהנזירה, רצוי באיטלקית, להיכנס. הנזירים שכאן היו מאכסנים את הצליינים הנוצרים בדרכם לירושלים. המפורסם מכל הלנים כאן היה נפוליאון. אגדה מקומית מספרת שהמואזין שקרא עם שחר לתפילה מצריח המסגד הפריע את שנתו והגנרל צלף בו מחלונו והרגו. אין אמת באגדה, למרות שאני מכיר עוד כמה אנשים שמסוגלים לרצוח את מי שמשכים אותם טרם שחר. ממזרח לכנסייה שוכן בית ספר במבנה עתיק, שגם הוא היה קאזה נובה (זוכרים ביפו?), רשת אכסניות לצליינים שנבנו בסוף המאה התשע-עשרה על ידי הנזירים הפרנציסקנים.

אפשר ללכת ברגל בתוואי הדרך העתיקה לירושלים העוברת מאחורי המנזר, במה שנותר מהעיר העתיקה, דרך השוק ועד מגרש החנייה שליד המסגד הגדול. המסגד הוא בעצם כנסייה צלבנית גדולה ושמורה. בקיר המערבי שלה נותר הפתח המקורי, החסום כיום. במגרש החנייה נפגוש את הרכב שלנו.

מרמלה נמשיך על תוואי הכביש הישן לכיוון לטרון (אחרי גשר כביש 6 פנייה ימינה לכיוון כפר חשמונאי). תל גזר, מקומה של עיר מבוצרת על הדרך המקראית לירושלים, נראה מימינו. אחרי שעוברים את משמר איילון מגיעים לעמק איילון, בו זרח הירח כאשר השמש בגבעון דום. ממול נשקף מנזר לטרון, אליו מועדות פנינו. המנזר מכונה "מנזר השתקנים" כי נגזר על יושביו שלא לפטפט דברי חולין, אך שמו האמיתי, שאותו לא חובה לזכור, הוא "המנזר של המסדר הטראפיסטי של ההכנעה המוחלטת". לידו אתר נחמד לפיקניק ובחנות המנזר ניתן לקנות יין, שמן זית, דבש וכיוצא בזה לארוחת הצהרים (08.00-12.00 – 13.00-18.00. סגור בימי ראשון). יש גם שירותים נקיים.

בואו לראות את החצר האחורית של המנזר. סעו על הכביש לכיוון ירושלים. במרחק קצר משם תראו מבנה קטן מסמל את פינת גדר המנזר ואחריו דרך העולה ימינה, שפעם הייתה הדרך לירושלים. עלו בה וסעו לאורך גדר המנזר. עיצרו לרגע ליד השער הסגור שמיימכם. אפשר לראות ממנו את חצר המנזר, את היקב וכן מבנה עתיק יפה שהיה פעם מלון המקבים, מלון עם שם יהודי שהקים ערבי נוצרי על הדרך לירושלים לפני כמאה שנים. בקצה הדרך פנו ימינה ועיצרו ליד שער שעליו כתוב "קהילת לטרון". אם השער סגור צלצלו 08-9256940 ובקשו מאחד מ"קומונת בני האושר", קבוצה פרוטסטנטית קטנה שחיה כאן, רשות לבקר. המבנה המשונה שממין לשער היה אחת מהמצודות התורכיות ששמרו על הדרך לירושלים שהוסבה למגורים. המבנה המרכזי היפהפה של "המאושרים" (לגור כאן זה אושר) היה חאן צלבני על הדרך לירושלים. חברי הקבוצה יארחו אתכם ברצון ויספרו לכם על עצמם ועל המקום.

בראש הגבעה מתנוססים שרידי המצודה הצלבנית שהגנה על הדרך. הטיפוס על המצודה אסור בגלל סכנת התמוטטות וחבל, כי נשקף ממנה נוף נהדר. אפשר לעקוף אותה מדרום, בתוואי "שביל ישראל", ולהגיע ברגל חזרה למנזר לטרון.

הנה סיפור על גלגולו של שם: המצודה הצלבנית נקראה **טרון זה שבלייה**, מגדל הפרשים בצרפתית. הערבים שיבשו את השם ל"לטרון". נוצרים שהגיעו לארץ ישראל במאה התשע-עשרה חיפשו מקומות הקשורים בברית החדשה. "לטרון" הזכיר להם את המילה הלטינית "לטרוניוס" = "גנב", מה עוד ששוודי אבו גוש ישבו בחורבות המבצר. על פי הברית החדשה נצלב ליד ישוע גנב שחזר בתשובה, וכך הפך המקום לקדוש לנוצרים, מקומו של "הגנב הטוב".

אזור שער הגיא: החאן, הכביש הרומי, חורבת מצד והמצודה התורכית

נמשיך על הכביש המהיר לירושלים. בכניסה לשער הגיא חאן עתיק ששופץ ועומד סגור. החאן הוקם במאה התשע עשרה כדי לגבות את התשלום מההולכים לירושלים וממנה. לרוב שכרו את המקום משפחות יהודיות, שמשפחת רוקח היא המפורסמת שבהן. כאן נחו ההולכים ירושליימה, שילמו עבור ספל קפה, גם אם לא רצו קפה, והמשיכו בדרכם. המקום כיום הוא חלק מפארק רבין ומיועד לשמש כמרכז מבקרים

כדי להגיע לנווה אילן צריך לנסוע עד מחלף עין חמד, לחזור ולהיכנס ימינה בכניסה לטלז-סטון. המשיכו בנווה אילן עד המלון. לפני המלון פונה ימינה דרך לא סלולה, אך עבירה למכוניות המתפצלת מיד לשלוש דרכים. סעו בשמאלית לכיוון יער המכללות. הדרך יפה במיוחד באביב ובחורף. ביער המכללות ספסלי פיקניק ופיסול סביבתי נחמד.

מיער המכללות, דרך השער ל"יער הולנד ישראלי", עולה דרך לרכב בעל הנעה קדמית בלבד ולכן עלו אותה ברגל. זו הדרך הרומאית המקורית שהוליכה מאמאוס לירושלים. פה ושם ניכרות חציבות ואבני שוליים אופייניות. אחרי כ-400 מטר, מימין, חורבת מצד. אלה שרידי מצודה שנבנתה בתקופה החשמונאית ושימשה עד התקופה הערבית הקדומה כמצודה שהגנה על הדרך. מכאן תוכלו להמשיך בדרך הרומית, טיול יפה של כ-3.5 ק"מ לאלו שיש מי שיבוא לאסוף אותם בקצה המסלול, ליד תחנת הדלק של שער הגיא.

עכשיו כבר ערב, הגיע הזמן לחזור הביתה, אבל עוד לא סיימנו. בדרככם חזרה רדו לתחנת הדלק שער הגיא. מיד אחרי התחנה פנו ימינה בדרך עפר העולה לגבעה. אחרי כ-40 מטר מבנה משונה. איך לא ראיתם אותו כל פעם שחלפתם על הכביש? זו המצודה התורכית השלישית שנותרה משש עשרה מצודות על הדרך לירושלים, הגדולה והשלמה מהן. כאן תאספו את הגיבורים שבאו ברגל מיער המכללות ותשובו הביתה.

אליהו הנביא הירוק / אמוץ דפני

רבים מהעצים המקודשים והמבורכים קשורים לצדיקים, גיבורים ונביאים, והמכובד שבהם הוא **אליהו הנביא**. עצים מקודשים רבים ברחבי הארץ נושאים את שמו, יותר מאשר כל קדוש אחר. אם נוסיף גם את המעיינות והחורבות המוקדשים לאליהו הנביא, יסתכם מספרם **בשבעים אתרים** שרבים מהם מהווים מוקדי תפילה ועליה לרגל לבני העדות השונות. מן הראוי להזכיר שאליהו הנביא הוא הנביא הנערץ ביותר בעולם המוסלמי (כמובן אחרי מוחמד) למרות שאינו מצוין בשמו ("אל חדיר") בקוראן. פולחנים רבים וטקסים הקשורים בנביא זה מתרחשים כיום בפרס ובטורקיה, שם הוא נערץ במיוחד כמי "שיושב תחת עץ החיים אשר בגן העדן". אכן, רוב המקומות בהם נתגלה אליהו ואלו הנושאים את שמו מצויים בסמוך למקורות מים, אתרים שופעי צמחיה או עצים אדירים. כומר פרנציסקני בשם אגוסטינוביץ (Augustinovic) שכתב בשנות ה-70 למאה שעברה ספר שלם על אליהו הנביא, מציין שהמים הם סמל להתגשמות הפוריות בטבע והנביא אליהו "הירוק" הוא התגלמות החיים בטבע והנצחיות מאחר והוא שמה ממעיין החיים ומתקיים לעד. לכן אין פליאה בדבר שמדי פעם הוא מוסיף להתגלות פה ושם.

כאשר שאלנו את בני שיחנו כיצד קשור אליהו הנביא לעצים ומדוע הוא נחשב כ"ירוק", קיבלנו את התשובות הבאות: "היכן שהוא ישב נעשה ירוק, הוא שמה ממעיין החיים והוא לעולם לא מת"; "הנביא נקרא 'אל חדיר' (שפירושו "הירוק") כי הלבוש שלו ירוק, היכן שהיה שם צומחים דברים ירוקים"; "כל מקום שאל חדיר ביקר אותו נעשה ירוק"; "המוסלמים מאמינים שאליהו לא מת והוא עדיין חי, מי שאלוהים רוצה שיראה אותו – רואה אותו. אליהו נהג לשבת תחת עצים. שמו אל חדיר כי כאשר הוא יושב על האדמה החשופה אז צומחים עשבים"; "הוא ירוק שזה צבע בגדי המשי של הצדיקים בגן העדן"; "כל עץ המקודש לאל חדיר הוא ברכה, כי הוא הכי קרוב לאל אפילו לפני הנביא יתרו. אליהו היה יכול להיות שליט העולם, כוחו הוא ככוחם של שבעים נביאים, אלוהים נתן לו את הכוח לרפא אנשים"; "כל מקום שהוא ישב נעשה קדוש וכך גם קבלו העצים את קדושתם". אמירות אלו, כמובן, מחזקות את הדעה אודות מעמדו המוצק של אליהו הנביא גם בימינו אנו, הן אצל המוסלמים והן אצל הדרוזים (וגם אצל יהודים).

בחווארית ליד מסעדה שבגולן נבנתה חִילָה (בית תפילה). המקום מציין עץ מבורך שהיה שם לפני כ-100 שנה ונקרא אל-חדיר. על מעשה בניית המבנה שמענו שתי גרסאות. בסתיו 2001 הגיע אלינו סיפור (מפי סאמר טאפס מבית ג'אן) אודות "אדם אחד יצא לקושש עצים במסעדה ותוך כדי גיזום אחד העצים הבחין בשרידי קבר קדוש. נבהל האיש מעצם המעשה ומהפחד פן ייענש אנושות על הפגיעה בצדיק. הניח האיש את העצים ורץ בבהלה לכפר וסיפר את אשר ארע לאישה זקנה שהייתה האדם הראשון שהוא פגש בדרכו. השיבה לו האישה "ידוע לי הדבר, חלמתי אתמול בלילה שמישהו פגע באל אל-חדיר והוא ציווה עלי שבינו לו מקדש במקום". מעודדים מהסיפור הטרי המאפשר לנו "לשים את האצבע" על ניסים המתרחשים בימינו, יצאנו לחיפושים ממושכים ברחבי הגולן אחרי אותו האיש והסתבר לנו שאמנם ארע כדבר הזה במסעדה, וזה סיפור ידוע ומקובל בכפר, אך הוא התרחש לפני כ-100 שנים.

למרות אכזבת מה זו הגענו אל הח'לוה ע"ש נבי איליה, הוא אליהו הנביא, ושמענו מפי עקאב עמאשה, בנו של השיח' הממונה על המקום, את הסיפור הבא: "מישהו במסעדה מצא אבנים טובות לבניה במקום שבו גדל העץ הקדוש של אל-חדיר ולא הצליח להניח את כף רגלו על גל האבנים, כאשר ניסה להרים אבן ראה שיוצא ממנה קמח או שמן ואז הוא התפלא. באותו הרגע הופיעו צפרים ונקרו אותו בראשו, הציפורים היו בכל צבעי הקשת שמעולם לא ראה כמותם. האיש המשיך לנסות לעקור את האבן ואז ראה אור גדול בעיניו ואז שמע קול שציווה עליו: "לך לכפר שלך ותספר לאדם הראשון שתפגוש שניסית לסדר את הקבר ומה שקרה לך" ואז חזר האיש ופגש את השיח' (תאופיק עמשה, הדבר ארע ב-1983 לפי

דברי המספר) ואז השיח' סיפר לאנשים במסעדה (אודות האירוע). הם ניגשו למקום וב-2001 התחילו לבנות את המבנה ליד הקבר". מבנה זה עומד כיום על תילו לכבודו של אל-חדיר למרות פער הדורות שבין הסיפורים, שרב ביניהם המשותף על המפריד. יש, מבין תושבי מסעדה טוענים ששיח' זה שנוי במחלוקת עם אנשי הדת בכפר ועל כן הוא גייס את אל-חדיר, את העץ הקדוש וכן את הסיפור, המתהלך בכפר מזה דורות, כדי לבנות לעצמו מקום תפילה עצמאי, בתקווה שהנביא יגייס עבורו את המאמינים שאינם נוהרים אחריו בהמוניהם.

בכניסה לאעבלין היה עץ חרוב מקודש למר אליאס בשם "ח'רובת מאר אליאס" (הוא אליהו הנביא), אחותו של המספר ראתה את אליהו הנביא ליד העץ אותו נהג לבקר מדי פעם. מי שישן תחת העץ לא היה לו חשק לעבוד. ריח העץ היה מרדים והזקנים הזהירו לא לישון תחת החרוב הזה כי זה יגרם לבטלה (אבו פאהד רג'י עגמי, אעבלין).

מתוך: אמוץ דפני (2010) עצים מקודשים בישראל. הוצאת הקיבוץ המאוחד וקק'ל.

יעקב וידס
מורה דרך ומרצה

נייד: 052-3588860

בית: 09-9506867

פקס: 09-9571652

E-mail: yvidas@gmail.com

28 ביוני 1914 – יום גורלי

בתולדות העמים

מאת יעקב וידס

כאן במגזין הצגתי את סדרת בולי מלחמת העולם הראשונה שהונפקו במהלך השנים 2015-2018. נושא ראוי לציון נוכח השפעתו על גורלה של ארץ ישראל ועתידו של העם היהודי. בכתבה אני טוען שבתאריך זה, ה-28 ביוני 1914, נרצח יורש העצר האוסטרו-הונגרי, רצח שהיה הטריגר שגרם לפרוץ מלחמת העולם הראשונה. הרצח היה חסר כל חשיבות פוליטית אבל ההשלכות היו הרות גורל.

בבית הספר היסודי למדנו שמלחמת העולם פרצה בעקבות רציחתו של אותו יורש העצר האוסטרו-הונגרי על ידי סטודנט סרבי בסרייבו. דאגו להדגיש באוזנינו שזו הייתה רק עילה לפרוץ המלחמה.

מאז הטרידה אותי המחשבה, מה לעזעזל עשה יורש העצר בסרייבו? איזה עניין היה לסטודנט סרבי לרצוח אותו? השאלות האלה הביאו אותי באחד הימים לנבור בנבכי ההסטוריה וגיליתי סיפור אנושי מרתק, שאולי אינו הסיבה לפרוץ המלחמה אבל בהחלט סיפור נוגע ללב.

הרקע הפוליטי

תמונה 1 מציגה את מפת אירופה במחצית המאה ה-19.

תמונה 1 – אירופה במחצית המאה ה-19

אפשר לראות שבשלב הזה שולטת האימפריה העותמנית על חלקים גדולים של אירופה. היא שולטת על כל איזור הבלקן, על רומניה ועל חלקים מדרום רוסיה. רוב האוכלוסיה בשטח הזה היא נוצרית, שלא כמו במזרח, שם הדת היא האיסלם. השלטון העות'מני, שלטון מפגר ומושחת שלא מצליח להפנים את רוחות הקידמה והאמנסיפציה המנשבות באירופה גורם להתמרמרות רבה בקרב נתיניו הנוצרים. כתוצאה מכך כבר בתחילת המאה ה-19 מתחילים עמי הבלקן להתקומם נגד השלטון התורכי.

הראשונה היא סרביה אשר בשנת 1815 זוכה לאוטונומיה. יוון מתקוממת בשנת 1923 אלא שהתורכים בעזרת הצי המצרי של מוחמד עלי, מצליחים לדכא את המרד. מאוחר יותר, בשנות ה-70 של המאה פורץ גל גדול של מרידות בכל חלקי הבלקן, מרידות שהתורכים מדכאים באכזריות כה רבה עד שמעצמות אירופה מתערבות בסכסוך. לאחר גלגולים רבים שלא נפרט כאן מתכנס בשנת 1878 קונגרס ברלין, על פי הזמנתו של קנצלר גרמניה אוטו פון ביסמרק המכונה איש הברזל, כדי למצא פתרונות לכל הבעיות שאירופה הולכת ומסתבכת בהן.

קונגרס ברלין דן בכל הבעיות העומדות על הפרק בין המדינות כולל למשל, בעיית המקומות הקדושים בארץ הקודש, זכויות היהודים ברומניה ועוד.

קונגרס ברלין מצייר למעשה מחדש את מפת הבלקן. סרביה, יוון, רומניה ומונטנגרו מקבלות עצמאות, בולגריה מקבלת מעמד של אוטונומיה, אבל בוסניה וקרואטיה נשארות בשליטת האימפריה העות'מנית. מאחר והשלטון העותמני אינו יכול להעמיד שלטון ומנהל תקינים, מעמידים את בוסניה ואת קרואטיה תחת פיקוחה וניהולה של אוסטריה. נתיני בוסניה וקרואטיה הסרבים, אינם שמחים לסידור הזה ומעדיפים להתאחד עם סרביה העצמאית, אבל המצב עדיף על שלטון עות'מני כושל.

תמונה 2 – קונגרס ברלין ציור מאת אנטון פון ורנר (ביסמרק הגבוה לוחץ יד)

קונגרס ברלין קורע מהאימפריה העות'מנית את רוב שטחיה באירופה. זה קורה בימי שלטונו של עבדול חמיד השני שעלה לשלטון בשנת 1876. על הרקע הזה אפשר להבין מדוע סרב הקיסר וילהלם השני לבקשתו של הרצל להשיג את הסכמת הסולטן להקמת ישות ציונית בארץ ישראל.

בשנת 1908 מתחוללת בתורכיה הפיכת התורכים הצעירים. קבוצה של קציני צבא תופסת את השלטון. הסולטן, עבדול חמיד השני, נשאר הסולטן אבל מאבד את סמכויות השלטון. לאחר זמן מה יתפטר, אחיו מחמט ה-5 יבוא במקומו והוא יהיה זה שיחתום על הברית עם גרמניה ואוסטריה.

אוסטריה מנצלת את מהפיכת התורכים הצעירים ומספחת את קרואטיה ובוסניה לאימפריה האוסטרו-הונגרית. אגב, יש לציין שאוסטריה והונגריה היו שתי מדינות נפרדות עם ממשלה נפרדת וצבא נפרד לכל אחת מהן. אלא, שהמלך פרנץ יוזף שלט בשתי המדינות וניהל שתי מדינות נפרדות.

סיפוח בוסניה וקרואטיה לאימפריה האוסטרו-הונגרית עורר התנגדות קשה בקרב נתיני שתי הפרובינציות ותנועות מחתרת בהנהגתה של סרביה התארגנו לסכל את הסיפוח. תנועת המחתרת העקרית הייתה "היד השחורה" בפיקודו של קולונל דְּרָגוּטִין דְּמִיטְרֵבִּיץ', ראש המודיעין של הצבא

הסרבי. המחתרת הפעילה אמצעי טרור קיצוניים נגד אוסטרו-הונגריה כולל רציחתם של מפקדים בכירים ואנשי ממשל אוסטרים. בין היתר היה נסיון לרצוח את מושל בוסניה והיה נסיון לרצוח את הקיסר עצמו. ממשלת סרביה העלימה עין מפעולות טרור אלו ואנשי צבא ופקידים בממשלה היו חברים במחתרת זו.

כאשר נודע לדרגוטין דמיטרביץ' כי יורש העצר הארכי-דוכס פרנץ פרדיננד מגיע לביקור בסרייבו, הוא מחליט לרצוח אותו ולסלק אותו מהדרך.

מי היה יורש העצר האוסטרו-הונגרי ומדוע נגזר עליו למות?

תמונה 3 – פרנץ פרדיננד יורש העצר

פרנץ פרדיננד, יורש העצר, נולד בשנת 1863, לאביו קארל לודוויג אחי הקיסר. התחנך על ידי מורים פרטיים וטיפח קריירה צבאית.

בשנת 1889, בן דודו, נסיך הכתר רודולף ירה בעצמו בבקתת הציד שלו והירושה עברה לאביו. לאחר שאביו נפטר בשנת 1896, פרנץ פרדיננד הפך להיות ליורש העצר.

בשנת 1888 בהיותו במסיבת ריקודים, הכיר את סופי בת אצילים מבוהמיה שהייתה אז מלווה של של הארכידוכסית איזבלה מפרסבורג. השניים התאהבו. פרנץ פרדיננד ידע שלא יוכל לשאת אותה לאישה בגלל שלא הייתה ממשפחת הבסבורג וגם לא השתייכה לאחת ממשפחות המלוכה באירופה. בני הזוג שמרו את אהבתם בסוד במשך כשנתיים. כאשר פרנץ פרדיננד החל לבקר באופן קבוע בביתו של ארכידוכס פרדריך מפרסבורג חשבו כולם שהתאהב בבתו הבכורה מרי קריסטיין. ערב אחד אחרי ביקור של פרנץ פרדיננד בביתו של ארכידוכס פרדריך, מצא אחד המשרתים שעון ומשכית ששכח שם. ארכידוכסית איזבלה פתחה את המשכית, מצפה למצא בה את תמונת ביתה מרי קריסטיין ולתדהמתה הגדולה גילתה שם את תמונתה של סופי.

הידיעה על יחסי הזוג עוררה שערוריה ציבורית. פרנץ יוזף הודיע מיד כי פרנץ פרדיננד כי לא יורשה לשאת את סופי. שותפה חוקית במשפחה המלכותית חייבת להיות צאצאית לבית הבסבורג או בת למשפחה מלכותית באירופה. פרנץ פרדיננד הודיע כי לא ישא אישה אחרת על פניה והמשבר הלך והעמיק עד שראשי המעצמות: וילהלם השני, קיסר גרמניה, ניקולאי השני קיסר רוסיה והאפיפיור פיוס ה-12 פנו לפרנץ יוזף, וטענו כי התנגדותו פוגעת ביציבות מוסד המלוכה באירופה.

בשנת 1899 הגיע הקיסר להסכם עם פרנץ פרדיננד, שקיבל רשות לשאת אותה לאישה אולם נקבע בפירוש כי צאצאיה לא יוכלו לרשת את המלוכה. כמו כן נקבע כי לא תורשה ללוות את בעלה בכרכרה המלכותית ולא לשבת לידו בתא המלכותי בתאטרון ולא ללוות אותו באירועים מלכותיים.

לחתונה שהתקיימה ב-28 ביוני 1900, לא הופיעה משפחת המלוכה. היחידה שהופיעה הייתה אימו החורגת מריה תרזה ושתי בנותיה. במכתביו אליה הוא כותב:

יולי 1900,

סופי היא אוצר. אני מאושר באופן בל יתואר. היא דואגת לי כל כך, אני מרגיש מצוין. אני כל כך בריא והרבה פחות עצבני. אני מרגיש כאילו נולדתי מחדש. סופי היא אוצר. אני מאושר באופן בל יתואר. היא דואגת לי כל כך, אני מרגיש מצוין. אני כל כך בריא והרבה פחות עצבני. אני מרגיש כאילו נולדתי מחדש.

או במכתב אחר משנת 1904:

הדבר החכם ביותר שעשיתי בימי חיי היה להתחתן עם סופי שלי. היא הכל עבורי: האישה שלי, היועצת שלי, הרופא שלי, מזהירה אותי, במילה אחת כל האושר שלי.

כעת לאחר ארבע שנים אנו אוהבים זה את זה כמו בשנת הנישואין הראשונה והאושר שלנו לא נפגם אפילו לא לשנייה אחת.

תמונה 4 – סופי חוטק

למרות התנאים הקשים רווה הזוג אושר זה מזה ונולדו להם 3 ילדים. בשנת 1913 התמנה פרנץ פרדיננד למפקח הכללי של צבא האוסטרו-הונגרי. הוא פעל להרחבת הצי ולמודרניזציה של הצבא וזכה לפופולריות רבה בקרב כוחות הצבא. בתוקף תפקידו הוא הוזמן על ידי גנרל אוסקר פוטיורק, מושל בוסניה, לבוא ולחזות בתמרונים הצבא. רק אחרי שגנרל פוטיורק הבטיח שהדוכסית סופי מוזנת בברכה, נאות פרנץ פרדיננד לקבל את ההזמנה למרות שידע שסכנות רבות ממתונות לו שם.

ההכנות לרצח

פרנץ פרדיננד, במסגרת תפקידיו ורצונו לפתור את בעיית הפרובינציות הסרביות טיפח את רעיון הענקת אוטונומיה לסרבים שבדרום בוסניה. רעיון זה של פרנץ פרדיננד סותם את הגולל על חלום סרביה הגדולה שמטפח **קולונל דרגוטין דמיטרביץ'** ולכן יש לסלק אותו מהדרך.

דמיטרביץ' זימן אליו 3 סטודנטים חברי "היד השחורה" שלושתם חולי שחפת שימיהם קרובים. הוא צייד כל אחד מהם באקדח, שני רימונים וכמוסת ציאניד וחייב אותם להתאבד מייד לאחר הרצח כדי שלא להשאיר עקבות. אחד מהם, **גברילו פּרִינְצִיפ**, היה זה שלמזלו הצליח לבצע את המשימה.

תמונה 5 – קולונל דרגוטין

חבר בכיר ב"יד השחורה" אשר שמע על התוכנית הבין את חומרתה, פנה לראש ממשלת סרביה ודיווח לו עליה. ניקולא פסיץ', ראש ממשלת סרביה אומנם תמך בפעולות "היד השחורה" אבל הבין שפעולה כזו תביא למלחמה עם אוסטריה ולכן פקד לעצור את שלושת הסטודנטים ולא לאפשר להם לחצות את הגבול. במקביל הוא הורה לשגריר סרביה בווינה להזהיר את ממשלת אוסטריה מפני ההתנקשות.

ב-5 ביוני נפגש השגריר עם שר האוצר האוסטרי. אני מביא כאן את תוכן השיחה כפי שתרגמתי מאנגלית כדי שנתרשם גם מהשפה הדיפלומטית שנקטו בה אז וגם מההשלכות של דרך העברת המסר:

"אם זה נכון, אני יכול להבטיח להוד מעלתך שזה יגרום לאי שביעות רבה בקרב הסרבים שיראו זאת כהתגרות. תמרונים בתנאים אלה הם דבר מסוכן מאוד.

איזה צעיר סרבי עלול להכניס מחסנית חיה במקום מחסנית עקרה לתוך האקדח שלו ולירות. כדור זה עלול לפגוע באיש שהתגרה בו. לכן יהיה זה טוב והגיוני אם ארכידוכס פרנץ פרדיננד לא ילך לסרייבו."

"הבה נקוה שדבר לא יקרה" השיב שר האוצר האוסטרי.

האזהרה כפי שנוסחה לא הצליחה לעורר את ההתרעה המתאימה ושום צעדי הבטחה לא ננקטו.

הוראתו של ראש הממשלה לעצור את הקושרים לא בוצעה ושלושת הקושרים חצו את הגבול והגיעו לסרייבו. בסרייבו הם התחברו לכוחות נוספים של "היד השחורה" כך שהקבוצה מנתה כעת 9 חברים.

ה-28 ביוני 1914

ביום ראשון בשעה 10 בבוקר נעצרה הרכבת בתחנה בסרייבו. את פני הזוג קיבל גנרל אוסקר פוטיורק, מושל בוסניה (תמונה 6). היה זה יום מיוחד עבור סופי, זו הייתה הופעתה הפומבית הראשונה לצידו של בעלה ודווקא ביום השנה ה-14 לנישואיהם. הייתה זו מתנת יום נישואין יקרה ביותר.

לאחר שהארכידוכס סקר משמר כבוד יצאה שיירה שיירה בת 6 מכוניות לבית העירייה לקבלת הפנים הרשמית. מכוניתו של יורש העצר, נושאת את דגל הארכידוכס בחרטומה, הייתה השנייה בשיירה. השיירה נעה ברציף התפוחים לאורך הנהר שם הכינו להם הקושרים קבלת פנים שונה לחלוטין. הבתים לאורך רציף התפוחים קושו לכבודו של האורח האימפריאלי.

תמונה 6 – גנרל אוסקר פוטיורק

תמונה 7 – קטע ברציף התפוחים בו התמקמו הקושרים

קהל הצטופף לאורך הנתים לחזות בשיירה המלכותית. בתוך קהל זה, בקטע המופיע בתמונה 7, נבלעו שבעה מחברי החוליה, מוכנים לבצע את זממם... והנה הופיעה השיירה. ראשון הקושרים איבד את עשתונותו ולא הגיב אבל חברו הסמוך, **קוברינוביץ'**, ראה את דגל הארכידוכס, שלף את הפצצה והשליך אותה לעבר המכונית.

הנהג הבחין בחפץ שנזרק אליו, מאיץ את המכונית ופרנץ פרדיננד שגם הוא הבחין בחפץ הזה, הרים את ידו כדי להדוף את החפץ ולהגן על אשתו. הפצצה נהדפה לאחור, נפלה על הכביש והתפוצצה מתחת לגלגלי המכונית השלישית בשיירה. רוב יושבי המכונית נפצעו קלות חוץ משניים שנזקקו לטיפול רפואי ונלקחו לבית החולים ביניהם היה סגן אלוף מריצי שהיה השליש של גנרל פוטיורק.

המכוניות דהרו לעבר בית העירייה בלי שיתאפשר לשאר חברי החוליה להגיב. קוברינוביץ' בלע את גולת הציאניד וקפץ לנהר, אלא שהגלולה הייתה ישנה וחוף מבחילה איומה, לא הביאה לשום תוצאות. מי הנהר היו רדודים וכך תוך מספר שניות נתפס על ידי הקהל והמשטרה.

השיירה הגיעה לבית העירייה שם נערכה קבלת הפנים הרשמית. ראש העיר נשא נאום נרגש ומחמיא תוך שהוא מתעלם לחלוטין מהתקרית. במהלך הטקס נרגע יורש העצר מכעסו הרב ונראה שהתוכנית תמשיך כפי שנקבע מראש. על פי התכנית, היה על הפמליה לבקר בגן החיות ולאחר מכן לסעוד את ארוחת הצהרים בביתו של המושל.

בתום הטקס התעניין יורש העצר במצבם של הפצועים והתעקש לבקר אותם בבית החולים. הפמליה יצאה לבית החולים כאשר המסלול לבית החולים עבר דרך רציף התפוחים. אלא שאף אחד לא דאג לעדכן את הנהג על שינוי המסלול. זה היה תפקידו של מריצי הפצוע השוכב בבית החולים. לכן פנה הנהג לרחוב פרנץ יוזף לכיוון גן החיות.

תמונה 8 – גברילו פרינציפ

נחזור מעט אחורה לרגע שבו נעלמה השיירה לכיוון בית העירייה. מאחר שנכשלה תוכניתם, החלו חברי החוליה להתפזר. **גברילו פרינציפ** טייל לאורך רחוב פרנץ יוזף וכשחש רעב, נכנס לחנותו של שילר (ראה תמונה 7) קנה סנדוויץ' ויצא לרחוב ברחוב פגש מכר ששאל אותו על מכר משותף.

מכוניתו של יורש העצר נכנסה לרחוב פרנץ יוסף. באותו רגע קם גנרל פוטיורק ונזף בנהג: "מה זה? זו לא הדרך! צריך לנסוע דרך רציף התפוחים!". הנהג עצר בחריקת בלמים, משלב להילוך אחורי בדיוק במקום בו עמד גברילו פרינציפ ושוחח עם חברו.

גברילו פרינציפ הרים את עיניו ומולו במרחק של מטר וחצי הוא רואה את מכוניתו של הארכי-דוכס. הוא שלף את האקדח צעד צעד אחד לפנים וירה שתי יריות.

תמונה 9 – מכונית יורש העצר ברציף התפוחים לפני כניסתה לרחוב פרנץ יוזף

גנרל פוטיורק התבונן ישר בעיני המתנקש. היריות נשמעו לו חלשות מידי. הזוג המלכותי ישב זקוף ופוטיורק היה בטוח שהם לא נפגעו ואז פרץ דם פרץ מפיו של פרנץ פרדיננד. אשתו צעקה "בשם אלוהים מה קרה לך?" ואז נפלה אל רצפת המכוננית. המלווים חשבו שהתעלפה אבל פרנץ פרדיננד הכיר טוב את אשתו ואמר לה: "סופי יקרה, סופי יקרה, אל תמותי למען ילדנו".

פוטיורק פקד על הנהג לנסוע ישר לביתו, החזיקו את יורש העצר זקוף במושביו וכל הדרך מלמל "זה שום דבר, ... זה שום דבר" ואז החל לחרחר, חרחורים שפסקו בהגיע המכוננית לבית המושל.

אחרית דבר

מיד נפוצה הידיעה על הרצחם של בני הזוג. אבל, הייתה זו מסוג השערוריות שאירופה הייתה רגילה להן באותם ימים ולא עוררה בהלה ציבורית מיוחדת. אבל חודש מאוחר יותר התקבלה הידיעה הכבדה שאוסטריה הגישה אולטימטום לסרביה. האולטימטום הוגש בנוסח כה גס שלא היה ספק שמטרתו לעורר מלחמה. בסוף חודש יולי החל גיוס הצבאות באירופה לקראת מלחמה שאף אחד לא צפה את תוצאותיה.

תמונה 10 – הגשר מעל הנחל, היום הוא נקרא על שמו של גברילו פרינציפ, בהמשך הגשר רחוב פרנץ יוזף והפינה בה בוצע הרצח. על הגשר נסעה המכונית לבית המושל

- **דרגוטין דמיטרביץ'** - במהלך השנתיים הראשונות למלחמה נחלה סרביה מפלות קשות. ראש הממשלה פסיץ, האשים את "היד השחורה" בגרימת המלחמה. הוא החליט לפרק את הארגון ועצר את דרגוטין דמיטרביץ' עם עד מנהיגים של היד השחורה. ב-23 במאי 1917 הוא הורשע בבגידה ונדון למוות. הוצא להורג ב-11 ביוני 1917.
- **גברילו פרינציפ** - מיד לאחר הירי רצה פרינציפ לירות בעצמו אולם אזרח שהיה בקרבתו הבחין בכך ותפס בזרועו הימנית, שני שוטרים שעמדו בסמוך הצטרפו למאבק ועצרו אותו. הוא ניסה לבלוע את גולת הציאניד אולם היא הייתה ישנה ולא פעלה אבל הסבה לו בחילות קשות וסבל רב.

מאחר והחוק של אוסטרו-הונגריה אינו מאפשר הוצאה להורג מתחת לגיל 20, נדון פרינציפ לעונש המכסימלי האפשרי – 20 שנות מאסר. הוא נפטר משחפת ב-28 באפריל 1918.

יתר חברי החוליה נתפסו פרט לאחד שהצליח להמלט. שלושה נדונו למוות והוצאו להורג ב-1915, שלושה ביניהם גברילו פרינציפ שלא עברו את גיל ה-20 נדונו ל-20 שנות מאסר. שלושתם נפטרו משחפת בתוך זמן קצר. אחרים נדונו לתקופות מאסר קצרות יותר אבל שוחררו בסוף המלחמה, אחד מהם נהיה שר היערות של יוגוסלביה שלאחר המלחמה.

מה שמעניין הוא שגברילו פרינציפ הפך לגיבור לאומי פסליו מוצבים ברחובות והגשר שבו אירעה ההתנקשות (תמונה 10) נקרא על שמו גשר גברילו פרינציפ

אשקלון – תבורכי אשקלון – כי חדשת בבת צחוק נעורייך יום טוויטו

בין השירים היפים של שושנה דמארי, ישנו גם השיר על אשקלון. את השיר כתב יחיאל מוהר, הלחין וילנסקי, וכאמור, שרה שושנה דמארי. לפני כמה שנים הייתה הפקה שעבדה על שירי שושנה דמארי. תמהתי, קיוויתי שיהיה מי שיזכור את השיר הזה, ויעשה לו חידוש. חשבת, שאם אני מצפת זכה לחידוש, למה שאשקלון, תבורכי אשקלון, לא יזכה לחידוש. הוא לא זכה!!

נדמה, שהשיר במובן מסוים מצביע, על התופעה: "העיר אשקלון, אינה מקבלת את היחס הראוי לה". בשורות הבאות אאפשר לכם הצצה על אחת השכונות המעניינות של העיר אשקלון. שכונה, אשר ראויה בהחלט לביקור ולסיור. בימי הקיץ החמים, אציע לכם טיול ערבית במרכז אפרידר ובסמוך לו.

תפתיעו את עצמכם, ובואו לטיול ערב באפרידר – אשקלון.

החולמים אחר החול:

נתחיל מהתחלה, די סמוך לתום מלחמת העצמאות, הגיעה לישראל משלחת מטעם: "קרן יהודי דרום אפריקה למען קורבנות המלחמה" ובאמתחתה כמיליון לירות שטרלינג (סכום עתק באותם ימים). הם חיפשו דרך להשקיע בישראל, לבנות עיר חדשה בישראל, בכסף זה. גולדה, שהייתה שרת העבודה, הצמידה להם ליווי, וביחד יצאו לירושלים וסביבתה, טבעון וסביבתה, וחולות אשקלון.

המושל הצבאי של מגידל נתן להם גייפ וליווי, הם עלו על גג בניין המשטרה הבריטית, שהיה המשנה היחידי באזור, הם ראו את הדיונות הזהובות, את הבוסתנים העזובים, הם החליטו, נשארים כאן.

וכמו חזיון היה להם, עלה וצף הפסוק מתוך צפניה המדבר על תקומת אשקלון היהודית:
וְהָיָה חֵבֶל לְשֹׂאֲרֵי בֵּית יְהוּדָה עֲלֵיהֶם יִרְעוּ בְּבֵיתִי אֲשֶׁקְלוֹן פְּעֵרָב יִרְבְּצוּן כִּי יִפְקְדֶם ה' אֱלֹהֵיהֶם וְשָׁב שְׁבִיתָם (צפניה ב' – ז').

לקח קצת זמן והם התחילו לבנות את אפרידר, עיר גנים בחולות הזהובים של הדרום. מכנני השכונה, היו אדריכלים דרום אפריקאים אשר הביאו אתם מסורת תכנון ערי גנים. אפרידר נבנתה במעין מעגל, הבתים בהיקף החיצוני, במרכז המעגל רחבת דשא ענקית, המתחילה מחוץ הים, עולה למעלה לכיכר צפניה, ומשם מזרחה עד היציאה מהעיר. כך יכלה בריזת שעות אחר הצהרים, לעבור מהים אל תוך העיר.

אפרידר (ששמה מעיד על מוצא בניה: אפרי – אפריקה, דר – דרום) משכה אליה את מי שחיפש את ארץ ישראל האחרת, החדשה, שטופת השמש והאור. הגיעו לכאן, עוזבי קיבוצים, בני מאה שערים אשר חיפשו מפלט מהעיר הסגורה, וכמובן אנגלו-סקסיים.

נזכיר שניים מתושבי השכונה, אשר הסיור שלנו ילוו בדמותם ובמעשיהם: הנשיא יצחק בן צבי ורעייתו רחל ינאית, והעיתונאית והסופרת: לאה אתגר, אשר כתבה את ימי נעוריה ברומן: "עיר על הים" (מומלץ ביותר).

נצא לדרך....

נתחיל את הסיור שלנו במרכז אפרידר ליד מגדל השעון (תוכלו לחנות ברחוב אורט, מאחורי תחנת הדלק).

מרכז אפרידר, הוא מרכז השכונה. מתכנני אפרידר, בנו כאן מרכז מסחרי תיירותי, וכמו בערים גדולות בעולם, בנו מגדל שעון. בסמוך לו בתי קפה (באחד מהם נסיים את הסיור: "קפה מעדן"), רחבת דשא לאירועים, חנויות בוטיק קטנות, בית עם לאירועים ולתערוכות, ובחצרו פטיו, אשר הפך לימים לחצר ארכאולוגית.

שושנה שרה:

כשאנו כאן, בסמוך לשעון, לקפה הנשיא ולקפה מעדן, נביט לכיוון הדשא, ונראה את המעקה האבן והמתכת. כאן עמדה שושנה דמארי, ושרה את השיר: "אשקלון, תבורכי, אשקלון". היה זה, ב-1954, עת נערך פסטיבל אשקלון, אשר נמשך שבוע ימים. את האירוע כיבדו בנוכחותם ראש הממשלה בן גוריון שרת העבודה גולדה מאיר, הנשיא בן צבי ועוד מכובדים.

אתה קורא אפריקאנס:

נעלה במדרגות לכיוון בית העם, נפגוש שלט עם שלוש צלעות. על השלט פסוקים מהנביא ישעיהו המדברים על הגאולה. השלט כתוב בשלוש שפות: עברית, אנגלית ואפריקנס, עדות אילמת למייסדי השכונה.

בסמוך רחבת דשא גדולה, ובקצה במה מוגבהת, בימים עברו (ואולי גם בעתיד), התקיימו כאן תערוכות שונות, ואף מופעי מוזיקה.

בית העם – וחצר הסרקופגים:

בית העם לפנינו, ובצדו חצר הפטיו, ובה מוצגים ממצאים שונים ביניהם שני סרקופגים גדולים ויפים.

בספרה: "עיר על הים" מספרת לאה אתגר, על חווית נעורים שלה, עת הכריז הנשיא בן צבי, על תחרות זמר לעדות ישראל השונות. משפחתה של לאה אתגר השתתפה בתור נציגי עדות אשכנז, כשהם שרים את שירי השבת שלהם. אתגר מספרת כי זכו במקום הראשון, יתכן והדבר נובע מכך, שזמירות אלו היו מוכרות לנשיא בן צבי מבית הוריו.

חטיפת פרספונה:

נכנס לחצר הפטיו, כאמור מוצגים כאן ממצאים שונים, ביניהם שני ארונות קבורה (סרקופגים) מהמפוארים שנמצאו בארץ. על הארונות, מגולפים סיפורי מוות.

בארון האחד, מוצג סיפור חטיפת פרספונה, ואילו בשני, מלחמתם של היוונים בברבריים. אבי יונה שחקר את הארונות כותב, שהסרקופגים של אשקלון, הם מהיפים שנמצאו בארץ.

הדשא הגדול – ושעוני השמש של תומרקין:

נחזור לכיכר השעון, נחצה את הכביש אל הדשא הגדול, כאמור מכאן אל היס הנוף אמור להיות פתוח לכיוון מערב, ולעלות מזרחה ליציאה מהעיר, ובכך להכניס רוח נעימה בשעות אחר הצהריים. נשים לב לשני דברים: לשעוני השמש, ולברכה היבשה. בראשו של הדשא מיצג פיסול סביבתי, של האמן יגאל תומרקין. מציג זה מתכתב עם מגדל השעון, באשר כל מה שאנו רואים כאן, הם שעוני שמש. תתבוננו היטב, חפשו את הצל, ואת השעה. אם כבר דברנו על השעונים, שימו לב, שממול יש מבנה מסחרי, בעבר במקום היה קולנוע רחל. את הקולנוע הרסו ובנו את המרכז המסחרי. למבנה שני מגדלים עם קירווי רעפים אדומות. מגדלים אלו מתכתבים עם מגדל השעון. כך, שיצירת מגדל השעון, יצרה כאן עניין משני. בסמוך, לשעוני השמש, ברכת מים. לצערי, הברכה ריקה והרוסה. בעבר, בברכה זו ובאחרת, שהייתה בכיכר היו מים, צמחי מים ואף דגי נוי. עם השנים, הוזנחו הברכות, והשימוש בהם הופסק. יש לקוות כי פרנסי העיר, יחדשו ימיהן כקדם.

הנביא צפניה:

נחצה את הכביש חזרה, לכיוון כיכר צפניה. במרכז הכיכר, בסמוך לכותרת אבן, היושבת על הדום אבן, שלט אבן ובו אותו פסוק מצפניה המדבר על תקומת ישראל באשקלון. אני אוהב לדמיין את יוזמי אפרידר, שם על גג המשטרה הבריטית, זו שאמורה לעצור ספינות מעפילים, מביטים מאופק לאופק, מים ועד חול, בוסתן וחורבה, עומדים והוזים את הפסוק מצפניה, וקוראים לכיכר על שם הפסוק הזה).
וְהָיָה חֵבֶל לְשֹׁאֲרֵי בַיִת יְהוּדָה עֲלֵיהֶם יִרְעוּן בְּבֵיתִי אֲשֶׁקְלוּן בְּעָרֵב יִרְבְּצוּן כִּי יִפְקְדֶם ה' אֱלֹהֵיהֶם וְיָשֹׁב שְׁבִיתָם (צפניה ב' – ז').
בוני המבנה, רצו לעצור את הגעתם של יהודים לארץ ישראל – יוזמי השכונה, רוצים להביא יהודים לארץ ישראל, איך שגלגל מסתובב בעולם....

קפה מעדן:

זוכרים שאמרתי לכם, שאני אוהב לסיים בקפה מעדן? הנה הגיע הרגע, קפה מעדן, יושב כאן משנות החמישים. אני אוהב לקחת קפה, ולראות בעיני רוחי, את הגבירות הדרום אפריקאיות יושבות כאן, עם כובעים רחבי תיתורה, מזמינות קפה עם קצת חלב בצד, קרואסון עם חמאה וסוכרזית.

כאן מסתיים סיורנו.

10 דברים שמומלץ לאמץ במציאות החדשה של פעילות בשיגרת קורונה

יעל קורלנדר*

בחודשים האחרונים צפינו כולנו בעשרות שעות של מפגשי זום, עם ניתוחים כאלה ואחרים על המצב, תחזיות והערכות, חלקן מעניינות וחשובות ממש, חלקן קצת מנותקות מהמציאות. במקביל להערכות האופטימיות יותר או פחות, כולנו, האנשים העוסקים בתיירות, בארץ ובעולם, צריכים בימים אלו לעשות התאמות, שיתנו להן מענה להכנסה במייד, עם עדיפות לכאלו שישרתו אותנו גם בימים הטובים שיגיעו שבהם נראה תיירים. אז ריכזתי לכם כמה המלצות, שתוכלו לאמץ במייד, להתאמת המוצר התיירותי שלכם למצב החדש. מוזמנים לאמץ מה שמתאים לכם:

1. **תיירות פנים**, ברור זה מה שיש עכשיו. בואו נתרכז בטוב! יש כאן עכשיו 9 מיליון ישראלים שלא הולכים לשום מקום אז בואו ניצר להם חבילה טובה בעלת ערך גבוה תמורת הכסף שלהם. טיולים שהם לא יכולים לעשות לבד, או שיותר קל לעשות עם קבוצה. חשוב לזכור שגם נמל תל אביב לא התחיל עם עשרות אלפי התיירים מחו"ל. אם נשקיע עכשיו בהמלצות טובות **ב Tripadvisor**, כשיבואו התיירים מחו"ל יוכלו להכיר אתכם דרך ההמלצות המעולות שתקבלו!

2. טיולים בכלי רכב פרטיים לזוגות ולמשפחות כבר יש לכם? במגבלות משרד הבריאות זה הכי נוח. מניסיון החודש האחרון סגרת 2 טיולים כאלה לנתיב העשרה לבקעת הירדן, ב 30 משתתפים ויכולנו לרשום עוד אילו רצינו.

3. טיול יומי מאפשר לאנשים לחזור בסוף היום הביתה למקום הבטוח והנקי שלהם. הציעו טיולים שמתאימים לקונספט הזה ולמזג האוויר.

4. סיורי טעימות זה הטרנד היום! בנו סיור טעימות באזור שלכם, נישנושים בחנויות בעמידה עם אפשרות לשלב קניות זה WIN-WIN-WIN לכם, למטיילים ולסוחרים. גם מצטלם טוב ומביא עוד טיולים!

5. טיולים אצל חקלאים מאפשרים למטיילים שלכם להרגיש חלק במאבק החקלאים לשרוד ויחד עם זאת ליהנות מרכישה של פירות וירקות ישירות מהחקלאים. שלבו בטיול שלכם ביקור וטעימות, עם או בלי קטיף עצמאי. תנו למטיילים שלכם זמן לשאלות על חיי החקלאים וכמובן זמן לקניות!

6. שלבו בטיול שלכם אירוח ביתי. אנשים אוהבים לשמוע סיפורים של אנשים. יש הרבה אנשים המארחים בבתיהם ויש אפשרות לשבת אצלם על הדשא או על המרפסת, ליהנות מאירוח עם כיבוד קל וסיפור במגבלות משרד הבריאות. אם גם אתם יכולים לארח בביתכם אני בטוחה שהמטיילים שלכם ישמחו להתארח אצלכם. רוצים לשמוע עוד? דברו איתי ואספר לכם איך עושים את זה.

7. אנשים מחפשים היום חוויות להזמין הביתה או לעשות בסביבה הקרובה להם. חפשו להם משהו שאתם יכולים לעשות בכל מקום. איזו חוויה תוכלו לייצר להם או לשלב בחגיגות יומולדת או ביום כיף?

8. טיול ערב מתאים ממש למזג האוויר שיהיה כאן בחודשים הקרובים ומתאים גם לאנשים עובדים. צאו עם הצעות לסיורי ערב, סיורי שקיעה בטבע או באזורים אורבניים. טיולי סליחות וטיולים בקברי צדיקים, סיורי עששיות וסיורים לאורך החוף, כל אלו מתאימים מאוד גם לקבוצות קטנות וניתן להציע אותם על בסיס קבוע, ליחידים שיצטרפו לקבוצה או לקבוצות.

9. כולם היום בזום אז חפשו זום שבו תוכלו לספר בו את הסיפור שלכם ולקדם דרכו את הסיפור שלכם, באופן שיקבל תהודה של מאות אנשים. אני עשיתי את זה **בזום ב"סלון של רונית שפירא"**. אם יש לכם סיפור טוב **דברו איתה 0544975451** תגידו לה שאני שלחתי אתכם 😊 אם אתם מכירים מקומות טובים ממש לחשיפה ספרו לחברים.

10. אל תשכחו לתת את האפשרות לבטל ברגע האחרון. אנשים לא ינצלו את זה אבל זה ייתן להם הרגשה טובה שהם יכולים להתחרט אם יקרה משהו ברגע האחרון.

מקווה שתקבלו השראה מההמלצות הללו, מי מכם שרוצה גם המלצות

שיווקיות מוזמן לפנות אלי בשמחה 0542550505 יעל קורלנדר

***הכותבת מנחה פורומי תיירות ומנהלת קהילת האירוח הביתי - PLP**

אנשים אוהבים אנשים

אליעזר גרינבוים

המאמר מבוסס על ספרו של פרופסור טוביה פרילינג,

"מי אתה לאון ברז'ה", ת"א 2009.

ד"ר שמעון גת

שלושה בנים נולדו למרים וליצחק גרינבוים. אליעזר נולד בוורשה בחורף 1908, כשנה וחצי לאחר הולדת אחיו בנימין וכחמש שנים לפני שנולד יונתן. אליעזר למד בבית הספר החילוני "תרבות" וכאחיו הבכור הצטרף לתנועת "השומר הצעיר" ובילה שעות רבות בקן שברחוב רימארסקה, שבו שרו שירים עבריים. כשבגרו, נהגו בנימין ואליעזר לחלוק משמאל על עמדותיו של אביהם, שהיה אחר כך ממקימי "הציונים הכלליים". בנימין עלה ארצה, התיישב בקיבוץ גן שמואל והיה מורה נערץ ומשפיע. גרינבוים האב נבחר ב-1922

לפרלמנט הפולני, ה"סיים", וזכור כמי שהקים את "גוש המיעוטים": יהודים,

אוקראינים, גרמנים, בלארוסים, שהיוו יותר משליש מאוכלוסיית פולין, עם 88 מתוך

300 המושבים בסיים. גרינבוים פעל בשנים ההן בשני כיוונים שונים, לפעמים מנוגדים: מאבק

לזכויות אזרחיות מלאות ליהודים בפולין, ופעילות למען הפתרון הציוני. פרילינג טוען שפעילותו של גרינבוים בארץ, אף שהגיע כאן למעמד של שר בממשלה, לא היתה אלא השתקפות חיוורת של חייו הפוליטיים בפולין, שם כונה "מלך היהודים". לא כל היהודים בפולין תמכו בגרינבוים.

הקומוניסטים ואנשי הבונד, המפלגה הסוציאליסטית היהודית האנטי-ציונית, ראו בו מנהיג ציוני החותר לשכנע את היהודים להגר ממולדתם. החרדים, אנשי "אגודת ישראל", ראו בו את

התגלמות הרוע, את החילוני המוחצן שמתגרה בגויים. בשנת 1922, בתמיכת השמאל והמיעוטים, נבחר גבריאל נרוטוביץ' לנשיא פולין, והימין הפולני יצא מכליו. חמישה ימים לאחר השבעתו

נרצח נרוטוביץ'. הרצח עורר גל של פרעות ביהודים ושורה של חוקים אנטישמיים, שנתפסו בעיני "אגודת ישראל" כתוצאה של מדיניותו של גרינבוים. אליעזר היה הכבשה השחורה של

המשפחה ובכל זאת היה הבן האהוב על הוריו. עצמאי, מרדן ובטוח בעצמו, בגיל 17 בערך הוא הצטרף למפלגה הקומוניסטית שפעלה במחתרת ונרדפה על ידי השלטונות הפולניים. זה לא הפריע לו לגמור את לימודיו התיכוניים ולהתחיל ללמוד משפטים באוניברסיטה. בשלב כלשהו הוא

התוודה באוזני אביו על פעילותו לקידומה של המהפכה הסוציאליסטית והאב פסק: אתה רשאי לעשות כרצונך, אבל לא בביתי. יום אחד, בעקבות הלשנה, פרצה המשטרה אל הדירה ולכדה את

אליעזר כשהוא מכין כרוזים בחדרו. אביו - שהיה ישר כסרגל, כותב פרילינג - החליט לא לנצל את מעמדו הציבורי כדי להקל על בנו. כשאליעזר גרינבוים נשלח ב-1927 למאסר בכלא לנצ'יצ'ה,

רבים ממתנגדיו של אביו שמחו לאידו. את הקשר עם הבן הכלוא קיימה האם מרים, שביקרה אותו בקביעות ועשתה מאמצים עילאיים לשחררו. פרילינג מצא במחקרו עדויות לכך שאליעזר

השתתף בארגון חיי האסירים הפוליטיים בכלא והנהיג התעמלות בוקר לצד קורסי לימוד ושיחות מחכימות. בקיץ 1931, לאחר שריצה כשנתיים וחצי מעונשו, הצליחה אמו להביא לשחרורו

בהמלצתה של ועדה רפואית.

במשפחה הוחלט שהמוצא הטוב ביותר יהיה להבריחו מפולין לצרפת, כדי שלא יסתבך שוב בפעילות מחתרתית. בפאריס נקלט גרינבוים בתא היהודי-פולני של המפלגה הקומוניסטית, והחל לכתוב בעיתון מפלגתי שראה אור בשפה הפולנית. אמו קיוותה שהוא ימשיך בפאריס בלימודי המשפטים, והוא לא איכזב אותה. ב-1936 הוא הוסמך כעורך דין והספיק להשלים לימודים גבוהים גם בכלכלה פוליטית. בשנת 1936 פתח הגנרל פרנסיסקו פרנקו במרד נגד ממשלת הרפובליקה הספרדית, שזכה עד מהרה בתמיכת גרמניה הנאצית ואיטליה הפאשיסטית. מדינות המערב הדמוקרטיות נקטו עמדה ניטרלית, והרפובליקאים נאלצו להסתמך על סיוע צבאי מברית המועצות.

ייתכן שהתמונות יהיו כפופות לזכויות יוצרים

מאמצות רבות נהרו לספרד פעילי שמאל באלפיהם, בהם יהודים רבים, כדי להצטרף למלחמה בפשיזם. רובם התגייסו לבריגדות הבינלאומיות. במאוס 1938 יצא גם אליעזר גרינבוים לספרד, עם קבוצת יהודים קומוניסטים. פרילינג כותב שהם יצאו כדי לחזק את הפלוגה היהודית בבריגדה הפולנית, שאיבדה את רוב אנשיה בקרבות של תחילת 1938. מצבה של הרפובליקה כבר היה בכי רע. לאחר שעבר הכשרה צבאית הוצב גרינבוים ביחידה של תותחי נ"ט והשתתף במתקפה הרפובליקאית הגדולה האחרונה בחזית האברו, שהסתיימה בתבוסה. הוא נשאר בספרד גם לאחר שהבריגדות הבינלאומיות פורקו ואנשיהן עזבו לצרפת, בנובמבר 1938, ושב לצרפת רק כעבור חודשים אחדים עם טעם מר של אכזבה ועם שם חדש שאימץ: לאון ברז'יה. פרילינג בדק את מקור השם הזה וגילה שלאון ברז'יה היה נגר ועוזר-תליין בימי המהפכה הצרפתית, ששיכלל את הגיליוטינה כך שתערוף את הראשים מבלי להתיז דם על התליין ועוזרו.

בינתיים, בצרפת, גילה אליעזר גרינבוים, כרבים אחרים מוותיקי הבריגדות, שהם כבר לא לוחמי חופש גאים אלא פליטים חסרי בית, שהוחזקו במחנה סגור. במאוס '39, החודש שבו נפלה הרפובליקה הספרדית, הוא קיבל רשות לחזור לפאריס וחיפש את פעילותו בחוגי המפלגה הקומוניסטית. באוגוסט 1939 ניסה אביו לשכנעו לבוא ארצה ולהצטרף אל בני המשפחה, אבל אליעזר הקומוניסט בחר בדרך של "ההתבוללות האדומה", כפי שכינו זאת בקן השומר הצעיר בוורשה. הוא לא היה חסיד שוטה של סטאלין. גרינבוים לא השלים עם ההסכם לאי-לוחמה שחתמה ברית המועצות עם גרמניה הנאצית (הסכם מולוטוב-ריבנטרופ) וכשפרצה המלחמה ביקש להתנדב לצבא הצרפתי. הצרפתים הציעו לו להצטרף ללגיון הזרים אבל הוא העדיף להתגייס לצבא הפולני הגולה שהוקם בצרפת. אחרי תבוסת צרפת חזר לפעילות מפלגתית, שעכשיו כבר התקיימה במחתרת.

ב-1 באפריל 1941 נעצר גרינבוים על ידי המשטרה הצרפתית והועבר למחנה צבאי שבו רוכזו יהודים ומתנגדי המשטר. כעבור חודש הועבר עם יהודים פולנים אחרים, בהם רבים מחבריו הקומוניסטים, למחנה בון לה רולאנד. התנאים היו קשים והתפריט היה דל. בזכות ניסיונו מכלא לנציציה ומהמלחמה בספרד, כותב פרילינג, וגם בזכות מנהיגותו הטבעית, בחרו בו חבריו לתפקיד ראש הבלוק ואחר כך לראש המחנה. שם הוא התמחה בהתארגנות מול הנהלת המחנה, במאבק על שיפור תנאי החיים של האסירים ובארגון פעילות תרבותית וחינוכית. באחת מפעילויות התרבות נשא גרינבוים הרצאה על המצב המדיני והצבאי שהתהווה עם פלישת גרמניה לברית המועצות ביוני 1941. הוא אמר שיש אפשרות שברית המועצות תפסיד - חריגה נוספת מהקו המפלגתי, שבגללה הודבקה לו תווית של תבוסתן פסימי. אף שהתנצל והסביר שלא הובן כראוי, שהתכוון לכך שגם אם הצבא האדום יפסיד בכמה קרבות הוא לא יובס במלחמה, ה"חטא" הזה רדף אותו עד סוף חייו. באפריל 1942 קיבלו האסירים הקומוניסטים הנחיה מהמפלגה בפאריס, לארגן בריחה של יהודים מהמחנה. במשך זמן מה הצליחו מאות לברוח, אך כשהגיע תורו של גרינבוים להצטרף לקבוצת בורחים, הניסיון נכשל והוא הושלך לכלא למשך חודש. אחר כך נשלח עם רבים מחבריו ברכבת לאושוויץ.

ב-28 ביוני 1942 הגיע גרינבוים במשלוח מספר 5 לאושוויץ. על זרועו קועקע המספר 43057. פרילינג איתר במחקרו מסמכים נדירים, לאחר חיפוש מאומץ בפולין ובפאריס, שרואים אור לראשונה בספרו. את מקצת החומרים קיבל מאנשים פרטיים שביכרו להישאר בעילום שם. מלבד זאת, ספרו מושתת על תיעוד מגוון מארכיונים בארץ, ועל תיעוד - המתפרסם לראשונה בעברית - של שני הליכים משפטיים שנערכו לגרינבוים-ברז'יה לאחר המלחמה: על ידי המפלגה הקומוניסטית הפולנית, ששלחה אותו לצרפת כדי לשכנע גולים פולנים לחזור למולדת, ובאותו זמן גם בדקה האשמות על התנהגותו באושוויץ; ועל ידי שלטונות החוק בפאריס, שהתבקשו על ידי כמה ניצולים להעמידו לדין על פשעי מלחמה, בגלל שיתוף פעולה עם הנאצים במחנות הריכוז. בהליכים אלה מסר גרינבוים עדות מפורטת, המגוללת את המצב המסובך שנקלע אליו. בשלושת הימים הראשונים באושוויץ הוא הוכה פעמיים, לאחר שניסה להגן על חבריו מפני בעלי תפקידים - אסירים פליליים גרמנים - שאליהם פנה באופן שחרג מהמקובל במחנה. אחר כך הם הועברו לבירקנאו ושוכנו בבלוק מספר 9 שבראשו עמד אסיר פולני פלילי, אלים וחמום מוח. האסירים החדשים הבינו שכדאי להם לצרף אל סגל בעלי התפקידים בבלוק נציג שלהם. על סמך היכרותם עם גרינבוים בפעילות המפלגתית במחנת ובספרד, החליטו מאחורי גבו להמליץ עליו באוזני ראש הבלוק. גרינבוים כיבד את החלטתם, כותב פרילינג. כעבור כמה חודשים הועבר גרינבוים לבלוק אחר והתמנה לעמוד בראשו. סיפורו של גרינבוים היה ידוע בכללותו, אבל פרילינג טוען

שראוי לדון בו לפרטיו. "הדיון בפרשה הוא סוג של התמודדות שלנו עם התופעה של קאפואים יהודים שמילאו תפקידים שנגזרו עליהם. גרינבוים הרי נקרא לתפקיד על ידי חבריו, שאמרו לו, 'בוא תגן עלינו'". לחוקריו הפולנים הציג גרינבוים לאחר המלחמה את הדילמה בצורה חדה וברורה: "האם היה מותר לחברים במחנות לקבל את התפקיד של מנהל הבלוק, קאפו, ושל מנהלי עבודה ולהעמיד את עצמנו במצב כזה שנהיה חלק ממכונת הרדיפות של האס-אס?". והוא לא היסס לענות על השאלה: "טקטיקה זו איפשרה לעשות הרבה טוב ובשורה הראשונה להציל את הצוות (הכוונה לחברי הארגון המחתרתי במחנה). לסוג כזה של טקטיקה התאימו עצמם, ללא יוצא מהכלל, בכל מחנות הריכוז, גם קומוניסטים, גם אנטי-פשיסטים מכל הלאומים". היה מחיר לטקטיקה הזאת. כדי להתמיד בתפקיד היה על הקאפו להשליט משמעת, לפעמים גם באלימות. הפעלת כוח נועדה לפעמים למנוע התערבות של אנשי האס-אס. הידחפות בתור לאוכל יכלה בקלות להידרדר להתפרעות המונית שתגרור ענישה קבוצתית אכזרית של כל אסירי הבלוק. לא תמיד התקבל הדבר בהבנה על ידי אסירים מן השורה, במיוחד כאלה שחשו נפגעים מהתנהגותו של הקאפו.

פרילינג מציג למשל את עדותו של צ'רלס ליבלאו, מכר ותיק של גרינבוים, שתיאר בזיכרונותיו את עומק היכרותם, החל מהפגישות של הנוער הקומוניסטי בוורשה, דרך משרדי המפלגה הקומוניסטית בפאריס, בחזית אראגון במלחמת האזרחים בספרד ואחר כך במחנה המעצר בצרפת. "הוא כתב שגרינבוים תמיד רצה להבריק, להרשים, לפקד ותמיד חתר למשרות הבכירות ביותר - 'הוא הרשים אותנו, פועלים פשוטים ומעוטי השכלה'. ליבלאו גם אמר שחבריו למפלגה היו לעתים המומים מהגאוותנות שלו, מאי יכולתו להפסיד בוויכוח ויותר מכל - מתשוקתו לשלוט, ומסיבות אלה 'הוא נראה לנו לעתים דוחה'". כשהשניים נפגשו שוב בבירקנאו, כתב ליבלאו בזיכרונותיו, "מה גדולה היתה הפתעתי כאשר הבחנתי שהאדם אשר אלה בידו ואשר שלט על 700 אסירי הבלוק היה החבר ברגר. הוא נשא רשמית את תפקיד הרשם (בלוקשרייבר) אך למעשה החזיק עם כמה אנשים נוספים את כל הסמכויות שהרשויות ההיטלראיות הסכימו לתת בידי אסיר". ליבלאו, אומר פרילינג, תיאר את חברו מנוער כ"הוד מעלתו הקאפו, בראשו המגולח, עיניים מלאות שנאה, ריר על פיו, הפנים המוארכות ללא פרופורציה, הניף ללא הרף את אלתו". כעבור שבוע הועבר ליבלאו לבלוק אחר, משם צפה לדבריו כיצד גרינבוים, שהיה "חלש מטבעו", הפך "מפלצת ידועה לשמצה הנכונה לבצע מעשי אכזריות". פרילינג מצא שליבלאו לא העיד במשפט שנערך לגרינבוים בפאריס וגם לא ראה במו עיניו את מעשי האכזריות שתיאר, "אלא ניזון מעדות שמיעה בלבד".

שבועות שחורים

גרינבוים שרד עד שהגרמנים החליטו לפנות את אושוויץ. הוא שרד גם בצעדת המוות ונכלא עם שארית הפליטה בבוכנוואלד, שם נשאר עד השחרור בתום המלחמה. בספרו מצטט פרילינג קטעים נרחבים מתוך יומן שכתב גרינבוים, תחת הכותרת "בחצרות המוות". "לצערי לא ראיתי את כולו ומה שהתגלגל אלי היו רק כמה פרקים", אומר פרילינג. "יונתן, אחיו הצעיר של אליעזר, כתב ספר שלא ראה אור ואני מניח שכאשר הוא כתב אותו, עמדו לפניו כל החומרים. היומן לוקח אותנו לשם. אצטט חופשי: 'רגע רגע', כתב אליעזר, 'אתם שופטים אותי, אז אספר לכם מה היה שם. בואו תעמדו במקומי. יש לי סיר מרק שאני צריך לחלק ולאחר סיבוב ראשון נשארו לי מאה

מנות, אבל בבלוק יש 600 איש. איך מחלקים ולפי איזה מפתח? בצריפים אחרים שפכו את השאריות. אני לא שפכתי". כיצד הוא חילק את השאריות? "חשוב לציין שלאליעזר היה האומץ להתמודד עם הדילמה הזאת. הוא לא שפך את המרק, הוא חילק אותו לאלה שהיו בעלי הסיכוי הכי טוב לחיות. הוא כותב ביומן על המקרים שבהם הוא כפה באלימות על אסירים חולים שנרשמו במרפאה להתלבש ולצאת לעבודה. הוא לא יכול היה להתחלק איתם במידע על כך שאסירים שנרשמו כחולים ייאספו ויישלחו אל מותם - זה היה מביא לחיסולו המיידית כמי שמחבל בפעילות הנאצית. כשהם חזרו בסוף היום וראו שחבריהם החולים אינם, הם הבינו שהוא פעל לטובתם. אבל אם באותו יום מולאה המכסה באסירים מבלוקים אחרים ולא לקחו אף אחד מהבלוק שלו - יצא שהוא היכה והתעמר בהם סתם ואילץ אותם לעבוד כשהם חולים ותשושים, רק מתוך אכזריות. "תגידו לי שלא הייתי צריך להעיף מהצריף את החולה שהיה מדביק את כולם בטיפוס", הוא מתריס. בבלוק שלו תיקנו נעליים, והיה חימום, והיתה אפשרות לכבס, והוא השיג אוכל ולא סחר בו. הוא הסיר בגדים במצב טוב מהנידונים למוות ונתן להם בגדים בלויים: צריך היה לחשוב על אלה שיחזרו מהעבודה בלבוש מרופט ויחפים בשלג העמוק. ביומן הוא מתאר באופן נוקב ופלסטי את מעשיו ומנסה להסביר את הרציונל שעמד מאחוריהם. לדבריו היו לו מעידות בהתחלה, מה שהוא כינה 'שלושה שבועות שחורים', אבל אחר כך הוא הצליח לחזור לעצמו. ביומן הוא אינו מהסס להעמיד את עצמו למשפט, שבו הוא מודה בחלק מהעובדות המיוחסות לו. אבל, הוא מדגיש, בבלוק שלו היו התנאים הכי טובים ויחסית מתו בו מעט אנשים. "הוא כותב ביומן: 'יכולתי להציל רק חלק מהאנשים. איך אבחר אותם? אם לא הצלת את בנו או קרוב משפחה של מישהו, הוא האשים אותך ברצח". מתי הוא כתב את היומן? "כשהוא ישב בכלא בפאריס. זהו טקסט שמנסה להסביר מה עבר עליו. מה גם שהוא הוכה פעמים רבות, ואחרי שמצאו אצלו מגזרי תיל, הוא הושם למשך עשרה ימים בצינוק צר שניתן רק לעמוד בו". איך לא תפס איש את העובדה שהוא היה מקושר למחתרת שפעלה במחנות? "אדם לא יכול לומר בזמן אמת שהוא פעיל במחתרת. כשבאים לבקש מאליעזר עזרה, הוא לא בטוח שזו לא פרובוקציה מטעם הגסטאפו, שמנסה לברר אם מתארגנת מרידה בבלוק. רק למישהו שהלך איתך דרך ארוכה אתה יכול לומר שאתה דואג לו ושתנסה להציל אותו. אליעזר נשאר עם הדם על הידיים. את החלקים ההרואיים שלו לא סיפרו אף פעם". לאחר המלחמה כבר לא היתה סיבה להסתיר, אבל לגרינבוים התברר שהחברים הרבים שעל עדויותיהם סמך סירבו להעיד לזכותו. אחדים אף העידו נגדו. אולי נטרו לו טינה, אולי זכרו לו אותם "שבועות שחורים". הקומוניסטים שבהם, שהוזמנו להעיד בהליך הפולני, חששו אולי להביע תמיכה באדם שחשוד בעבירות כל כך חמורות, שמא יוכתמו גם הם בעיני המפלגה. על אחת כמה וכמה בידיעה שגרינבוים גם חרג כמה פעמים בעבר מן הקו המפלגתי. בספטמבר 1945 החליטה המפלגה הפולנית להדיחו משורותיה לכל חייו. גרינבוים כבר היה אז כלוא בצרפת. בני משפחתו, בראשות אביו, שהיה אז ממלא המקום הקבוע של יו"ר הנהלת הסוכנות, התגייסו למבצע איתור עדי הגנה. חבריו לשעבר בצרפת, שהתחמקו ממתן עדות בהזמנת ההרכב הפולני, זומנו עכשיו על ידי השופט החוקר הצרפתי ונאלצו לדבר. התברר שבפירובים מהם היו רק עדויות שמיעה נגד גרינבוים, ואילו ממראה עיניהם ומניסיונם דווקא תיארו דמות חיובית. ב-20 במארס 1946 שוחרר גרינבוים בהחלטה מנהלית: מנהל הרשות לחקירת פשעי מלחמה בצרפת הודיע כי "בתי המשפט הצרפתיים שבסמכותם לשפוט פשעי מלחמה לא יוכלו לדון במעשים שנעשו בחו"ל על ידי אזרח זר כנגד זרים אחרים".

עם שחרורו הצטרף גרינבוים אל משפחתו בארץ. כאן נפגש מחדש עם חברת הילדות שלו, סטפה רוזנצוויג, והידידות שנרקמה ביניהם מחדש הפכה עם הזמן לאהבה. אבל הוא התקשה להתאקלם כאן. השמועות רדפו אותו גם לכאן, והוא הפך לכלי ניגוח פוליטי בידיהם של חוגים חרדיים, שהאשימו את ההנהגה הציונית - ויצחק גרינבוים בכללה - בהצלת מקורבים ופעילים ציוניים ובהפקרת המוני דתיים. בירושלים נתלו מודעות זוועה תחת הכותרת "גידולי הציונות", שבהן נכתב כי גרינבוים הבן היה "סוכן ושכיר הגסטאפו" בשנות המלחמה, וכי "ברגע האחרון לפני הוצאת פסק הדין (בצרפת) הריצו מקופת ועד ההצלה סכומי כסף גדולים להציל ממוות את רוצחם של רבבות אחים ואחיות... זהו פרצופו של חבר הסוכנות גרינבוים, ופרצופו של ועד ההצלה שהוא עומד בראשו". ב-1947 הוא ביקש מאביו, שהתכוון לנסוע לפולין, שישתדל שם למענו. "העולם שלו היה שם", אומר פרילינג. "הוא היה ונשאר קומוניסט והחברים היו שם. אותם חברים לדרך שהפקירו אותו, ושבו לו מתוך שיקולים פוליטיים, אבל הוא רצה באהבתם". לדעת פרילינג, כשנכזבה תקוותו לחזור לפולין איבד גרינבוים את הטעם לחייו, ולכן ביקש את מותו בקרב.

שבת, 22 במאי 1948, היה יום בהיר ויפה. על המדרכה מול קפה טעמון בירושלים התגודדה חבורה של גברים. בלט בהם גבר מוצק, לא גבוה, שהיה מבוגר יחסית לאחרים, כבן 39, סיגריה תחובה בפיו ולראשו הקירח חבש ברט שחור. על ידו השמאלית היה מקועקע המספר 43057 ולצדו מגן דוד, אך שרוול החולצה כיסה זאת. זה היה אליעזר גרינבוים. החבורה התגייסה שבוע קודם לכן, למחרת הכרזת העצמאות, וצורפה אל "העתודה החבלית" של כוחות "משמר העם" של ההגנה. מנחם ריצימן, המפקד, פגש אותם לראשונה באותה שבת, זמן קצר לפני שנשלחו כתגבורת לקיבוץ רמת רחל המותקף. גרינבוים סיפר לו על הניסיון הקרבי שלו במלחמת האזרחים בספרד, שבה לחם לצד הרפובליקאים. אך טבעי היה באותן נסיבות שינצור בלבו את דעותיו הפוליטיות כקומוניסט מנעוריו ואת היותו בנו של שר הפנים, או את העובדה שגויס רק בזכות התערבותו של ראש הממשלה בן גוריון. הוא העדיף להבליט את מיומנותו הצבאית ולכן נבחר לשמש מקלען.

בשעות אחר הצהריים, בתום תדרוך, במשורין סנדויץ' נעה החבורה לכיוון רמת רחל, שתימרות עשן שחור עלו ממנה. במהרה נפתחה עליהם אש עזה. פגז פגע ברכב והרג את המפקד ריצימן ועשרה מאנשיו. גרינבוים נפצע מרסיס בלסתו, הצליח להיחלץ מהרכב, תפס מחסה והשיב אש, בעודו מדמם. מישהו צעק מאחור שצריך לסגת וגרינבוים המשיך בזחילה כשהמקלע בידו. כשהתרומם, פגע כדור בראשו והוא נהרג. חברתו, סטפה רוזנצוויג, ניצולת שואה, (עליה בהמשך), בחרה לא ללוות אותו בדרכו האחרונה. היא בלעה חופן כדורי שינה ומתה בדירתה בירושלים.

סביב מותו של אליעזר גרינבוים רחשו שמועות עכורות. אמרו שמישהו ניצל את תנאי הקרב הנורא כדי לתקוע כדור בעורפו. שהחיסול היווה סגירת חשבון על מעשיו באושוויץ-בירקנאו שם היה גרינבוים קאפו, ראש בלוק, אכזרי ונורא. טוביה פרילינג מתקשה לפענח את התעלומה, והוא משאיר את קוראיו עם ארבע אפשרויות: אחת, שגרינבוים אכן נהרג בקרב. השנייה, שהוא חוסל בירייה בעורפו. השלישית, שהוא התנהג בקרב באופן אובדני כי לא נותר לו עוד בשביל מה לחיות. פרילינג מצדד באפשרות הרביעית. "אני חושב שהבחור האינטליגנטי והמבריק הזה הלך במודע אל מותו", הוא אומר. "הכי סביר לדעתי שהוא הבין באותו רגע שזו הזדמנות פז, במרכאות, לסיים את סיפור חייו, מה גם שהוא ידע שיש בזה הילה הרואית".

לאחר שנטמנה גופתו בחלקה הצבאית בירושלים ומצבה נקבעה על קברו, רצה אביו שזכרו יונצח בקובץ "גווילי אש", שבו פורסמו פרקים מעיזבונם הספרותי והאמנותי של הנופלים. הספר ראה אור בשלושה כרכים, בשנים '52-'61. כ-80 אחוז מהחללים שהונצחו בו היו ילידי הארץ וחניכיה. 77 בלבד מאלה שיצירותיהם נכללו בספר עלו ארצה בשנים '40-'1947, ורק 11 מעולי תש"ח. "אם תרצו היה זה 'הפנתיאון' הישראלי של נופלי תש"ח", כותב פרילינג. אבל גרינבוים נתקל בקשיים. הוא פנה למערכת "גווילי אש", וזו נענתה לו רק לאחר שביקש את התערבותו של ראש הממשלה בן גוריון. כך נכללו בקובץ קטעים מהיומן "בחצרות המוות".

בשנות החמישים התקיימו בישראל עשרות משפטים על פי החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם. רבים מהנאשמים נידונו על פעילותם בעת שמילאו תפקידי קאפו במחנות. עם אותה דילמה שבה התחבטו בעלי תפקידים זוטרים במחנות ובגטאות

התמודדו, בקנה מידה גדול בהרבה, אנשי ציבור כישראל קסטנר, ממנהיגי קהילת יהודי הונגריה. משפט הדיבה שבו הפך ממאשים לנאשם התנהל בשנים '54-'55 ותוצאותיו שנויות במחלוקת עד היום: האם מכר קסטנר את נשמתו לשטן כשעשה עסקה עם הנאצים, כפי שקבע השופט בנימין הלוי, או שהיה גיבור שהציל יהודים בתנאים בלתי אפשריים. ב-'61 נפתח משפטו של אייכמן בירושלים. באותה שנה יצא לאור הספר "קוראים לו פיפל" של יחיאל דינור, הידוע בכינוי ק. צטניק.

הקאפו פרוכטנבוים

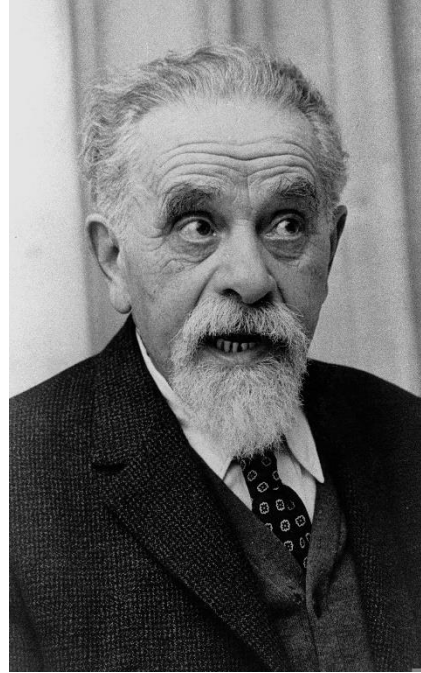
דינור, שהיה אחד העדים במשפט אייכמן, תיאר בספרו "פיפל"

ראש-בלוק באושוויץ, ששמו פרוכטנבוים. פרילינג טוען שדמותו של פרוכטנבוים מבוססת על אליעזר גרינבוים, ומצטט בספרו עמודים שלמים מתוך "קוראים לו פיפל". "אחד הדברים הכי משונים זה שהתנועה הציונית ומדינת ישראל מאמצות את ק. צטניק כפרשן שלהן לענייני השואה ולענייני הגיהנום ההוא", הוא מתקומם. "הן לא בוחרות בכתביו של הסופר האיטלקי-יהודי פרימו לוי. הנבחר הוא ק. צטניק, שמוציא כתב פלסטר עצום. כאשר אתה נובר בכתביו, אתה רואה את המסרים הנוראים החבויים שם".

"יתכן שזה היה אופן ההתמודדות של דינור עם הטראומות שלו. הוא יצר את החיבור הנורא בין ה'פרוכט' (הפרי) ל'בוים' (העץ) כפרפראזה על גרינבוים (שפירושו עץ ירוק). הדמות הזאת נותנת איזושהי תשובה, במקום התמודדות אמיתית עם השאלה שצריכה לייסר כל אדם וגם בן אדם דתי: איפה היה אלוהים? פרימו לוי התמודד בצניעות הנדרשת עם החוויה של להיות שם בגיהנום, ומתאר את המצב האנושי שלו. כל חייו ייסרה אותו המחשבה על המקרה שבו גילה ברז דולף במחנה, שכל כמה זמן נקוותה בו טיפה, והוא חלק את הסוד רק עם אחד משני חבריו היקרים. לוי גם היה מסוגל להבין את אלה שמילאו את התפקידים של קאפו, והוא עושה הבחנה בין מה שאפשר להבין ולקבל, לבין מה שאי אפשר לקבל. "כשאני קורא את דינור אני יכול להבין את רצונו להביא אותנו לשם, אבל עיצוב הדמויות והשימוש המניפולטיבי בחומרים האלה נועדו למצוא את האשם. הוא שוכח שבסופו של דבר גם אליעזר גרינבוים היה קורבן, וגם הוא היה באושוויץ כאסיר ולא נהג כתולעת שלא עניין אותה כלום, ובטח לא כמי שנשבה בקסם של היותו קאפו". בתוך הנרטיב הציוני לא היה לגרינבוים מקום. הישוב, טוען פרילינג, היה ממוקד בתהליך של כינון אומה וחברה ובמלחמת עצמאות עקובה מדם, ובתוך כך נזקק לגיבורים: "לטרומפלדור ולארגון 'השומר', לחנה סנש ולאנטק צוקרמן, לצביה לובטקין ולמרדכי אנילביץ', לאליק שבא מהים, לאורי ולאילה ולקוקו והסרפן וליפי הבלורית והתואר, שחזרו מ'ליל הורדה' שבו 'עמסו את עמם עלי שכס'. זו היתה חברה שנדרשה לגיבורים ולסמלים שונים בתכלית מאלה שגילם עורך דין קומוניסט פולני קירח, שכלל לא רצה להגיע אליה ולא רצה להישאר בה ושגם, אחרי הכל, אלוהים ישמור, לא רק שהיה ראש בלוק שנוי במחלוקת בבירקנאו אלא נעשה גם, במותו, לחלק מ'מגש הכסף' שלה".

ב-1933 עלה יצחק גרינבוים ארצה. הוא התמנה כחבר הנהלת הסוכנות היהודית וההסתדרות הציונית העולמית, ושימש גם כראש מוסד ביאליק. בזמן השואה היה חבר בוועדת ההצלה שנבחרה עם פרוץ מלחמת העולם השנייה כדי לקיים קשרים עם יהודי פולין ולסייע בהצלתם. בשנת 1942, כשהגיעו לארץ ישראל ידיעות על דבר ההשמדה ההמונית, הוא נבחר לעמוד בראש ועד ההצלה של הסוכנות היהודית, גוף בן 12 אנשים מהמפלגות השונות, שנועד לפעול לשם הצלת יהודי אירופה מההשמדה.

יצחק גרינבוים נמנה על 13 חברי מנהלת העם ומחותמי מגילת העצמאות. ביום הכרזת המדינה היה בין הנצורים בירושלים, ולפיכך לא השתתף בטקס, אולם את חתימתו הוסיף למגילה במועד מאוחר יותר. היה חבר מועצת המדינה הזמנית ושר הפנים הראשון של מדינת ישראל בממשלה הזמנית, בין השנים 1948–1949. גרינבוים עמד בראש רשימה עצמאית בבחירות לאספה המכוננת (הכנסת הראשונה), אשר לא הצליחה לעבור את אחוז החסימה. חי בשארית חייו לצד בנו בנימין, בקיבוץ גן שמואל. נפטר ב-1970.

סיפורם של סטפה רוזנצוויג ובנה שמואל אלירז

סטפה נולדה לאביה, ד"ר שמואל פוזננסקי, רב ואינטלקטואל מפורסם מגדולי חוקרי התנאים בכל הזמנים והרב של בית הכנסת הראשי של ורשה. הייתה יפהפייה תוססת, "עושת הצרות" של המשפחה. כנערה צעירה הייתה לסטפה פרשת אהבים עם קצין פולני. היא נישאה בגיל 19 לעורך הדין, יוסף רוזנצוויג.

שמואל נולד בוורשה ב-1936. הוריו היו אנשים אמידים שהשתייכו לחוגים המשכילים והתרבותיים של ורשה של בין שתי מלחמות העולם. התרבות והשירה הפולנית מילאה את ביתם. יוסף רוזנצוויג היה עורך דין מצליח וסטפה הייתה אישה צעירה ויפת מראה שלא תמיד קיבלה את צווי החברה.

החיים הטובים של משפחת רוזנצוויג הגיעו אל סיומם כאשר הגרמנים כבשו את פולין. לאחר הקמת הגטו בוורשה נאלצו בני הזוג ובנם הקטן לעקור אל הגטו הצפוף וקשה היום. כאשר

התחילו השילוחים לטרבלינקה הבינו יוסף וסטפה להיכן הולכים הדברים והפקידו את בנם בידיה הנאמנות של האומנת לשעבר של סטפה, מריה ואלבסקה.

ואלבסקה מעולם לא נישאה, לא היו לה ילדים משלה, ולאחר שנים רבות בהם שירתה את הוריה של סטפה, עברה להתגורר בכפר מרוחק במחוז סקירניביצה (Skierniewice). שמואל, שבבית קראו לו בשמו הפולני לודוויק (Ludwik), הפך עכשיו לוישיו (Wiesiu), אחיין של מריה. סייעה לו העובדה שהיה בעל שער בלונדיני ועיניים כחולות, שדיבר פולנית שוטפת. עד מהרה למד הילד את אורחות החיים בכפר והחל לדבר במבטא המקומי. זכרם של הוריו וחייו הקודמים החל לדהות.

שנים רבות אחר כך תיאר נבות, בנו של שמואל, את תפקידה של מריה: "מריה היא הגיבורה הראשית בסיפורו הצלתו של אבי בתקופת השואה, שכן בלי יזמתה, מסירותה, ונכונותה להסתכן, לא היה מעשה ההצלה יכול לצאת אל הפועל. וכך על רקע השלווה הפסטורלית וההגנה ממנה נהנה אבי, הוא היה מנותק כמעט לגמרי מן המתרחש בעולם, וניזון רק משמועות ששמעו הוא ומריה בשיחות האיכרים. העולם כאילו סגר על אבי ולא היה לו מושג מה קורה עם הוריו. מריה לא דיברה עליהם, והוא לא שאל, וכך הוא הלך ונטמע בתוך הקהילה הכפרית בה שהה." שמואל-לודוויק-וישיו נשאר תחת השגחתה של מריה ואלבסקה עד סוף המלחמה.

הוריו של שמואל נשלחו לאושוויץ. מאוחר יותר הועברו למחנה ברגן-בלזן, כחלק מקבוצת יהודים שהיו אמורים להיות מוחלפים עם הטמפלרים מא"י. יוסף מת במחנה משחפת. סטפה שרדה והגיעה ארצה בספטמבר, 1945.

אחיה, אדק, שהיה מרצה באוניברסיטה העברית, ועדה, פסיכולוגית חברת גבעת חיים, עזרו לה לחפש אחר בנה וסידרו שמשה ישי, שליחו של בן-גוריון לברור מצב יהודי פולין, ילך לביתה של ואלבסקה וישיב את בנה. ישי לקח את שמואל וילדה נוספת אותה אסף ממשפחה אשר הסתירה אותה, וחצה איתם את אירופה עד מרסיי. שם העלה אותם על אונייה לארץ ישראל. שמואל הגיע לארץ באביב 1946. אמו, שהתקשתה להתמודד עם הטראומה של השואה, לא היתה מסוגלת

לאסוף את השברים ולגדל אותם, והוא נשלח לקיבוץ רמת דוד חודשיים אחרי שהגיע ארצה. ושיו בן ה-10 חזר להיות שמואל. היתה זו הפעם הרביעית בחייו הקצרים שקרעו אותו מחייו הקודמים אל מציאות חדשה. בפעם הראשונה נאלץ לעבור מביתו המרווח אל הגטו; אחר כך הופרד מאביו ואמו ונלקח אל ביתה של מריה ואלבסקה בכפר; לאחר המלחמה הגיע איש זר ולקח אותו מן האשה שטיפלה בו במסירות אל ארץ זרה; לאחר איחוד קצר עם אמו נשלח שוב לסביבה זרה ולא מוכרת, והיה עליו להסתגל לחיים חדשים וללמוד שפה חדשה. למרות כל זאת, התאקלם שמואל היטב בחיי הקיבוץ, למד עברית במהירות, וכעבור זמן קצר כבר החל לכתוב לאמו גלויות בעברית. כמו ילדים רבים ששהו בזמן המלחמה במסתור, הוא התמקד באימוץ זהותו החדשה, ניסה לשים את העבר מאחוריו ולהפוך לישראלי.

לימים פגשה סטפה, שמצבה היה מעורר, את אליעזר-אצ'ה, אותו הכירה עוד מימי נעוריהם בוורשה.. היא הבטיחה לשמואל שבסופו של דבר הוא יוכל לשוב אליה לביתה. התקוות הללו התנפצו כאשר נפל גרינבוים. סטפה שלא הייתה מסוגלת להתמודד עם אובדן נוסף, שמה קץ לחייה. שמואל בן ה-13 חווה פרידה ונטישה בפעם החמישית בחייו הקצרים. איש מעולם לא סיפר לו שאמו התאבדה. סיפרו לו שנפגעה מהפצצה במלחמה. גם על הרומן שהיה בינה לבין איצ'ה לא שמע.

לאחר מות אמו נשאר בקיבוץ שהפך לביתו. ברמת דוד הכיר את אשתו, מיכל, בת הקיבוץ. הם נישאו. ארבעה ילדים נולדו להם בקיבוץ. שמואל ריכז בהצלחה רבה את הרפת במקום.

ב-1971 החליטו שמואל ומיכל לעזוב את הקיבוץ. הם עברו למושב לכיש וגרו בבית סוכנות קטן, כשהם מתחילים מאפס. מכיוון ששמואל היה רכז הרפת בקיבוץ, היה ברור כי יקימו גם רפת במושב. ואכן, תוך זמן קצר רכשו פרות ורפת אלירז קמה לתחייה. בד בבד גידלו פרחים והקימו לול תרנגולי הודו. כיום זו הרפת היחידה שנותרה במושב. בהמשך נטעו בני המשפחה כרם ענבי מאכל, שתוצרתו שייכת למותג "ענבי טלי". בהמשך נטעו גם גפנים של ענבי יין וכיום מגיע שטח הכרם שבידיהם ל-300 דונם. בלכיש נולדה למיכל ושמואל בת זקונים.

ב-2004 שמואל נסע שמואל לפולין עם אשתו. הם ביקרו בוורשה ובאושוויץ. הוא זכר את שם מצילתו, אך לא הצליח לשחזר את שם הכפר בו התגוררה, ולכן לא יכול היה להגיע אל המקום שבו בילה את שנות המלחמה. כל שהיה ברשותו היו מספר תצלומים ישנים עם ואלבסקה בחצר ביתה.

כאשר החלה מחלקת חסידי אומות העולם ביד ושם לחקור את המקרה, היה בידינו רק שמה של המצילה. לא היה שום מידע נוסף אודותיה. רמז ראשון נמצא בזיכרונותיו של משה ישי, האיש שהביא את שמואל לישראל. במסמכים האישיים שלו, אשר הופקדו בארכיון יד ושם, נמצא יומנו וספר שכתב, שם תאר כיצד באביב 1945, יצא מלודז' ונסע כשעתיים לכיוון העיר סקייירניביצה, עד שהגיע אל הכפר בו הוסתר "נכדו של הרב פוזננסקי". ישי המשיך ותאר את הבית שהיה בשולי הכפר, ואת דברי האישה. זו סיפרה לו שכאשר הביאה לראשונה את הילד לביתה, חשדו שכניה שהיא מחביאה ילד יהודי, אך לבסוף עזבו אותה לנפשה. שם הכפר לא צוין בדיווח של ישי, אך היה ניתן לזהות את האזור בו שוכן הכפר. מחלקת חסידי אומות העולם ביקשה סיוע מלשכתו של

נשיא פולין. על פי הנחיית הלשכה נבדקו כל הרשומות של האזור עד שנמצאו עקבותיה של מריה ואלבסקה. אישה בשם זה חיה בכפר נובי קאבצ'ין (Nowy Kaweczyn), והבית בו התגוררה אכן שכן ברחוב הראשי בקצה הכפר. היא חיה שם עד 1962, ואז עברה לז'ירדוב (Zyrardow), שם הלכה לעולמה ב-1966. לאחר אימות הממצאים אודות המצילה, ניתן היה להגיש את הבקשה להכרה אל הוועדה לציון חסידי אומות העולם.

בדרך העתיקה בבאר שבע

יואב יאיר

את סיורינו הפעם אקדיש לבאר שבע העתיקה עיר בת אלפי שנים. בימי בית ראשון הייתה באר שבע עיר מחוז ובתקופה הרומית ביזנטית המשיך והתקיים ישוב קבע. במאה השביעית בתקופת הכבוש המוסלמי ננטשה העיר ועמדה בשיממונה עד המאה ה-19 למעט נוודים ובדואים שחיו באזור. בשנת 1900 כשהגיעו העותומנים חודשו החיים, סמוך לגדות נחל באר שבע ואזור העתיקה. למעשה **הטורקים ב-400 שנות שלטונם יסדו עיר חדשה אחת-באר שבע**. הם גם הכריזו עליה כבירתה של הנפה הגדולה ביותר מבין ארבע הנפות של מחוז ירושלים {עזה, חברון ויפו} וזאת בעוד שהעיר עדיין לא הייתה קיימת. בנין הקבע היחידי שבמתחם המיועד להקמתה של העיר בשנת 1900 היה החאן שהוקם שנתיים קודם. האזור היה מדברי שומם מקום נטוש, בשטח היו מספר בארות אליהם היו מגיעים שבטי הבדואים להשקות את העדרים. בהמלצת מושל ירושלים הוחלט באיסטנבול בשנת 1899 על הקמת מרכז מנהלי חדש בבאר שבע, ועל הקמת נפה מנהלית חדשה בכפיפות לירושלים, זאת לאור יתרונותיה של באר שבע כמקום מרכזי במרחב הבדואי הגובל בשלושת שבטי הבדואים הגדולים בנגב, בארות המים שהפכו למקום מפגש של הבדואים ושרידי העיר העתיקה ששימשו לבניית העיר החדשה. הציר המרכזי בעיר היה הרחוב שהוביל מהסראיה {בניין הממשל} לכיוון נחל באר שבע. רחוב זה שימש מרכז מסחרי לבדואים מהסביבה ונמכרו שם כלי עבודה, בדים, רתמות, אוכפים ועוד. בחלק הדרומי התרכזו בעקר בעלי מלאכה זעירה כמו נפחים וסנדלרים. ב-1917 נכבשה העיר על ידי כוחות אנז"ק חיילי צבאות אוסטרליה וניו זילנד. ב-14 במאי 1948 פלש הצבא המצרי לארץ ישראל כבש את הנגב ואת העיר באר שבע. באוקטובר 1948 שוחררה העיר על ידי חטיבת הנגב בפיקודו של נחום שריג ומאז הפכה לבירת הנגב. במהלך השנים גדלה אוכלוסייתה שמונה כ-220 אלף תושבים, בשכונות חדשות מזרחה וצפונה.

נסע על רחוב חברון ונבקר ב"באר אברהם" המוזיאון מציג את תולדות אברהם אבינו במסעו מחרן לארץ כנען, המכשולים הרבים שהיו בדרכו ויכול להם, בזכות ההבטחה של השם ועמידתו האיתנה. הבאר היא אחת מהבארות שנחפרו על ידי עבדי אברהם אבינו להשקות הצאן, והשימוש השוטף לצרכים החקלאיים. בחצר המוזיאון קיימת באר עמוקה אחת מיני רבים הפזורים ברחבי העיר.

המשך סיורינו בעיר העתיקה ברחוב קק"ל מזרם לצפון, מדרחוב שמשני צדי הרחוב פזורים עסקים זעירים, בתי אוכל, מסעדות ובתי קפה לכל דורש. נצעד צפונה ונצפה באתרים היסטוריים מלפני עשרות בשנים. רחוב בית אשל נושא את שמה של תחנת הניסוי שהוקמה בשנת 1943 על ידי יוסף וייץ ראש מחלקת הקרקעות וננטשה לאחר מלחמת השחרור. ברחוב בתים בני קומה אחת. פה הוקמו המשרדים הממשלתיים והציבוריים של הנגב. בעיבורו של רחוב בית אשל מוצב שלט:

"לציון שחרור העיר באר שבע"

ניגנה במקום זה ביום 20 נובמבר 1948

התזמורת הפילהרמונית הישראלית

בניצוחו של המאסטר

ליאוניד ברנשטיין"

נוגן הקטע האחרון של "רפסודיה בכחול" מאת המלחין היהודי גורג' גרשווין

כ-60 שנה לאחר מכן, בעת חנוכת משכן לאומנויות הבמה בבאר שבע, שוב ניגנה תזמורת הפילהרמונית את אותו רפרטואר, אך הפעם בניצוחו של זובין מהטה.

העיר העתיקה בנויה בסגנון יווני קלאסי-גרידורן. אין פה קסבה, הרחובות מצטלבים בזווית 90 מעלות. הרחוב הראשי בנוי ברוחב 20 מטרים הוא רחוב קק"ל. כל יתר הרחובות בנויים ברוחב 15 מטר. תכנון העיר היה על ידי המהנדס סעיד נשאשיבי וראעיב נשאשיבי הם תכננו עיר מודרנית המורכבת מרשת רחובות ישרים בדגם שתי וערב היוצרים רבועים זהים.

נמשיך במעלה הרחוב ונבחין במבנה **בית המרקחת הנגב** ברחוב קק"ל 94. מבנה פינתי דו קומתי שהוקם בשנת 1901-1900. להקמתו הטורקים נעזרו במומחים מאירופה. המבנה בעל תקרות קמורות משלב בתוכו חלונות מקושטים. בשנת 1914 המבנה הפך לבית מלון הראשון בנגב. ובשנת 1917 התמקם בו המטה של הגנרל אלנבי במהלך מלחמת העולם הראשונה. בשנת 1948 נפתח במקום בית מרקחת הנגב.

נצעד קדימה ברחוב ונגיע **לרחוב שלושת בני עין חרוד** - הרחובות בעיר העתיקה מיוחסים למלחמת העצמאות, השלושה המונצחים הם לוחמי חטיבת הנגב של הפלמ"ח. משה אלברט מפקד בית אשל. על שמו מבצע משה בו נכבשה באר שבע. נמרוד לוויטה -מפקד דרום הנגב הנצור, נהרג בעלותו על מוקש ליד בית גוברין. הלל לביא-ממגני כפר דרום. הוא נהרג בליווי שיירת אספקה לכפר דרום ב-14 יוני 1948 { אחיו הבכור נפל בגלבוע } אביו שלמה אמר על קברו, תוך השלמה עם המחיר "אם צריך תהיה מצדה".

בסוף 1905 הוקצה בשולי העיר דרומית לרחוב שלושת בני עין חרוד, שטח עבור שוק בהמות פתוח. השוק סייע לבדואים בסחר של צאן וגמלים. השוק שימש גם כמפגש חברתי בן הבדואים משבטים שונים.

נתקדם **לרחוב קק"ל למאפיית שניידרוביץ** במקום זה בנו השותפים יעקב גורדון ומאיר שיינדרוביץ את טחנת הקמח הראשונה. זאת בעקבות פיטורם מעבודתם ביקב ראשון לציון במסגרת צמצומים. השניים נהלו את טחנת הקמח הממוכנת הראשונה בנגב, ואף היו להם חוזה עם הטורקים לטחינת הקמח ואספקתו. גורדון נסע לעזה להביא משם מנוע דיזל, ובדרכו התקרר חטף דלקת ריאות ונפטר. אשתו בתיה עזבה עם ילדיה את ראשון לציון ועברה לבאר שבע. המשיכה לנהל את התחנה. התחנה זכתה להצלחה כלכלית בשל הגינותם בעבודתם. סביב התחנה יש באר, מקווה ובית כנסת, אשר שימש את מרכז החיים של הקהילה היהודית הקטנה שחיתתה בבאר שבע, עד שעזבה בעקבות מאורעות תרפ"ט. { בתו של גורדון תינשא עם משה רוזנפלד שהתגוררו בתל יוסף, סמל במשטרה הבריטית, שנהרג בגלבוע, על שמו עין סמל }. כיום במקום חנות לממכר פיתות בשם מאפיית שיינדרוביץ שנפתחה על ידי דרוזי מהגליל. וכו

בעקבות הטבח הנוראי בו נרצחו 68 אנשים בחברון במאורעות תרפ"ט, הבריטים מוציאים את כל היהודים מהערים המעורבות ומבאר שבע. באר שבע מתרוקנת מתושביה היהודים עד 1948.

אנו נמצאים בסמוך לרחוב הדסה, בדצמבר 1949 חנך ארגון הנשים הדסה את בית החולים הדסה בעיר העתיקה בבאר שבע. הוא נקרא על שם די"ר יסקי, מנהל בית החולים הר הצופים, אשר נרצח בשיירת הדסה באפריל 1948 מהמארב, שהוטמן לאנשי השיירה על ידי ערבים בו נהרגו ונרצחו 78 אנשי השיירה.

נתקדם צפונה ונפנה מעט ימינה ודרומה לצומת העצמאות, בכיכר ממוקמת אמת מים, מחווה לבאר שבע על שמה נקראת העיר באר שבע. נצפה במתקן "האנטילה" שמוצב כמונומנט וכזיכרון. המתקן מורכב משרשרת כדים לשאיבת מים מהבאר, ושלוש המים לשדות ושטחי החקלאות. במרחק קצר בצדי הכביש קבוע לוח זיכרון לחטיבת הנגב פלמ"ח, המציין את יום שחרור העיר ב-21 אוקטובר 1948. הגדודים 7 ו-9 של חטיבת הנגב פלמ"ח, פרצו לעיר מצפון עם שחר, ואחרי קרבות לא קשים במיוחד נכבשה העיר באותו יום. השלט כאן מפורסם כמו השלט "באום רשארש" דגל הדיו. אלא שכאן לא נכח צלם לתעד את הרגע והנצחתו של האירוע.

בניין הקשתות

נמשיך צפונה לאורך הכביש ונצפה בבניין קשתות שנבנה בשנות ה-20. הבית היה שייך לשייח פריח אבו- מדין, שצמח לעמדה מכובדת כנציג הבדואים בפני ממשלת המנדט, וכראש עיריית באר שבע בן השנים 1922-1924. הבריטים בקשו לדעת את תפרוסת הבארות הקיימים בבאר שבע להשקות את סוסייהם. אבקש לציין שעד 1952 בבאר שבע היו כ-5000 תושבים, לאור הצורך הדחוף במוסדות צבור ומשרדי ממשלה, בניין הקשתות ביוזמת ההסתדרות והובלתה, הפך למרכז בעל כוח רב בו שכנו מוסדות כמו סולל בונה, לשכת העבודה, מועצת הפועלים ומשרדי ממשלה וזאת כשלב בנייה עד הקמת מרכז אזרחי. סביב סביב וברחבי העיר נטועים חלקם עוד מהתקופה העותומנית כ-500 עצי אשל בוגרים. האשל המפורסם הוא עץ האשל שנטע אברהם לצד הבאר בעת התפייסותו עם אבימלך מלך פלישתים. עץ זה הפך לימים לסימלה של העיר באר שבע.

בית עארף אל עארף

משמאל לכביש ביתו של עארף אל עארף, ביתו של ההיסטוריון הבדואי מושל נפת באר שבע. בית מפואר מאוד הבנוי מאבנים ירושלמיות אדומות ובחזית מספר קשתות. הוא היה שותפו של האג' אמין אלחוסייני במאורעות ירושלים. במטרה לנטרל אותו מפעילותו האלימה, הבריטים מינו אותו לקצין מחוז בבאר שבע. בשנת 1938 הבריטים כובשים את באר שבע ואת עארף אל עארף מעבירים לשמש כמושל עזה. בשנת 1950 מונה על ידי השלטון הירדני לשמש כראש עיריית מזרח ירושלים ובין השנים 1963-67 נהל את מוזיאון רוקפלר ולאחר מכן עבר לרמאללה ונפטר שם. באשר לבית, הייתה תכנית להפוך אותו למוזיאון, אבל הנושא לא הסתייע בשל חוסר ממון. כיום הבניין משמש כמשרדי בית השקעות, אחרי שעבר שפוץ פנימי וחיצוני בהיותו מבנה לשימור.

כיכר הקומנדו הצרפתי

בסמוך לביתו של עארף אל עארף מוצב אי תנועה שנקרא "ככר הקומנדו הצרפתי", ככר הסוסים של האומן פסל קדישמן. פסל הסוסים מהווה מחווה לסוסי מלחמת העולם הראשונה. הכיכר עדות לקומנדו הצרפתי שאופיין ביחידת לוחמים דוברי צרפתית, זאת במסגרת הגדוד ה-9 של הפלמ"ח בחטיבת הנגב. היחידה מנתה כ-100 לוחמים, רובם עולים יהודים ממדינות צפון אפריקה וחלקם נוצרים אוהבי ישראל. על הפלוגה פיקד מייגור טדי איתן, קצין צרפתי קטואלי שבא לסייע ליהודים. היחידה השתתפה בכוח שפרץ לבאר שבע ובפעולות שונות בנגב. מחצית מחיילי היחידה נפגעו בקרבות ונקברו בבית העלמין שבקבוץ רביבים תוך אזכור מכבד ומתאים. לזכרם הוקם מצפור בתל תמילה בסמוך למושב אשלים. האלוף הרב גד נבון ז"ל שהיה הרב הראשי לצה"ל, נמנה על היחידה בשמו המקורי מימון פחימה.

גן אלנבי

הגן הוקם בשנת 1902 על ידי ג'ימאל פחה לרגל נצחוננו על האנגלים בעזה. בגן שבילים המוליכים למרכזו מארבע כניסותיו מטופח בצמחייה. במרכזו הגן הוצב עמוד שיש ועליו נחקקו סמל האימפריה העותומאנית וכתובת המנציחה את הניצחונות הצבא הטורקי על הבריטים, בקרב עזה הראשון במרץ-אפריל 1917. לאחר כבוש באר שבע ב-31 אוקטובר 1917, פיסל הפסל אברהם מלניקוב "פוטומה" של הגנרל אלנבי {פסל של חלק העליון של אדם או חיה} וזו הוצבה בראש עמוד השיש הטורקי. האנדרטה החדשה נחנכה על ידי הנציב העליון הרברט סמואל במרץ 1923. בשנת 1938 במהלך המרד הערבי הגדול, המורדים הפילו והשחיתו את הפסל לחלוטין. לא היה מנוס לפסל פסל חדש. בשנת 1947 הבריטים הקימו מבנה הנצחה רבוע מאבן ירושלמית, ללא פסל דמות, וחרטו עליו את שמו של אלנבי בעברית ובאנגלית, ואת שנות שהותו בארץ ישראל -1917-18. הגן עוצב מחדש הוקף בחומת אבן. לאחר הקמת המדינה הגן שוקם ושוחזר לפי עיצובו העותומני, ופרוטומה חדשה של דמותו של אלנבי הוצבה על כן האבן. ובנוסף, ישנה הנצחה המתעדת פעולות שונות שנעשו בבאר שבע בתקופות שונות על גבי שלטים מאירי עיניים למקומה של באר שבע לאורך המאה שנים האחרונות.

בית הסאריה

בכניסה המערבית לעיר הוקם בית הסאריה -בית הממשל, מבנה בית שתי קומות החולש על העיר עם גג אדום שנראה מרחוק. מאחורי הסאריה נבנה קסרקטין למגורי כוח השיטור שיועד להשליט סדר בן השבטים. בתקופת המנדט, המקום הפך לבית משפט וסביבו נבנו מבנים נוספים דוגמת מבנה הדואר שכלל מברקה וגן ציבורי כיום גן אלנבי. לאחר הפרעות נכלל מבנה הסאריה במצודת טיגראט שהמשיך לשמש מרכז מנהלי, בתוספת משטרה, בית סוהר ותחנת אלחוט.מבנין זה שלטה משטרת המנדט על מרחבי המדבר עזרת תשע תחנות משנה שנפרסו בנגב. ממלחמת העצמאות המבנה משמש את פקוד דרום ואת משטרת באר שבע.

המסגד הגדול ומכלול מוזיאון הנגב

מעבר לכביש שני מבנים היסטוריים. האחד דו קומתי, בית המושל שהוקם על ידי הטורקים בשנת 1906, שכלל אולם קבלות פנים ציבוריות ואת מגורי הפרטיים של המושל בקומה השנייה. משנת 1938 המקום הפך לבית ספר לבנות ולהוראת הקוראן, המבנה השני שבמתחם הוא המסגד הגדול שהוקם בשנת 1906. אבני הבנייה נלקחו מחורבות העיר הנבטית חלוצה. בנייתו סייעה לקרוב הבדואים לעיר החדשה, והדגישה את המשותף בין הבדואים המוסלמים לבן הסולטן. המסגד המפואר שצריחו נראה למרחוק הוקם מול הסאריה ובכך סימל את הקשר בין הדת לממשל. מעל השער הראשי נקבע חותמו של הסולטן שסימן את הקשרים בין התושבים לשלטון. המוזיאון משמש כמוזיאון לתולדות עמי האסלם ועמי המזרח. ובשנת 1948 הועברו לכאן משרדי עיריית באר שבע.

בית הקברות הבריטי

בית העלמין הצבאי הבריטי בבאר שבע הוא על אחד מבתי העלמין הבריטים הפזורים בארץ ובאזור, דוגמת הר הצופים בירושלים, רמלה-לוד, חיפה, עזה ודיר באלח. הוא נבנה על ידי חלוצי העלייה השלישית שהועסקו על ידי הבריטים. פה נטמנו 1236 חללים ובני בריתם שנפלו על העיר ובסביבותיה: מהם 174 אוסטרלים, 31 ניוזילנדים, 64 בריטים אלמונים-2 מהודו המערבית הבריטית. כמו כן, יהודי אחד קפטן סימור ואן דה ברג, שנפל באזור אופקים בשנת 1917. לבית העלמין הועברו חללים מקרבות אחרים בנגב והפך לבית העלמין הגדול בארץ. טמונים בו למעלה מאלף חללים. בבית הקברות מאופיין במצבות אחידות, בהתייחסות שיוויונית לכל הנופלים ללא הבדל תפקיד או בדרגה. בית הקברות עוצב בדמות גינה אנגלית עם משטחי דשא, שבילים ופרחים בית העלמין נחנך על הנציב העליון הרברט סמואל באביב 1923.

לבסוף סיורינו להיום נסיים בתחנת הרכבת העותומאנית ונספר את ספורה:

”בתחנה בבאר שבע עמד קטר

ומספרו שבעים ארבע מאות ארבעה עשר

קטר קיטור תשוש קטר קיטור ישן

עמד בתחנה והעלה עשן

הגיעה עת לזוז המבקר שרק
וגם נתן את הסימן בדגל ירקרק
ליבו של הקטר התחיל אזי לפעום
והוא מוכן לצאת לעבר הצפון

וציף ציף ציף

הקטר נשף

ותיק תיק תק

הגלגל דפק

ואז הפסים זה לזה אמרו

שבעים ארבע מאות ארבעה עשר "

זה הוא ...

{ המחבר : חיים חפר שר אריק לביא }

מתחם הקטר 70414. תחנת הרכבת הטורקית בבאר שבע הייתה חלק מפרויקט של צבא האימפריה העות'מאנית שמטרתו הייתה לקיים ציר לוגיסטי מסוריה לחזית הלחימה בסיני. המסילה לבאר שבע כונתה המסילה האורכית, משום שהייתה הראשונה שחצתה את ארץ ישראל. מראשית ימיה באר שבע חוברת לקו הרכבות הבינלאומי המכונה "הרכבת החיג'אזית" שאורכו 165 ק"מ, בתכנונו של המהנדס הגרמני **היינריך אוגוסט מייסנר** שראשיתו היה בדמשק והגיע עד מדינה שבחיג'אז כיום ערב הסעודית. באוקטובר 1915 נחנכה המסילה האורכית בטכס חגיגי. רכבת מיוחדת יצאה מדמשק דרומה בליווי אנשי רמי מעלה מהאימפריה התורכית ובניהם המפקד העליון ג'מאל פאשה. בהגיעם לבאר שבע התקיים טכס ממלכתי רב רושם שכלל מסדר צבאי נאומים והענקת מדליה למהנדס מייסנר על פועלו. מדרום לבאר שבע עברה מסילת הברזל מעל גשר הרכבת הטורקי על נחל באר שבע ושרידי הסוללה ניתן לראותם עד היום באזור משאבי שדה. הרכבת שימשה את העות'מאניים במשך שנתיים כעורק אספקה לחילות הצבא בדרום. בתאריך 31 אוקטובר 1917 נכבשה באר שבע בידי הבריטים ובסיוע חיילי הגדוד האוסטרלי והניוזילנדי. בעידן הבריטי הושלמה מסילת רפיח באר שבע וכך חוברו המסילה האורכית שנסללה על ידי הצבא הטורקי להתקדמות דרומה ומסילת הרכבת שנסללה על ידי הבריטים לאורך חוף הים התיכון בצפון חצי האי סיני. ובמשך שנה שימשה תחנת באר שבע כתחנה ראשית ממנה יצאו רכבות לתחנת יפו לירושלים, לניצנה ולרפיח.

תחנת הרכבת בבאר שבע הייתה אחת מחמש התחנות הרכבת העיקריות בארץ. במתחם היו מבנים שמתוכם נשתמרו שלושה. בית הנתיבות שהוא הבניין המרכזי שבתחנה, שימש כמשרדי הנהלת התחנה והקופות למכירת כרטיסים. בנוסף, על המבנה לוחות אבן עם הכתובת אל-סבע {באר שבע בערבית}. בית המנהל מבנה דו קומתי, שימש כמעונו של מנהל התחנה ומשפחתו.

עם סיום תקופת המנדט התחנה הוזנחה ושימשה למחסני צה"ל, בית ספר שדה של החברה להגנת הטבע ועוד. בשנת 2013 הוחל בתיעוד ושמור המבנים בתחנה אשר הפכו למוקד תרבות, בילוי ופנאי, בו משולבים מיני מוזיאון לתולדות הרכבת ארכיון ובית קפה. במסגרת הפרויקט ולאורך המתחם הוצבו קרונות ברזל אותנטיות ו-31 קרונות היסטוריים בני יותר ממאה שנה אשר משמשים כתערוכות מתחלפות. האטרקציה וגולת הכותרת במתחם בולט הקטר שמספרו 70414 שמוצב בדרום התחנה. הקטר הובא בשנת 2012 בעסקה סיבובית חשאית דרך טורקיה ובריטניה. למרות שקטרי קיטור מדגם זה מעולם לא בקרו בתחנה זאת, הוחלט להציב את הקטר במתחם בעקבות שירו של חיים חפר המושר בפי אריק לביא שהפך לאחד הסמלים המזוהים בעיר. סיפורו של הקטר 70414 שהיה אחד מ-850 קטרים שיוצרו בבריטניה למטרות צבאיות ואזרחיות בשנות 30-

40, מדובר בקטר מסוג סטניר stanierf8 זהה בסוגו למספר 70414. כיום נותרו בעולם שלשה עשר קטרים מסוג זה. לאחר תהליך שימור וחידוש תופס הקטר את מקומו במתחם היסטורי זה ומהווה אטרקציה מעניינת לבאים בשערי "מתחם הקטר" 70414

כיום הפך המתחם לאתר לאומי בו מבנים היסטוריים שעברו תהליך שמור, חידוש ופתוח המשלבים את בית הנתיבות, בית המנהל ומחסן הציוד, בנוסף פועלת גם מסעדה, בר וגלריה לתערוכות מתחלפות ומיני מוזיאון לתולדות הרכבת בישראל. המתחם נגיש, זמין ונמצא בין שדרות דוד טוביהו בצפון, רחוב עלי דיוויס והרי קנדל בדרום מערב. הביקור במתחם מזמן למבוגרים, משפחות וילדים אטרקציה מעניינת המלווה בהזרחה של מדריכים צעירים עם אפשרות לסדנאות יצירה לילדים ומסע בין סיפורים וזמנים בקרון הטרקלין. {לתאום בקור טלפון 08-6234613

לסכום לבאי בשערי העיר באר שבע ניתן להבחין בן ישן לחדש. בן המבנים ההיסטוריים שלא נס לחם, והמסמלים את השלטון העות'מני והבריטי בעיר, לבן באר שבע העיר המתפתחת בקצב מהיר, יש בה כדי להציע למבקר שלל גירויים תרבותיים במגוון מוזיאונים כיאה לעיר תרבות מתקדמת.

ויקיפדיה

סגולה גיליון 120 אילן גל פאר

yoavyair@walla.com **יואב יאיר מורה דרך**

0532503512

גני אלוהים בארץ הקודש

עמי צורן

God's gardens in the Holy Land

Ami Zoran

עריכה לשונית : נירית איטינגון

עיצוב : תמי עוזסיני

יעוץ בוטני : פרופ' אמוץ דפני

יעוץ במושגי העולם הנוצרי : חנה בנדקובסקי

מפות : ראובן סופר

שפת אם הוצאה לאור 0542324533

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, לאחסן במאגרי ידע או בכל אמצעי אלקטרוני - כל חלק שהוא מספר זה. שימוש

מסחרי מכל סוג בחומר הכלול בספר- אסור בהחלט, אלא

ברשות מפורשת בכתב מבעל הזכויות.

© כל הזכויות שמורות 2020 לעמי צורן,

ami.zoran@gmail.com(0548882609)

הודפס בדפוס ע.ר. תל-אביב (2020)

תמונת הכריכה : כנסיית הר האושר Church (the of) Beatitudes בשיפולי הר נחום

Linguistic editor: Nirit Itington

Botanical consultant: Prof. Amots Dafni

Design: Tami Ozsinay

Christian world consultant: Hana Bendcowsky

Maps: Reuven Soffer

No part of this book may be duplicated, copied, photocopied, or stored on databases or any other electronic media. Any commercial use of the contents of this book is strictly prohibited except with express written permission from the rights-holder

All rights reserved 2020 Ami Zoran, 0548882609 (ami.zoran@gmail.com) ©

(2020) Printed by A.R. Print, Tel Aviv, Israel

109	מנזר אנטופריזים St. Onuphrius Monastery	55	מנזר אוקה רומנו Ecoe Home Convent	6	מפות אתרי הכנסיות Maps of church sites
115	כנסיית סנט אנדרו St. Andrew's Church	61	כנסיית התליעה וכנסיית העליב Church of the Flagellation & Church of the Imposition of the Cross	10	פתח דבר Introduction
121	מנזר רטיסבון Ratisbonne Selenian Monaster	67	כנסיית סנטה אנה St. Anne's Basilica	13	גני מנזרים במרחב המזרחי האירופאי-מערבי Monastery Gardens in Christian Europe
<hr/>		73	כנסיית הנוציה Christ Church	<hr/>	
127	מנזר נבידומה של ביון Notre Dame de Sion Convent	79	כנסיית המציל העולמי Lutheran Church of the Redeemer	עיושלים	
135	מנזר סווי Gorney Russian Convent	85	גן הקבר Garden Tomb	19	כנסיית סיון Basilica of the Agony
141	כנסיית הביקור Visitation Church	89	קתדרלת סנט ג'ורג' St. George Cathedral	25	כנסיית העלייה השמישית Church of the Ascension
147	כנסיית סנט ג'ון St. John's the Baptist Church	91	מנזר דומיטיון Domitian Abbey	31	כנסיית סנטו קסטור Peter Noster - 'Deona' Church
<hr/>		97	מנזר דומיטיון Domitian Abbey	37	כנסיית מריה מגדלנה St. Mary Magdalene Church
153	מנזר יוחנן במדבר St. John in the Desert Monastery	103	כנסיית סנט פטר אייבליקסנד St. Peter in Galkantsu Church	43	כנסיית דומיטוס מלביוס Dominus Flevit Church
				49	כנסיית המשפחה הקדושה באוסטריה האוטונומית Church of the Holy Family in the Austrian Hospice

קתל בינרת

245
מנזר מרים מגדלנית על הכרמל
Russian Orthodox Monastery of
Saint Mary Magdalene

249
כנסיית שנים-עשר האpostלים
Church of the Twelve Apostles

255
כנסיית דוד המלך
Church of the Beatitude

261
דומס גלילאה
Domas Galilee

267
כנסיית הבכורה של פטרוס
Church of the Primacy
of St. Peter

273
גיליון מונחים ומונחים
מגזרים תנכיים
Glossary of Christian
world terminology

281
הקורות סגורה
References

חפסה

203
מנזר קרוב עליזה
Sacrifice of Eliza Monastery

209
מנזר סטלה מאריה
Stella Maria Monastery

סדבר יהודה

215
מנזר סנט גנזלמוס
St. Gensalmus Monastery

221
מנזר סנט ג'ורג'י
St. George of
Chocba Monastery

ציפורי

227
בזיליקת אנה הקדושה
Basilica of Saint Anne

נצרת

233
כנסיית סנט ג'וזף
St. Joseph Church

תר תבור

239
כנסיית התגלות
Transfiguration Church

אבו ג'וש

161
כנסיית גומרתו של ארון תבור
Our Lady of the Ark
of the Covenant Church

167
המנזר המבזיקטי
מריה הקדושה של התחייה
St. Mary of the
Resurrection Abbey

שפלת יהודה

173
מנזר המנקהם בלסון
Lainus Traplat Monastery

179
מנזר בית השלום אנטוני
הקפולנים
Community of the
Beatitude Monastery

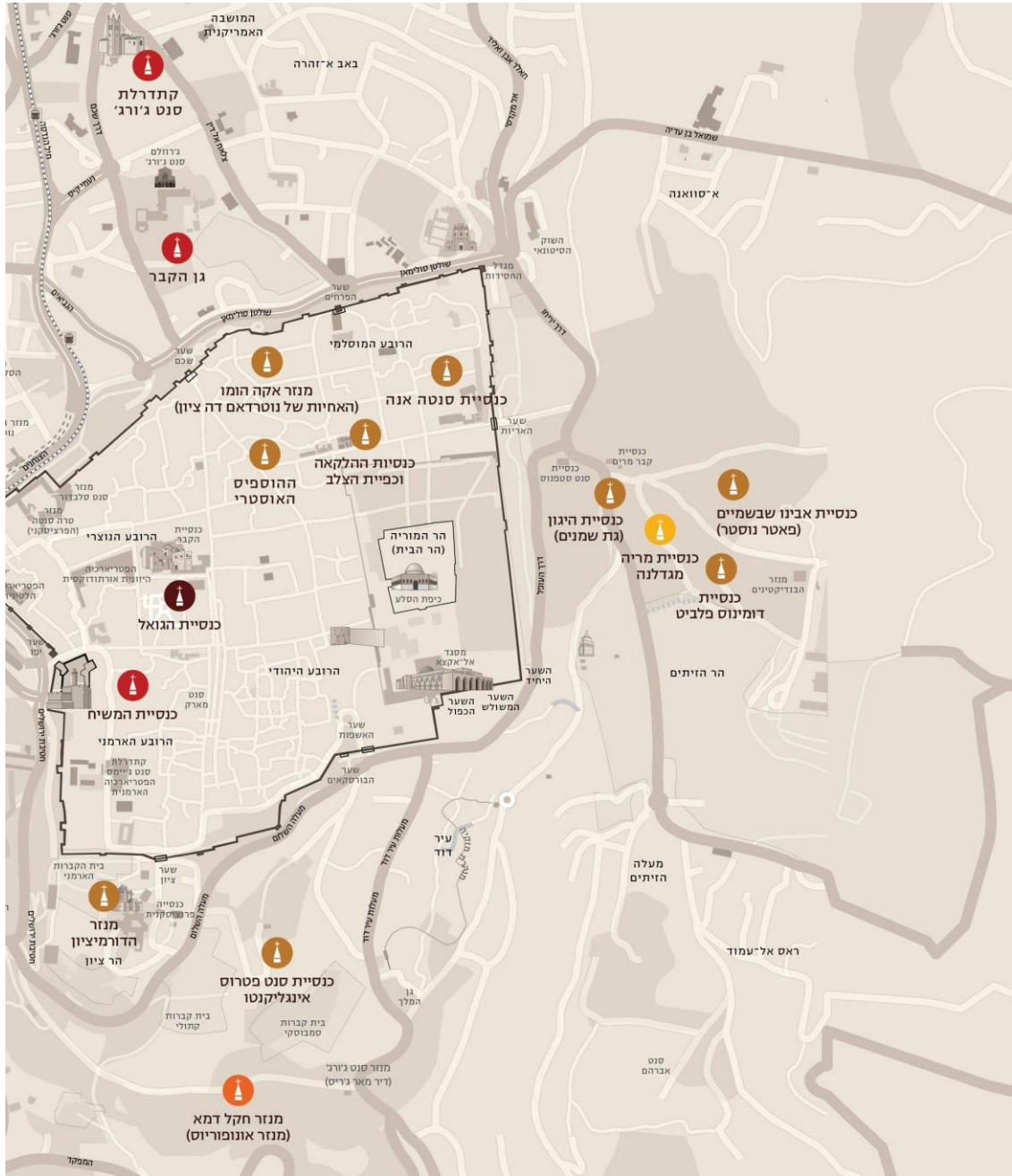
185
מנזר דיר רמאת
Dir Rafer Monastery

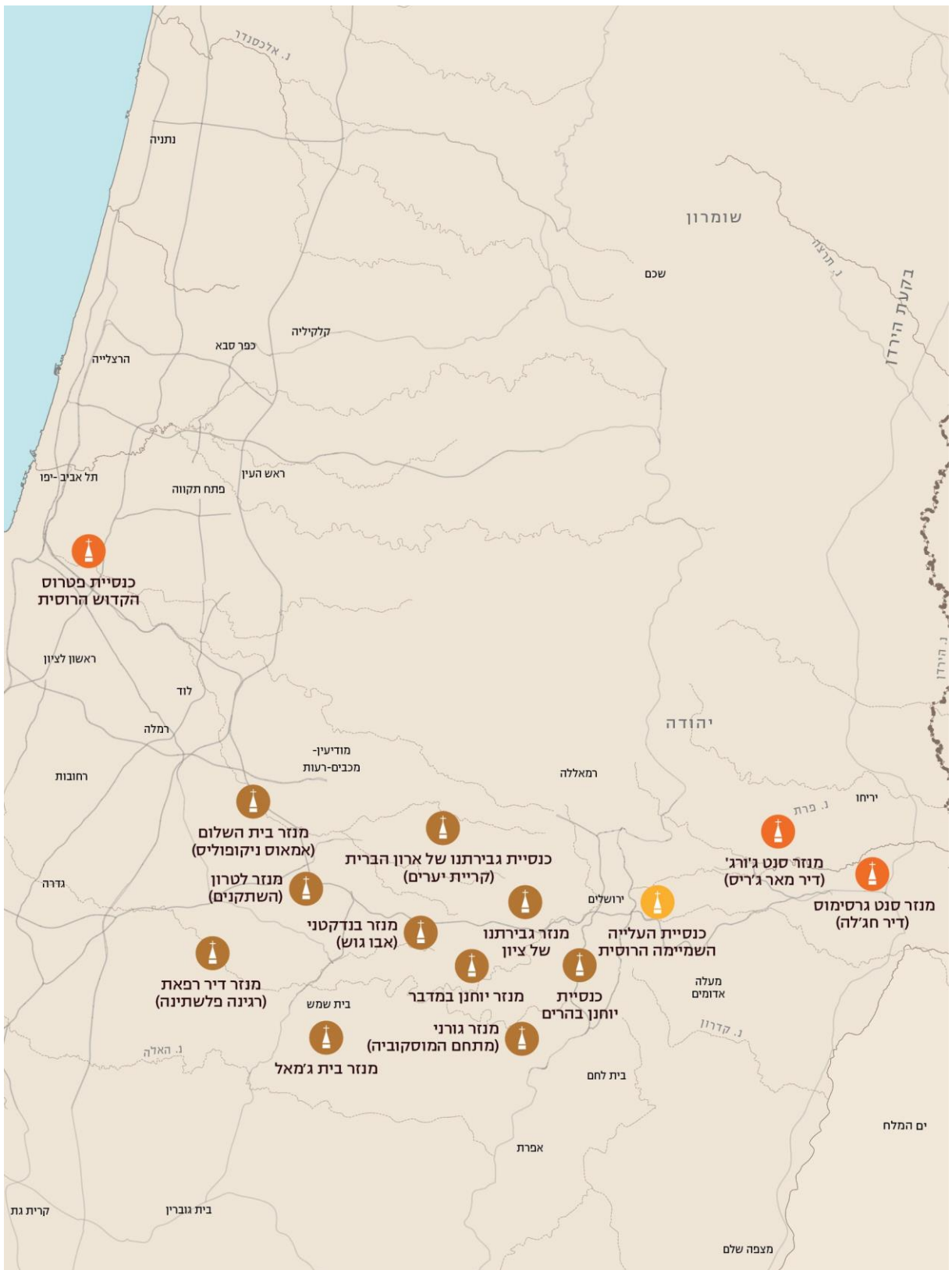
191
מנזר בית יוסף
Dir Jamal Monastery

197

197
כנסיית סנטו הקדוש
St. Peter's & St. Tabitha
Russian Orthodox Church

אתרי כנסיות בירושלים

אתרי הכנסיות במרחבי המרכז, שפלת יהודה ומדבר יהודה

פתח דבר

הזרע שממנו נבט פרויקט "גני האלוהים" היה דווקא מוזיקלי. בשנת 1975 נרשמתי לחוג למוזיקולוגיה לצד לימודי לתואר שני בכימיה באוניברסיטה העברית בירושלים. בעבודת הסיום של הקורס שעסק בתורת כלי הנגינה בחרתי להתמקד ב"סקר של עוגבים בכנסיות ירושלים". במשך כשלושה חודשים שוטטתי בכנסיות ובמנזרים בעיר, תרתי אחר עוגבים פעילים ונכבשתי בקסמי האדריכלות והמוזיקה הכנסייתית במתחמים הקדושים לנצרות. מאז התבססה בי פינה סקרנית ל"אחר", וזו מצאה את ביטויה בחיפוש מבני דת נוצריים ברחבי הארץ, בהאזנה לקונצרטים לעוגב שהתקיימו בירושלים ובביקור בכל מנזר או כנסייה שנקרו בדרכי בסיורי בחו"ל. בד בבד התחלתי לגלות עניין בצילום נופים ואנשים, ובתוך זמן קצר הפכה המצלמה לחלק בלתי נפרד מגופי בשיטוטי בארץ ובעולם. בשנת 2015 עם יציאתי לגמלאות מעבודתי ככימאי מחקר בתעשיית התרופות, חיפשתי פרויקט שישלב בין התשוקה שלי לצילום ואסתטיקה לנסיוני כחוקר. החלטתי לשוב לאתרי הכנסיות, לצלם את הגנים העוטרים אותם ודרכם למצוא קשרים לתולדות הגן במרחב הנוצרי ולאתנו-בוטניקה וההיסטוריה הנוצרית המשולבים בארץ ישראל. אומנם אין לי ידע מקצועי בעיצוב גנים ומעולם לא למדתי אדריכלות נוף, אך חוצפה ישראלית טיפוסית ועניין רב בבוטניקה ובפולקלור הצליחו לחפות על ההיסוסים המוקדמים שהיו לי בהפיכת הממצאים שלי לספר המשלב מראות, עובדות וסיפורי פולקלור ומסורת.

התוצאה המונחת לפניכם אינה מתיימרת להיות ניתוח מקצועי של גנים מתחום המחקר של אדריכלות הנוף. כל שביקשתי הוא לתעד ולהאיר את חוויית הביקור בגנים הנחבאים בדרך-כלל מעין הציבור, ולחדד תחומי דעת שונים העולים מתוך מראהו ומיקומו של הגן.

ביקרתי בכ-70 גני כנסיות ומנזרים ברחבי הארץ, כמחציתם בירושלים ובסביבותיה ותיעדתי את המקטעים הצמחיים בכל גן בעונות שונות בשנה. מצאתי גנים של שקט ושלווה, מעוצבים בדרך כלל באיפוק מכובד כיאות לאכסנייה ומרופדים בצמחייה מקומית, ים-תיכונית. רוב הגנים סבבו כנסיות קתוליות, אך גיליתי גם לא מעט גנים במנזרים רוסיים-פרבוסלביים, במנזרים יוונים-אורתודוקסיים ובכנסיות אנגליקניות. הגיוון הוא רב. פקדתי גנים משוכללים, רחבי שטח ומגווני צמחייה, וגיונות צנועות במרחב קרקע מצומצם; גנים ששולבו בהם חורש ים-תיכוני וצמחי תרבות, לצד גני נוי עירוניים; גנים שעיקרם בוסתן עצי פרי ונוי לצד גנים פרחוניים; גני עציצים מול גני מדשאות; גנים הפרוסים על פני טרסות מדורגות

וכאלה המשתרעים על מפלס שטוח; גנים ותיקים שעציהם בני כמאה שנה ולצידם גנים צעירים. בד בבד נברתי במאגרי מידע רבים ואספתי חומר כתוב על תולדות הכנסיות והמנזרים ועל הקשר שלהם למסורות נוצריות מקובלות. כדי לבסס ולהעמיק את הרקע המקצועי שנזקקתי לו למדתי על מושג הגן והתפתחותו בתרבויות השונות, והתעניינתי במיוחד בסמליות שאפיינה את הגן כמרחב תאולוגי ובתפקידו כנדבך מרכזי ברעיון הגאולה הנוצרי. במהלך הפרויקט מצאתי עניין מיוחד בצמחים הגדלים בגן ונזכרים בתנ"ך ובברית החדשה כמו גם בזיקה של צמחים לדמויות וארועים מחיי המרחב הנוצרי, בפולקלור שהתפתח בארצות אירופה על בסיס זה וביטויו בציור האומנותי של ימי הביניים והרנסנס.

עם התקדמות המסע מצאתי את עצמי מרותק להיסטוריה של ארץ ישראל, בעיקר במאה ה-19. מזווית אחרת מזו שהורגלתי לה ונפתח לי צוהר אל סיפורי הברית החדשה והשפעתם על מסעותיהם של עולי הרגל הנוצרים במהלך כ-1,700 השנים האחרונות. ניסיתי להתחקות אחר עדויות לעברם המוקדם של גני כנסיות בשיחות עם אנשי דת מכהנים ובדיווחי עולי רגל. במסעי הבלשי העליתי בחכתי תמונות היסטוריות של לק ממתחמי הכנסיות מהמחצית השנייה של המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20.

כדי לצמצם את מספר הגנים ל-42 הנבחרים הגדרתי מספר אלמנטים שייחדו את הגנים אליהם אתייחס בהמשך וביניהם: מגוון גדול יחסית של גורמי נוף דוגמת חללים, צמחייה וגופי מים; קיומם של אלמנטים נוצריים סימבוליים: שבילים מצטלבים, פסלים, טקסטים תאולוגיים וכיו"ב; קישור לסיפור היסטורי או למסורת נוצרית מעוררי עניין; סגנון עיצוב ייחודי; הקשר סביבתי או נופי מעניין.

לנוחותו של הקורא מוצגות בתחילת הספר מפות ועליהן סימוני כל האתרים שהספר דן בהם. בסוף הספר מצוי מילון מונחים המפרט ומסביר את רוב המושגים הנזכרים בו וקשורים להיבטים שונים של המרחב הנוצרי. כל איורי הצמחים המשולבים בסעיפי "צמח ואגדה" של הכנסיות והמנזרים נלקחו מהאתר

plantillustration.org.

הספר מוקדש למטיילים ברחבי ארץ התנ"ך המחפשים זוויות חדשות של חוויה וקשר בין האדם לארצו; לצליינים המבקשים למצוא גם חוויה אסתטית באתרי הנצרות המקודשים; לאדריכלי נוף המחפשים נושאי מחקר חדשים; לבוטנאים השואפים להעמיק ידע על שורשי הצמחים בהיסטוריה, בדת ובתרבות הנוצרית בארץ ומחוצה לה; ולכל אלה שיפי הצומח ותמונות נוף מרובות גוונים וריחות עדיין מעוררים בהם השראה ופליאה.

אני תקווה כי המצרף של הגנים המעטרים את מבני הכנסיות והמנזרים המופיעים בספר זה מזוויות שונות, בשילוב המעטה הטקסטואלי- תיאורי, סיפורי האגדות והמיתולוגיות האתנו- בוטניים, התצלומים ההיסטוריים של מרחבי הדת והפכים הקטנים המוסיפים להם עומק היסטורי מקומי ולעיתים הקשר אומנותי, כל אלו יהיו מרחיבים לעינם של הקוראות והקוראים וישביעו את סקרנותם.

תודתי נתונה לכל אותם רבים וטובים שחברו אליי למסע המרתק, ליוו אותי וסייעו בידי להשלים את המלאכה. הגישה האוהדת, ההכוונה המקצועית והרעיונות המפריים של אנשים רבים שהאמינו בי וראו את החשיבות שבפרסום הספר, אפשרו לי להגשים את החלום הפרטי שלי ולהוציאו לאור.

ברצוני להודות במיוחד: לד"ר מיכל ביטון, אדריכלית הנוף שליוותה אותי בתחילת הדרך, סייעה בידי להקים את תשתית הפרויקט, השתתפה בקביעת הקריטריונים לבחירת הגנים ותרמה מניסיונה בחקר גני מנזרים להעשרת העבודה ולהשבתה.

לפרופ' אמוץ דפני, שגילה מעורבות פעילה בכל היבטי הכתיבה, טרח, בדק ושיפץ כל תג בחלק הבוטני הכלול בספר, עודד אותי בעקביות להרחיב את יריעת הפולקלור האתנו-בוטני והחכים אותי מניסיונו העשיר הן בשפת הצמחים הן במלאכת הפקת הספרים. בעצותיך הנבונות, ברוח הטובה שלך ובהומור המשובח ששפע ממך תרמת תרומה מכרעת לשלמותה של עבודת החקר ולפרסום הספר.

לחנה בנדיקובסקי, שהקדישה מזמנה ומניסיונה הרב כחוקרת נצרות, התגייסה לניסוח יסודי ומוקפד של המושגים והמונחים התאולוגיים ששולבו בספר והציעה חלופות ראויות למונחים רגישים.

לנירית איטינגון, עורכת הלשון, ששקדה ביד בוטחת ובסבלנות רבה על תיקון לשון כתב היד, השכילה לפרק משפטים ולהרכיבם מחדש מלאכת מחשבת, ולא חסכה זמן ומאמץ לנכש עשבים שוטים מן הכתוב.

חובה נעימה במיוחד לי להודות למעצבות הגרפיות נאוה בני ותמי עוזסיני על הדיאלוג הפורה בינינו, על עינן החדה שהיטיבה למזג את הטקסט והתמונות לכדי שפה עיצובית יחודית ורבת השראה, ולהעביר את מתאר הגנים וקסמם אל דפי הספר. תודה על ההבנה ואורך הרוח שגיליתן בניסיון לשלב בין משאלותיי לקוד העיצוב המתאים.

לאב אוליבייה ממנזר אבו גוש, שפרס בפניי את סודות הגן החדש לזכר הקרדינל לוסטיז'ה, ולאחות אן-קתרין ממנזר האחיות ציון בעין כרם, ששיתפה אותי בתולדותיו של גן המנזר ובחוויות האמונה בקירוב לבבות בין בני האדם – תודה מקרב לב.

לראובן סופר, שהשקיע ממיטב כישרונו בעיצוב המפות, ולענת אביטל, שבאדיבותה התירה לי לעשות שימוש בתמונות פסיפס שלה ולשבצן בכתב היד.

לאסתי גינדין ומיכל צורן על הערותיהן המועילות שהאירו את עיניי, ולאנשי יד בן צבי דב נוטקוביץ וניר אורטל על הסיוע המקצועי והעידוד במהלך העבודה.

למשפחה ולחברים, שהשאלה "מה שלום הספר"? פתחה כל שיחה בינינו – תודה עצומה על התמיכה, העידוד והבעת הדעה לאורך כל המסע.

עשיתי מאמץ גדול כדי להבטיח שהספר יהיה מדויק וראוי. החומר נבדק בקפידה, ואם בכל זאת נפלו בו טעויות הרי זו שגגתי ואחריותי בלבד. חשוב לזכור כי הצמחייה העונתית אותה תיארתי בחלק מאתרי הגנים, משתנה לעיתים כחלק מתוכניות הגיוון והעדכון של הגנים המקומיים. על כן אין לראות בחזות הגנים המצולמים אלא תיעוד זמני ועונתי של מקטעי הצמחייה העוטרים את מתחמי הכנסיות. לא נותר לי אלא לקוות שספר זה יפיק הנאה למעלעלים בעמודיו, יגרה את הסקרנים לבקר בפינות ארץ שטרם הכירו וישרת נאמנה את המחפשים שלוה, ולו לזמן קצר, בגני אלוהים.

עלייתם של גני המנזרים

טיפוח ועיצוב גנים תועד משחר ההיסטוריה, ועבר שינויים מהותיים במהלך השנים. גינות הוקמו לצרכים מגוונים – תועלת חומרית (גיזול ירקות, פירות וצמחי מרפא), מדיטציה דתית ועינוג חושי. בעת העתיקה נהנו מהגינות בעיקר מלכים ובני אצולה (גני המלכים המצרים בתבאי, הגנים התלויים בבבל); בימי הביניים טופחו גינות תועלת ונוי במנזרים נוצריים באירופה ובארמונות בארצות האסלאם והמזרח הרחוק, ואילו בעת החדשה הפכו גינות פרטיות וציבוריות לנחלתם של כל בני האדם. הגנים שהתקיימו בעולם המקרא במזרח התיכון הקדום היו בעיקר גני תועלת בד בבד היה לגן התועלת גם ממד אסתטי ורוחני, כפי שמשקף מהדימויים בשיר השירים

יב גן נעול, אֶחָתִי כָּלָה; גַּל נְעוּל, מַעֲיֵן חֲתוּם..... ב דוּדֵי יָרֵד לְגִנּוֹ, לַעֲרֹגוֹת הַבָּשָׂם-- לַרְעוֹת, בְּגַנִּים, וְלִלְקֵט, שׁוֹשְׁנִים. ג אֲנִי לְדוּדֵי וְדוּדֵי לִי, הָרֶעָה בְּשׁוֹשְׁנִים. { ס }

בהקשרים התנ"כיים שימשה המילה גן לציון מקום סגור ומושקה בשולי העיר או מקום מגורים שיושביו מטפחים צמחייה מסוגים שונים בסמוך לביתם. הגן הראשון המתועד במסורת הנוצרית (כמו בזו היהודית) היה הגן האלוהי בעדן שממנו גורשו אדם וחוה לאחר שכשלו בציות לדבר האל ואכלו מפרי עץ הדעת. המושג "גן עדן" מסמל עבור רובנו משהו טוב במיוחד, מרחב אידיאלי מושלם. מכאן נבנתה התפיסה הנוצרית כי אחת הדרכים המרכזיות לקשר של האדם עם בוראו היא טיפוח גן – גם במשמעותו הגשמית וגם כמטפורה רוחנית מאז לידתה של הנצרות בארץ ישראל, ובמיוחד לאחר הפיכתה לדת המדינה באימפריה הרומית, הוקמו במרחב פלשתינה

כנסיות ומנזרים רבים (רובם נהרסו, למעט כנסיית הקבר ומנזר המצליבה בירושלים, ומנזר סנט ג'ורג' בוואדי קלט), ובחלקם שולבו גם גנים בעלי כמה מאפיינים משותפים. השטח הפנוי

לגינות במתחם המנזר הסגור נפרס רק בתוך החומות המגינות. לפיכך הוא היה מצומצם בהיקפו ואפשר נטיעת מגוון מוגבל של צמחי תועלת ונוי מקומיים (עצי זית וברוש, שיחי גפן ותבלין), וכלל לרוב גם גינת ירק קטנה לשימוש הנזירים. מיעוט המים באזור השחון למחצה עיצב גם הוא את אופיים המאופק של גני המנזרים בארץ ישראל בתקופה הביזנטית (מאות 4–7).

במרחב האירופי מערבי החלו לקום מנזרים בעיקר מאז המאה ה-6, ובתוכם גנים צנועים. למעשה, ברגע שנוסד מנזר מוקף חומה הוקמו בתוכו גנים וטופחו בהם ירקות, צמחי מרפא

פרחי נוי לקישוט הכנסייה, עצי פרי, ולעיתים גם בריכת דגים ושובך יונים. הרעיון התנ"כי ortus Conclusus "גן נעול"

התפתח במסורת הנוצרית כדימוי לרחמה הסגור)

של מריה, להיותה מוגנת מחטא על ידי החומה המקיפה, והפך במובן הגשמי למוטיב מרכזי בחיי המנזר הנוצרי. במשך מאות שנים, עד למחצית ימי הביניים, היו גני המנזרים הבולטים שבגנים שנוסדו במדינות אירופה המערבית.

תהליך התפתחותו של גן המנזר הסגור היה איטי, ובתחילה מגוון הצמחים בו היה מצומצם למדי. במהלך הזמן הגדילו הנזירים את מאגר הצמחים באמצעות ייבוא זרעים ושתילים של Paradise on earth (מינים חדשים, והצדיקו את השם שניתן לגנים: גני עדן על פני האדמה הגן התחום בחומה תוכנן להגנת הקיים בו מאורחים בלתי קרואים, לחיבוק רוחני של השוהים בו בחסד האל וכאלגוריה לגן העדן האבוד. דימויו של המנזר כגן עדן שאב מסמלים נוצריים מובהקים: עץ החיים דימוי לגופו של ישוע; מקור המים החיים – מי הטבילה

מיני הפירות השונים בגן – ספרי הברית החדשה; והקלויסטר החבוי במרכז המנזר – שמי העדן או ירושלים. במובן הרחב יותר נתפס הגן הסגור כמקום היחיד שניתן למצוא בו שקט ומרגוע מקשיי הקיום האנושי, במיוחד בימי הביניים הסוערים והאלימים. הטיפול בגן וטיפוחו נחשבו על ידי הנזירים למעשה של ענווה ושל כיבוד הטבע כיצירה אלוהית, וגם כמרחב להגות, ללימוד ולהתבוננות בנפלאות הבריאה.

שני מסדרי הנזירים הבולטים שעסקו בטיפוח גנים במנזרי מערב אירופה של ימי הביניים היו המסדר הבנדיקטיני והמסדר הקרטוזיאני. (מסדר הבנדיקטינים) Benedictines (היה מסדר

קתולי שייסד באיטליה כבר במאה ה-6 הנזיר בנדיקטוס מנורסיה, שנחשב לאבי מוסד הנזירות במערב אירופה. תקנון הנזורה) Regula Benedicti (שקבע בנדיקטוס יצר קהילת נזירים החיה חיי שיתוף במקום אחד) מנזר, מבוססת על תפילה ועבודת כפיים ומקיימת עצמה כמשק כלכלי

אוטרקי. סיסמת הנזירים הייתה "תפילה תוך כדי עבודה" (labora Ora et), כיוון ש"הבטלה היא אם כל חטא ואויבת הנשמה" (פרק 48 ברגולה). במסגרת זו עסקו הנזירים בפעילות חקלאית, הקימו וטיפחו במנזר ומחוצה לו גני תועלת שסייעו בקיומו העצמאי. הנזירים התבססו באותה עת גם על האסטרונומיה ותורת הכוכבים כדי להגדיר את העונה המועדפת לשתילת צמחים בגן ולקצירת היבול. לטיפוח גני המנזרים הבנדיקטיניים הייתה תרומה מכרעת לפיתוח ולעיצוב שיטות גנות הקשורות בהעשרת הקרקע, בדישונה ובהשקיית הצמחים בה, וכן לפיתוח הידע הבוטני והפרמקולוגי ולהנצחתו בכתובים.

בסוף המאה ה-13 הגיע המסדר הבנדיקטיני לשיא פריחתו, ומספר המנזרים הבנדיקטיניים באירופה עמד על כ-37,000 !

מסדר הקרטוזיאנים (Carthusians) היה מסדר קתולי, צנוע בהיקפו, שנוסד ב-1084 בצרפת על ידי הנזיר ברונו והתאפיין בחיי קהילה במתכונת ה"קווינביון": היה זה סגנון חיים של קהילת נזירים שנוסדה במאה ה-4 במדבר יהודה, וסדר היום כלל לימוד, תפילה, עבודה ואכילה במסלול אישי סגפני, מגורים בחדרים נפרדים ושיתוף רק בתפילות יומיות קבוצתיות. גם הקרטוזיאנים דגלו בעבודת כפיים שהתמקדה בטיפוח גן אישי קטן (Cell garden) על ידי כל אחד מהנזירים במתחם סגור הצמוד לחדרו. הגנים הללו דמו זה לזה בחזותם הרבועה, ונחלקו למקטעים נפרדים לירקות ולצמחי רפואה. במאה ה-15 החלו גנים אלו לשאת גם אופי דקורטיבי, ושולבו בהם פרחי נוי שיופיים נועד לרומם את רוח הנזיר ולסייע לו בהתבוננות הפנימית. במהלך שנות קיומו הוקמו ברחבי אירופה כ-300 מנזרים קרטוזיאניים, במיוחד בצרפת, בגרמניה, באיטליה, בספרד ובבלגיה. מסדר נוסף שחבריו עסקו בעבודה חקלאית היה המסדר הציסטרציאני (Cistercian) – מסדר שהסתעף במאה ה-11 מהקהילה הבנדיקטינית. כיוון שהאדמות הנידחות שהמנזרים התמקמו עליהן לא התאימו לטיפוח גני ירקות וצמחי מרפא העסיקו עצמם נזירי המסדר בניהול חוות מרעה.

מקורות המידע על גני ימי הביניים

רוב המידע על גני המנזרים מבוסס על מסמכי הקמת המנזרים, ביוגרפיות של אנשי דת בכירים, ציורים ושטיחי קיר שהנציחו את הגן הסגור וממצאי חפירות ארכיאולוגיות. האזכור הראשון של גני מנזר בכתובים מופיע בכתביו של הקדוש פכומיוס (Pachomius) שחי במאה ה-4 לספירה וייסד את הקהילה הקינוביוטית (Cenobiotic) הנוצרית הראשונה במצרים, במנזר מוקף חומה. מהחוקים שהסדירו את התנהלות הנזירים במנזר אפשר להבין כי במקום טופחו גן ירקות ומטע עצי פרי.

המקורות הכתובים והמפורטים ביותר מראשית ימי הביניים

(המאה ה-9) הם אלה:

1. Capitulare de villis – קובץ הוראות לניהול האחוזות של השליט הצרפתי שרל הגדול (Charlemagne) (ובו, בין היתר, שמות של 89 צמחים שראוי כי יופיעו בגני המלך והמנזרים, מתוכם 73 צמחים ששימשו כצמחי רפואה).

2. החיבור Hortulus ("גן קטן") שכתב וולפריד סטראבו (Walafriid Strabo), (אב קהילה וגן שטיפח גן במנזר רייכנאו (eichenau), גרמניה של היום, על אי באגם קונסטנץ, פירט את תפקיד הגן ותיאר את תכונותיהם של 29 צמחי רפואה ואת אופני שימוש בהם, למשל: "כותשים שורש מיובש של צמח האיריס, מערבבים ביין ונותנים לסובלים מכאבי שלפוחית השתן". הוא גם הילל את תוארם של פרחי נוי בגן, ובמיוחד את הוורד והשושן: "אכתיר את שיחי הוורד הנדירים שלי בזהב מנהר הפקטולוס וביהלומים מחולות ערב".

3. כתב יד של מנזר סנט גאל (St. Gall) (בשוויץ).

צמחים וכינוייהם התאולוגיים בימי הביניים

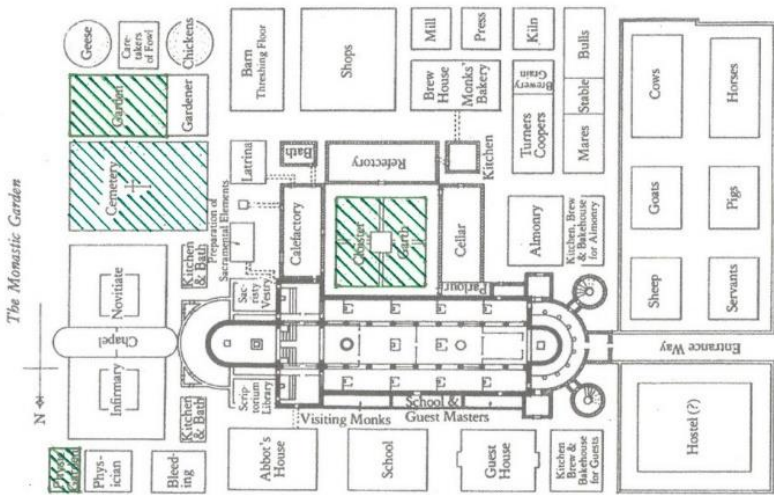
מאז ומעולם נשאו פרחים משמעויות רבות ומגוונות, והיוו דרך לתקשורת עשירה בין אדם לחברו. צמחים ופרחים שימשו כסמלים וכמטפורות כבר בעת העתיקה. בתרבות מצרים העתיקה סימל פרח הלוטוס התחדשות נצחית, בבודהיזם הוא נחשב דימוי לשיא של מודעות אישית ולרוחניות גבוהה, וההינדואיזם רואה בו סמל ודוגמה ליכולתו של האדם להגיע אל האמת הטוטלית. בתרבויות היוונית והרומית סימל שיח הרוזמרין את המלומדות והידע, והסחלב היה עבורם סמל לפוריות הגברית. בתרבות היפנית העתיקה ייצג פרח הדובדבן את שבריריות החיים ויופיים.

תוכנית מתאר של מנזר בנדיקטיני אידיאלי על ארבעת גניו.
<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Plan.abbaye.Saint.Gall.png>

בעולם הנוצרי של ימי הביניים השמות שניתנו לפרחים השתנו מאזור לאזור, ונקשרו בעיקר לסיפורי מיתולוגיה דתיים. מהפכת הדפוס הביאה לצמצום השמות ולהאחדתם, כך שבספרי הגננות הראשונים כבר הופיע בדרך כלל שם יחיד לכל פרח. צמחים מוכרים מעולם הסמלים של ישוע הנוצרי הם ענף הזית וזיקתו לשלום האלוהים, וכף התמר המסמלת את ניצחון האמונה במשיח. עם זאת, מריה, אם ישוע, היא הדמות המיתולוגית בה כרוכים רוב כינויי הצמחים המתארים את שלל תכונותיה הטרומיות ("פרחי מריה", Marian flowers). כיוון שחלק ניכר מאוכלוסיית ימי הביניים לא ידע קרוא וכתוב שימשו סמלים ציוריים מעולם הצומח לטיפול המסירות לברית החדשה ולקדושי הדת. חלק מהסמלים נסמכו על מיתולוגיות קודמות של התרבויות הפגניות שהתקיימו באירופה קודם לנצרות. כך פרחים דוגמת ורד ושושן, שהיו בימי הביניים הסמלים המובילים לבתולה המבורכת, הוקדשו קודם לכן לוונוס, אלת האביב הרומית. בשמה של אלת האהבה במיתולוגיה הנורדית, Freyja, נקשרו שמות פרחים דוגמת דבשה חרוצה או אלכמילה, ואלה הפכו באתנו-בוטניקה הנוצרית ל- Our Lady's shoes ול- Mary's Mantle (בהתאמה) הסמליות הדתית שנכרכה בצמחים ניזונה מאגדות שהתפתחו על בסיס חיי מריה כפי שהשתקפו בפרוטו אוונגליון של יעקב. הסיפורים שהתגבשו בקרב הנוצרים המוקדמים כונסו בכתבי יד (חיבוריהם של מייסד המסדר הפרנציסקני Assisi Francis of ושל הנזיר הדומיניקני Jacobus de Voragine מהמאה ה-13), התגלגלו במהלך השנים במיתולוגיות האירופיות והופצו בקהילות השונות על ידי מטיפים ואנשי דת, מספרי סיפורים ושחקנים נודדים. בימי הביניים ודעה אנגליה כמדינה שקידשה יותר מכל מדינה אחרת את המסירות וההערצה למריה, ועל כן חלק ניכר מכינויי "צמחי מריה" נולדו בה. כך, ביקורו של המלאך גבריאל אצל מריה עם פרח השושן הצחור הפך לכינויו המסורתי של הפרח – Madonna Lily; הכאב שפילח את ליבה של מריה עת שמעה על צליבתו של בנה ישוע הונצח בפרח האיריס – of sorrow Madonna Iris – Mary's sword; האזוביון הדגול שעזר למשפחה הקדושה בבריחתה למצרים קיבל את כינויו בזכות המעשה – Flight into Egypt

הכבוד והאהבה שרחשו המאמינים למריה ועיצובה כמודל לנשיות האידיאלית תורגמו לשלל כינויים של צמחי נוי המנציחים את שמה וסגולותיה. אף שהפרחים הללו אינם נזכרים בברית החדשה מקדשי שמה של מריה ראו בצמחי בשומת שיקוף של עדינותה הרוחנית, בצמחי מרפא את רחמיה הנשגבים, ובצמחים בעלי עלים או שורשים מרים את צערה וסבלה על מות המשיח. כבר במאה ה-8 כתב הנזיר הבנדיקטיני בדה ונרבליס (Venerabilis Bede) כי עלי הכותרת הצחורים של פרח השושן מסמלים את גופה הטהור של מריה, ואבקנו הזהובים – את תפארת נשמתה. הכינויים הסמליים הרבים שתיארו את "פרחי מריה" סייעו בימי הביניים למאמינים

לכבד את דמותה ורגעים בולטים בחייה באמצעות ההתבוננות בליפי הפרחים ובצבעיהם, ולהפיק מכך תובנות הנוגעות לחייהם שלהם. כינוייה הרבים במסורת הנוצרית

נשזרו והוצמדו לחלק מהפרחים
שיופיעו בהמשך הספר : תכונותיה
Her Virginity, ,
Mary's humility

,) Mary's Glory, Mystic Rose
Christmas Holly ,(פרקים בחייה)

-) Mary's Star
Lady's Fingers, Mary's Hair,
Blue

(, פריטי לבושה) Eyed Mary
Mary's Shawl, Mother of
God's

Mary's Rose ,(וצמחיית גינה) , Slippers Our Lady's eardrops

Lady Palm, Mary's Flower, Our Lady's Fern(.

גן העדן של מריה הקדושה-צויר בידי אמן גרמני בסביבות 1410 (מוזיאון שטדל

לאומנות, פרנקפורט, גרמניה)

הגן בחסות המנזר דעך אומנס במרוצת תקופת הרנסנס ולאחריה, אך הכינויים בעלי הזיקה הדתית שהוצמדו לצמחים נותרו בשימוש במהלך המאות הבאות. הם אף זכו לתמיכה ולתחייה מחודשות במאה ה-19, שבמהלכה התפתחה באנגליה הוויקטוריאנית (ובהמשך גם בצרפת ובארצות הברית) "שפת הפרחים" – שפה המשתמשת בסמלים מעולם הפרחים כדי לבטא רגשות חבויים. לשימור המסורת של "גני מריה" תרמה גם תנועה שהחלה בארצות הברית במחצית השנייה של המאה ה-20 והקימה בצמוד לכנסיות גני פרחים המבוססים על מתווה גני הנזירים מסוף ימי הביניים, ומטופחים בהם רק צמחים סמליים בעלי זיקה לבתולה הקדושה.

בנסיית העליה השמימה

— פרבוסלבית רוסית —

שכונת א-טור, בייסנת הר הזיתים, ירושלים

— Russian Orthodox —

A-Tur, top of Mount of Olives, Jerusalem

Church of the Ascension

מסדר / ארץ מוצא

פרבוסלבי (הכנסייה הלבנה) / רוסיה

שנות ההקמה של כנסיית העלייה

1886-1873

מבצע

אנטונין קפוסטין (Antonine Capostine)

ארכיטקט מסייע

בטיסטה ביזלי (Baptista Biselli) – כנסייה

אנטוניו לנגודורנו (Antonio Langodorno) –

מגדל הפעמונים

כנסיות קדומות באתר

באתר (במיוחד בתוך כנסיית יוחנן המטביל) מצא קפוסטין שרידים של כנסיות ביזנטיות (ארמנית ויוונית) מהמאות ה-4-5

קשר למסורת הנוצרית

המנזר נבנה במקום שממנו, לפי האמונה הפרבוסלבית, עלה ישוע השמימה ("אחרי שאמר את הדברים האלה נשא מעליהם בעודם מסתכלים וענו נטל אותו מנגד עיניהם". מעשי השליחים א, 9). בצידה הצפוני-מזרחי של הכנסייה ניצב סלע מגודר מתכת המציין את המקום שבו עמדה מריה אם ישוע בעת שבנה עלה לשמיים

כנסיית העלייה בהקמתה, 1888 (אוסף אפרים וחנה דגני מצילומי "פוטופריזמה")

השטח הגדול הסובב את הכנסייה מוכל בתוך חומות אבן ומחולק לכמה מקטעי גן לא רציפים ונטולי סגנון אחיד. ככלל, ערוגות צמחי הנוי במקום מעוצבות פורמליות סימטרית ובהקפדה על קווים גאומטריים נקיים. גם עצי הפרי והנוי מאורגנים בשדרות לאורך דרכי הגישה או בבוסתנים, ורק מיעוטם פזורים דרך אקראי בשטח – רמז לנוכחותם במקום טרם לבניית הכנסייה.

מהכניסה למתחם מובילה לכנסייה דרך סלולה, ישרה ומגודרת מתכת, ומשני צידיה נטוע בוסתן עצי זית שחלקם ניטעו עוד ב-1870 על ידי קפוסטין. חלק הדרך הסמוך לכנסייה מעוטר משני צידיו בשדרת ברושים תמירים היוצרים חיפוי ירוק דמוי חרוט לכיפת הכנסייה הכהה ולצלב הזהב המתנוסס בראשה.

מימין לכנסייה, בצל חורשת ברושים, מעוצבות ערוגות תחומות אבני המקום בצורות גאומטריות שונות (משולש, עיגול) ובהן פרחים וצמחי נוי מגוונים צבעים – פלרגוניום, סלסלי כסף, וינקה זקופה, טגטס, בוגנוויליה, ורד, רקפת מצויה, צלקנית החרבות, ריחן מצוי – חלקם גם בעציצים פזורים. בין הערוגות ממוקמים שולחנות וספסלי ישיבה עשויים מגזעים כרותים, וכן פסלים

עשויים גזעי עץ משורגים. משמאל לכנסייה (כשעומדים מולה) ניצב מבנה אבן שיוצר את צורת

האות חי"ת, ובמרכזה גינה מעוצבת כריבוע המחולק באופן סימטרי לארבעה חלקים שווים שביניהם שבילים מרוצפים. בנקודת ההצטלבות של השבילים ניצב שולחן אבן גגול ומעליו פרגולת מתכת ירוקה מתומנת צלעות המחופה בענפי יסמין, ולצידה ספסל ישיבה. חזיתה של גינה זאת תחומה בגדר מתכת ירוקה מסוגנת ובשדרת ברושים. בערוגות גדלים בעיקר קקטוסים וסוקולנטים מגוונים – חלקם בעציצים וחלקם שתולים באדמה: מיני יוקה וציקס, אגבה אמריקנית, אלוי קוצני, רגלנית אפריקנית, צבר מצוי, אכינוקטוס ועוד. חלק מפינות הערוגה מעוטרת בשיחי בוגנוויליה, ונמצא בה גם סוג של קולאוס המכונה בלועזית Jesus, heart על שום התבנית האדומה דמוית הלב המשורטטת על עליו.

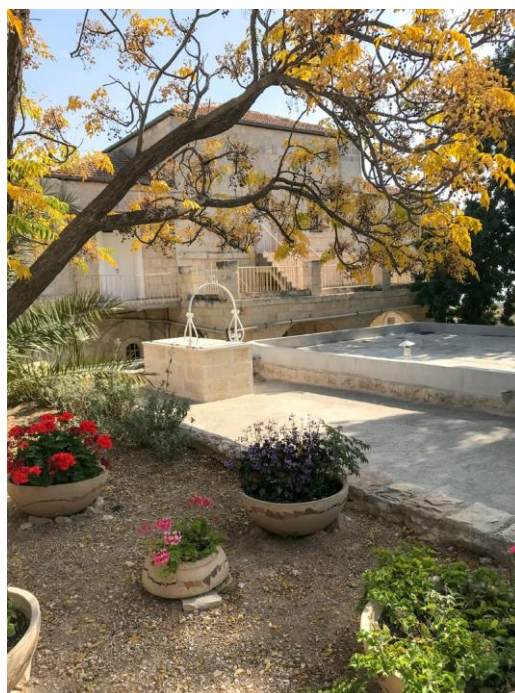
מאחורי הכנסייה עוצבה ערוגה מעגלית

ולצידה כמה קברים של נזירים ששירתו

את הערוגה מקיף שביל אבן מעגלי שתחום בטבעת של סוקולנט צורית, צמחי ירקה ווינקה זקופה, ובמרכז הערוגה צומחים ארבעה דקלי בוטיה קפיטטה צעירים. משם ממשיכה דרך סלולה. בצידה השמאלי המורם, שם בולט גם מגדל הפעמונים הגבוה, ממוקמות עוד ערוגות מוגבהות שבמרכזן עצי חרוב עתיקים, ובהמשך כמה עצי ברוש ומטע זיתים נוסף שבינות לעציו שוכן בית הקברות של הנזירות. במתחם יש כמה בורות מים המשמשים כיום כאלמנט קישוטי, מעוטרים במסגרת מתכת מעוצבת ובעיצוי פלרגוניום פורחים

קולאוס (נדונית מכלוא) -

האב פרטניוס / Parthenius Fr.

האב פרטניוס או בשמו המקורי פרמניוס נרטיסוב, היה עוזרו הנאמן של הארכימנדריט קפוסטין, ומייסד הגן והבוטותן הסובבים את כנסיית העלייה השמימה. האב פרטניוס הגיע לארץ הקודש ב-1879 ממנזר בארץ הולדתו רוסיה, ונשאר בה עד יום מותו. הוא חבר לקפוסטין והלה מינה אותו למנהל התפילות בכנסיית השילוש הקדוש (מגרש הרוסים). האב פרטניוס התגורר באכסניית הצליינים הרוסיים על הר הזיתים, וליווה את הקמתו של מתחם כנסיית העלייה ואת החפירות הארכיאולוגיות שנערכו במקום.

ב-1866 עם תחילת הפעילות הדתית בכנסיית העלייה, מינה קפוסטין את פרטניוס לאחראי לעריכת הטקסים הדתיים בכנסייה ולמעשה למנהל האתר. במסגרת זו פעל פרטניוס לחשיפת שרידי הכנסייה הביזנטית במתחם, לפיתוח בוסתן עצי פרי ונוי ולחפירת בורות לאגירת מי הגשמים. למרות גילו היחסית מבוגר (55) התעקש פרטניוס לעשות את העבודה הפיזית

במו ידיו, תוך שהוא מודה לאל על בריאותו הטובה. מטע עצי הזית ושדרת עצי הברוש והאורן שמקנים כיום למתחם את חזותו הירוקה הם פרי עבודתו מסוף המאה ה-19. מכריו מאותה תקופה מתארים אותו כך: "אדם רזה, תזזיתי, אדום שער, בעל עיניים כחולות ומבע נדיב." דמותו הסגפנית וחדורת האמונה הלהיבה רבים מהצליינים הפרבוסלבים, והתרומות

לכנסיית העלייה התרבו מאד במהלך כהונתו בה. ב-1906 התמנה האב פרטניוס לראש מנזר הנשים של הר הזיתים שנוסד באתר, וגם בגיל 75 המשיך לפעול לטיפוח הגינה והמבנים במקום. בינואר 1909 הוא נרצח בחדרו שבמנזר, רוצחיו ומניעיהם לא התגלו לעולם. האב נקבר בחצר המנזר, בסמוך לקברו של ידידו הארכימנדריט קפוסטין

סם עברי
ביקום התאנה

סם מדעי
Ficus carica

מסורת ששיצבו צליינים מאירוסה במאות ה-6 וה-7 מזהה את התאנה עם העץ שעליו התאבד יהודה איש קריות לאחר שמסר את ישוע לחצים (עץ יהודה) וממקמת אותו בעמק יהושפט. מסורות מסוימות סוברות כי התאנה הייתה עץ הדעת בסימור (גן העדן) (לצד התמרת). ועל כן העץ מסמל את התודעה, ובזכות הורשים הרכים של מריו הוא מסמל גם הריצות ומוריות. אגדה מדרום צרפת מספרת כי ראשו של יחזק המסביל נשרף מתחת לעץ התאנה, וזאת הסיבה לכך שענפי העץ שבידים כל כך.

ברייה של התאנה מופיע לא אחת במסימסים של כנסיות ביזנטיות בארץ, בעיקר בהקשר עיסורי (בוטח מדליונים או סלים, על ענף או מונה על עלה). עם אתרי המסימסים נמנים קמלת הקבורה באל-חמאם בבית שאן, כנסיית מנר כורסי, מנזר הנבירה מרים בתל איצטבע שבבית שאן, כנסיית חורבת בית לזיה, כנסיית דומיניוס מלביס בהר היזיתים ועוד.

עץ התאנה בסימור (1912)

עץ דו-ביזי נשיר המשפחת התותיים. במסורת היהודית הוא נמנה עם שבעת המינים ומכר במקרא לא ממות מ-9 במעמים. כנידול הקלאי מוביל בארץ ישראל ("אין חסיה אשערה ונקו ותאנה ורמון ארץ ית אשערה ודבש"). דברים ח, 5). כסמל למושגי הטוב והרע ("התאנים הפכות סבות קאל וקרעות רעות קאל אקר לא תאקנה סרע"). יסמיו כה, 5). במשל האסד ("יאסרה העצים לתאנה לכי אק סלכי עליט"). שופטים מ, 30). וכמשל לבצורת ("כי תאנה לא תקרה ואין יבול בנקום"). חבקוק ג, 17).

במסורת הנצרית יש לתאנה מקום של "כבוד" כעץ שיבש על הר הזיתים בירושלים לאחר שישוע קילל אותו לקראת מסח ("קטןאך עץ תאנה אסד בקרף התקרוב אליו ולא קצא בו מאוסה סלבד עלים [...]) ובו קרע התבש עץ התאנה". מתי כא, 19).

אין שהתאנה מסמלת גם שלווה ובסחון, כאמור: "איש תסת נקמו ותסת תאנות" (מלכים א ה, 5). ישוע משתמש בה כגורם ממר שגרה ומערער בסחון. מסורת נוספת מונה את התאנה עם הצמחים ה"מבורכים" שהרכינו את עלוותם ומרסו צילם על המשפחה הקדושה בברחה למצרים מפני היילי הורדוס. גרסה אחרת של מסורת זו מספרת כי התאנה הרכינה ראשה כדי שהנבוחים יוכלו לקסוף את מירוחיה ולהשביע את רעבתם. לפי מסורת אחרת, נזע התאנה נבקע והסתיר בחובו את המשפחה הקדושה.

כני עליה ותאנה במסימס מרישית כנסיית ביזנטית בסימור

פכים קטנים

בניית הכנסייה המרכזית החלה ב 1873- ונמשכה לסירוגין כ 13- שנים, לנוכח הקושי בגיוס כספים והמכשולים הביורוקרטיים שהערימו השלטונות העות'מנים בהשגת אישורים להמשך הבנייה, והתמשכות החפירות הארכיאולוגיות באתר. גם המלחמה שפרצה ב 1877- בין רוסיה לטורקיה לא סייעה במיוחד. עיכוב נוסף נרשם כשהפטריוארך היווני של ירושלים התלונן אצל הצאר הרוסי על כך שקפוסטין ביקש לקרוא לכנסייה "כנסיית העלייה השמימה של ישוע", ואילו לטענתו-הוא מקום העלייה המשוער אינו מצוי בתחומי המנזר הרוסי. ואכן קפוסטין נכנע וקרא לכנסייה חדשה "כנסיית אדוננו המושיע", ורק לאחר שנים קיבלה הכנסייה את השם שיועד לה מלכתחילה. מגדל הפעמונים נמצא באתר נפרד ממבנה הכנסייה הראשי וניצב על התרוממות קרקע קלה בלב מתחם. המגדל מתנשא לגובה 64 מטרים (כינויו העממי הוא "הנר הרוסי") ולראשו מובילות 214 מדרגות. גובהו המוחלט של בסיס המגדל הוא כ- 815 מטרים מעל פני הים. הפעמון הגדול, שמשקלו חמישה טון, נתרם על ידי הסוחר הרוסי העשיר אלכסנדר ריאזנטסב (Ryazantsev Alexander), ועוטר סצנות רבות מהברית החדשה. לאחר מסע באוניית הקיטור "קורנילוב" הועבר הפעמון באוגוסט 1884 מנמל יפו לגן כנסיית טביתא קומי. בתחילת 1885, הובילו 105 צליינים (רובם נשים!) במשך שבעה ימים את הפעמון הענק משם במעלה הדרך לירושלים, עד למתחם כנסיית העלייה. חלק נכבד מהצליינים מתו במהלך המסע המפרך, ואת הנוותרים בחיים ניתן היה לזהות לפי הפצעים שהותירו החבלים העבים על כתפיהם. תיאור ציורי במיוחד של סיפור העלאתו של פעמון הברונזה הענק מופיע בספרו של מאיר שלו עשו (עמ. 47).

העברת פעמון המגדל מיפו לירושלים, 1885 (אתר הכנסייה האורתודוקסית-מתוך אלבום המשלחת הרוחנית הרוסית לארץ הקודש, המצוי במוזיאון הלאומי להיסטוריה דתית בסנט פטרסבורג)

העלייה לקצה המגדל (במדרגות) אינה מותרת בשלב זה, אך הנוף שנשקף מראשו נפלא (ראו סעיף 2). בהקשר זה, המגדל שימש גם צליינים רוסים מבוגרים שלא יכלו להגיע לטבילה בירדן, כדי להשקיף מראשו הרחק אל האתר שבו הטביל יוחנן את ישוע.

ב 1 בנובמבר 1898 ביקר בנימין זאב הרצל בהר הזיתים במסגרת ביקור שעשה בארץ-ישראל כדי להיפגש עם וילהלם השני, קיסר פרוסיה. ביומנו כתב הרצל: "עלינו על המגדל הרוסי, אני רק עד הגזוזטרה הראשונה, מפני שתקפתי סחרחורת. האדונים האחרים עלו עד למעלה. מראה-נוף מאין משלו על עמק הירדן וצלעות הריו, ים המלח, הרי מואב, עיר הנצח ירושלים".

בצידה המזרחי של הכנסייה הגדולה ממוקמת כנסייה קטנה יותר, המוקדשת ליוחנן המטביל. היא נבנתה במאה ה-20 על אתר ארמני מן המאה ה-5 לספירה. בבור המשולב ברצפת הפסיפס של הכנסייה הוטמן כד ובו ראשו הכרות של יוחנן המטביל. המסורת המקומית גורסת כי כד הוברח מארמון הורדוס, ונמצא במאה ה-4 על ידי נזירים שביקרו בירושלים.

ב1927- זעזעה את ירושלים רעידת אדמה חזקה, והסבה נזקים כבדים למבני הכנסייה, למגדל הפעמונים ולאכסניית הנזירות. עד ראייה כתב כי "מגדל הפעמונים התנוודד כמטוטלת." ב1938- החל שיפוץ המבנים הפגועים, והסתיים ב1941- במסגרת השיפוץ הוחלפו רוב ציורי הקיר הסדוקים בציורים חדשים שציירו הנזירות עצמן.

באתר חיות כיום כ45- נזירות. הן מקיימות את עצמן מעבודת כפיים, ובעיקר מעיצוב ותפירה של אביזרי לבוש לנשים. בתקופת המנדט הבריטי עבדו חלק מהנזירות בסלילת הכביש מירושלים ליריחו. לאחר מלחמת 1948 נותר מנזר העלייה בתחום מדינת ירדן (כרכוש הכנסייה הרוסית ה"לבנה"), ואליו עברו רבות מנזירות המנזר הפרבוסלבי בעין כרם (גורני), שנשאר בשטח ישראל (כרכוש הפטריארכיה ה"אדומה" של מוסקבה).

פרחי קיץ – יואל

חוח עקוד

חבלבל השיח

חמנית מצויה

גלזנית מצויה

כשות השדות

כלינית מצויה

סולנום זיתני

קרדה מכסיפה

שברק דביק

שום

שלמון סורי